

Univerzita Karlova v Praze

Filozofická fakulta

Ústav českého jazyka a teorie komunikace

Diplomová práce

Michaela Luňáčková

Jazyk a styl současných politických textů

Language and Style of Contemporary Political Texts

Praha 2010

Prof. PhDr. Petr Mareš, CSc.

Poděkování

Ráda bych tímto poděkovala vedoucímu diplomové práce prof. PhDr. Petru Marešovi, CSc. za odborné vedení, cenné rady, výstižné připomínky a čas, který mi věnoval po celou dobu psaní mé diplomové práce.

Prohlášení

Prohlašuji, že jsem tuto diplomovou práci vypracovala samostatně pod odborným vedením prof. PhDr. Petra Mareše, CSc. a výhradně s použitím citovaných pramenů, literatury a dalších odborných zdrojů, které jsou uvedené v příloženém seznamu.

V Litoměřicích dne 22. července 2010

Michaela Luňáčková

Anotace

Tato diplomová práce je věnována rozboru jazyka současné politiky. Práce je zaměřena na oblast adjektiv a sémantických rámců, ve kterých se adjektiva vyskytují, dále na metafory, frazeologismy a expresivitu objevující se v politických textech. Celá práce je založena na srovnávání daných oblastí u tří rozdílných politických stran, a to Občanské demokratické strany, České strany sociálně demokratické a Dělnické strany. Vše je doplněno názornými ukázkami a příklady z konkrétních politických textů. V poslední kapitole jsou uvedeny některé důležité stylistické předpoklady pro utvoření „úspěšného“ politického textu.

Annotation

The aim of this thesis is to analyze the language of contemporary politics. The work is focused on adjectives and semantic frameworks in which they occur, then the metaphors, idioms and expressiveness emerging in the political texts. The whole proposition is based on comparison of the above mentioned areas in three different political parties - the Civic Democratic Party, the Czech Social Democratic Party and the Labour Party. Everything is accompanied by illustrative examples and examples of specific political texts. The last chapter lists some important stylistic preconditions for the formation of "successful" political text.

Klíčová slova

Adjektivum

Expresivita

Frazeologismus

Jazyk politiky

Metafora

Politické texty

Sémantický rámec

Stylistika

Key Words

Adjective

Expressiveness

Phraseology

Language of Politics

Metaphor

Political Texts

Semantic Framework

Stylistics

Obsah

1	Úvod	9
1.1	Úvod do jazyka politiky.....	9
1.1.1	<i>Metody politického působení</i>	10
1.1.2	<i>Komunikační strategie politických subjektů</i>	11
1.1.3	<i>Typologie mezilidské komunikace</i>	11
1.1.4	<i>Veřejná komunikace jako zastřešující pojem</i>	12
1.1.5	<i>Komunikační toky</i>	13
1.1.6	<i>Biocnova teorie aktivního publika jakožto příjemce politického sdělení</i>	15
2	Sémantický rámec adjektiv	16
2.1	Sociální	16
2.2	Politický	20
2.3	Státní	23
2.4	Evropský	27
2.5	Ekonomický	30
2.6	Závěr	34
3	Politické metafory	36
3.1	Teoretické vytyčení definic metafory, dělení metafor	36
3.2	Teorie zabývající se problematikou metafor	37
3.2.1	<i>Teorie konceptuálního systému</i>	37
3.2.2	<i>Sémantické inovace</i>	38
3.2.3	<i>Teorie mapování struktury</i>	38
3.2.4	<i>Teorie konceptuální metafory</i>	38
3.3	Kognitivní efekt metafor	39
3.4	Rozbor užitých metafor v politických textech	40
3.4.1	<i>Představové schéma „boje“</i>	40
3.4.2	<i>Představové schéma „cesty“ a „chůze“</i>	41
3.4.3	<i>Představové schéma „kapsy“</i>	43
3.4.4	<i>Metaforické využití barev</i>	44
3.4.5	<i>Tzv. „utahování opasků“</i>	49
3.4.6	<i>Konceptuální metafora „vody“</i>	50

3.4.7	<i>Metafory z medicínského prostředí</i>	50
3.4.8	<i>Metaforická vyjádření z říše zvířat</i>	53
3.5	Závěr	55
4	Frazeologie v politických textech	57
4.1	Teoretické definování frazeologismů	57
4.2	Nevětné frazémy	59
4.2.1	<i>Ustálená přirovnání</i>	59
4.2.2	<i>Nevětné frazémy neslovesné</i>	61
4.2.3	<i>Nevětné frazémy s funkcí slovesnou</i>	64
4.3	Větné frazémy	67
4.3.1	<i>Příслови (proverbium)</i>	68
4.4	Závěr	70
5	Expresivita	72
5.1	Teoretické vyhranění expresivity.....	72
5.2	Rozbor expresivity v politických textech	73
5.2.1	<i>Tvoření expresiv na rovině slovtvorné</i>	73
5.2.2	<i>Expresivita na rovině morfologické</i>	76
5.2.3	<i>Expresivita v syntaxi</i>	78
5.2.4	<i>Expresivita v lexiku</i>	81
5.3	Závěr	82
6	Stylové předpoklady pro tvorbu politických textů	84
7	Závěr	90
8	Seznam použité literatury	92
8.1	Internetové zdroje	93

Seznam zkratek

Zkratky použitých jazykových příruček

PMČ – Příruční mluvnice češtiny

SSČ – Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost

ESČ – Encyklopedický slovník češtiny

Ostatní zkratky použité v textu

ČSSD – Česká strana sociálně demokratická

DS – Dělnická strana (později DSSS – Dělnická strana sociální spravedlnosti)

EU – Evropská unie

KSČM – Komunistická strana Čech a Moravy

ODS – Občanská demokratická strana

1 Úvod

Jazyk je přirozenou součástí života každého jedince, slouží k dorozumívání a udržení kontaktu mezi jedinci, odlišuje od sebe jednotlivé národy. Politika je taktéž kulturní součástí každého národa. Je všude kolem nás – čteme o ní v novinách, na internetu, slyšíme o ní v rádiu, v televizi, podél silnic nás na billboardech doprovázejí obličejové politiků s různými politickými hesly. Jaký ale jazyk politiky je? Následující práce je založena na komparaci užívání různých jazykových prostředků u tří vybraných politických stran, a to jak v textech psaných, tak mluvených, připravených i nepřipravených. Zaměřila jsem se například na to, jak se mění a rozšiřují sémantické rámce adjektiv v politických textech. Že není politická mluva nijak strojeně strohá, dokazuje např. kapitola o užívání metafor, které jazyk politiky zpestřují, či frazeologismů, které ji přibližují k jazyku lidovému. Politické záležitosti často rozvíří emoce, a proto není výjimkou ani užívání expresivních jazykových prostředků na různých rovinách jazyka. V neposlední řadě také vytknu několik hlavních stylových předpokladů, které by měly sloužit ke vzniku úspěšného politického textu, a v krátkém úvodu nastíním, jaké jsou komunikační strategie politiky, jaké jsou metody politického působení, jak fungují komunikační toky či publikum jako příjemce politického sdělení.

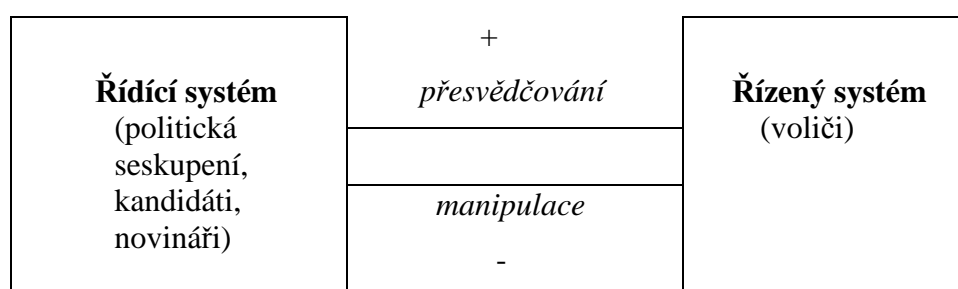
1.1 Úvod do jazyka politiky

I když politika jako věda nemá s jazykovědou nic společného, veškeré politické působení, propagace a komunikace s voliči i mezi samotnými politiky probíhá prostřednictvím jazyka. V posledních desetiletích je politické působení ovlivňováno klíčovými změnami, které zasáhly do našich životů – v první řadě jde o globální přístup k informacím, které nám poskytují tisk, rádio, televize a v posledních letech především internet.

Komunikačními prostředky však nejsou pouze tzv. masová média, ale i tzv. kódy, které se při komunikaci používají, tedy i přirozený jazyk, např. čeština. Kódy je možno považovat za primární komunikační média, za zprostředkovatele sdělení mezi účastníky komunikace. Užití samotného kódu by však nebylo pro rozvinutí komunikace dostačující, proto je využíváno tzv. sekundárních médií, která umí překonat časovou či prostorovou omezenost sdělení (Jiráček – Köpplová, 2003, s. 17).

1.1.1 Metody politického působení

Voliči se stali předměty politického působení a politici se prostřednictvím politických programů svých stran snaží získat jejich přízeň. Hlasy případných voličů si mohou zajistit dvěma cestami – *přesvědčováním* a *manipulací*. Obě cesty jsou založeny na obratném zacházení s jazykem.

Obr. 1 Volič jako předmět politického působení (*Jablonski, 2006, s. 74*)

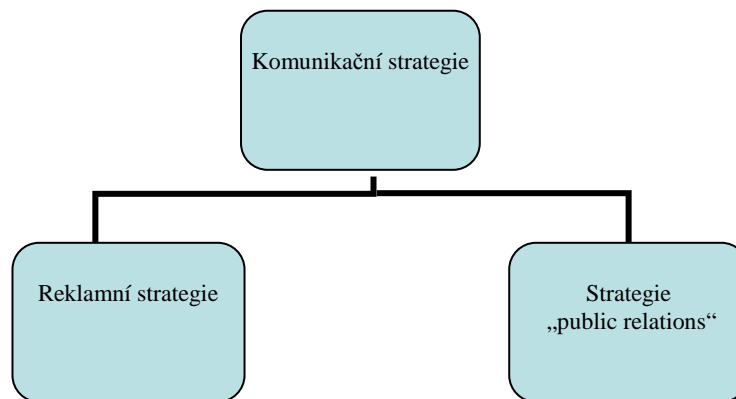
První metoda je založena na umném přesvědčování pomocí racionální argumentace (obsahující jak tezi, tedy tvrzení, které zdůvodňujeme, tak premisu, tedy tvrzení, kterým zdůvodňujeme), ve které se reprezentují pravdivá a jasná fakta, vyvozují se logické závěry mnohdy podpořené statistickými údaji ad. Může se jednat i o emocionální působení, které má za úkol vyvolat pozitivní (či negativní) psychické stavy budoucích voličů, například pocit bezpečí, pocit ohrožení či nejistoty, satisfakci a jiné. Ať už je využita racionální argumentace, nebo emocionální působení, je tento druh přesvědčování považován za pozitivní metodu působení.

Druhá metoda je nahlížena negativně, protože manipulování znamená ovlivňování druhého kamuflovaným způsobem, jenž vede k utváření falešného obrazu, názoru a také emocí ve svůj prospěch. Manipulátor tedy pracuje tak, že překrucuje fakta, zamlčuje důležité údaje a pomocí přesvědčivého vyjadřování je vydává za absolutní pravdu.

Nedílnou součástí politických textů je jejich zacílení na příjemce a ovlivnění jeho postojů či názorů ve svůj prospěch. Takovéto ovlivňování se nazývá *persvaze* a je synonymem k aktu přesvědčování. Persvaze je někdy chybně spojována s negativními asociacemi, nejde však o manipulativní jednání, ale o proces přesvědčování (viz obr. 1).

1.1.2 Komunikační strategie politických subjektů

Součástí každé politické strategie je mimo jiné i *strategie komunikační*. Komunikační strategie zajišťuje kontakt mezi stranou a voliči, propagování programu na veřejnosti, informování o straně, její činnosti, členech a stranických lídrech. Takovýto proces komunikačního toku a zajišťování image strany se odborně nazývá *public relations*, jinými slovy *styk s veřejností*. Do komunikační strategie se samozřejmě řadí i politická reklama. Prvkem komunikační strategie je „volba argumentace a kanálů (interní a externí média, přímé a nepřímé kontakty), jež slouží k vytvoření a udržení vhodné image strany a také pomohu vedení strany se zaváděním odpovídajících změn její politické činnosti“ (Jablonski, 2006, s. 94).

Obr. 2 Složky komunikační strategie

1.1.3 Typologie mezilidské komunikace

Protože je komunikace základním prvkem socializace člověka a jeho uplatnění ve společnosti, je komunikace pokládána za základní, integrační prvek společnosti. Bez komunikace by člověk nebyl člověkem a neexistovalo by ani žádné sociální společenství. Co se týče komunikace politické, je jedním z mnoha typů mezilidské komunikace. Typologie mezilidské komunikace je rozlišována podle toho, na jaké rovině uspořádání společnosti se daná komunikace odehrává. Rozeznává se šest základních typů (Jiráček – Köpplová, 2003, s. 16):

- I. *intrapersonální* – komunikace člověka se sebou samým

- II. *interpersonální* – komunikace mezi dvěma až třemi lidmi¹
- III. *skupinová* – komunikace uvnitř nějaké ustanovené skupiny, např. rodiny
- IV. *meziskupinová* – komunikace mezi jednotlivými ustanovenými skupinami, např. sportovními týmy
- V. *institucionální/organizační* – komunikační procesy v rámci politického systému apod.
- VI. *celospolečenská* – komunikační procesy potenciálně dostupné všem příslušníkům dané společnosti; spadá sem komunikace masových médií, tedy mediální komunikace

Toto dělení však není definitivní. Pro každou rovinu existuje její typická podoba, avšak typické výrazové prvky jednotlivých rovin se mohou promítat do rovin jiných. U politické komunikace, která patří do roviny institucionální, je typické slábnutí individualizace účastníků oproti komunikaci interpersonální či skupinové. Příznačná je pro ni anonymní typizace.

Pokud bychom chtěli najít nějaké specifikum vlastní právě politické komunikaci, je to podle Meadowa to, že „*veškerá výměna symbolů a sdělení musí mít výrazný vliv na fungování politického systému*“ (Jirák – Říchová, 2000, s.7). Je tedy těžko představitelné, že by se tak dělo bez přispění masových médií, protože masová komunikace hraje významnou roli podílející se na kvalitě a průběhu politické komunikace.

1.1.4 Veřejná komunikace jako zastřešující pojem

Jak už jsem podotkla, politické texty se šíří prostřednictvím nejrůznějších masových médií. Mediální komunikace se tak s politickou komunikací střetává v těsné blízkosti a dostávají se do vzájemného vztahu. Zastřešujícím konceptem pro tyto dva typy komunikace je *komunikace veřejná*, která představuje koncept komunikace stanovený a užívaný na úrovni celé společnosti. Vztah politiky k masovým médiím je v dnešní době velice těsný, i když ne vždy výhodný, protože „*vazba mezi těmito dvěma společenskými jevy jde tak daleko, že z kvality nakládání s médii se mnohdy vysuzuje kvalita politického života společnosti (...)*“ (Jirák – Říchová, 2000, s. 6). Vzhledem k obrovskému rozvoji bulvárního tisku v posledních letech to jistě není potěšující stav. Avšak „*provázanost mezi těmito dvěma fenomény je těsná,*

¹ Zde vzniká otázka, kde je hranice mezi několika lidmi a skupinou. Toto však není předmětem zkoumání práce, je to spíše otázka na autory klasifikace.

komplexní a vzájemná, a přitom nesamozřejmá, konfliktní – a hlavně nutná“ (Jiráček – Říchnová, 2000, s. 6).

1.1.5 Komunikační toky

Podíváme-li se na komunikační toky, Lasswell (Jiráček – Říchnová, 2000, s. 9)² tvrdí, že komunikace masových médií probíhá jako jednosměrný proces od produktora k receptorovi. To by ovšem znamenalo, že publikum, jemuž je masová komunikace určena, je pouze pasivním účastníkem této komunikace. Už v době vzniku této teorie byly vzneseny námitky proti tomuto tvrzení (viz níže Biocova teorie o aktivním publiku).

Důkazem, že vztah masové komunikace a publika není tak přímý a jednoduchý, je i studie *The People's Choice* (Jiráček – Říchnová, 2000, s. 9).³ Autoři tohoto výzkumu prokázali, že „*se informace přicházející z masových médií nejprve dostávají k tzv. názorovým „vůdcům“ (opinion leaders), kteří pak informace o tom, co sami četli a slyšeli, šíří mezi těmi, s nimiž jsou v každodenním styku a na něž mají vliv“* (Jiráček – Říchnová, 2000, s. 80).

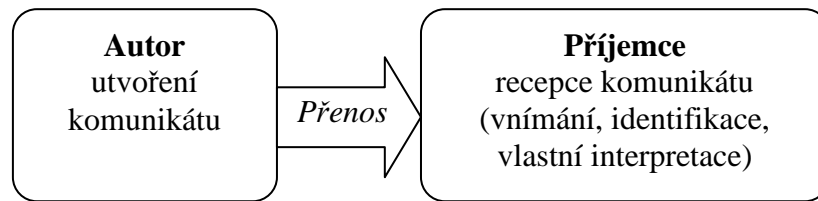
Tato hypotéza byla autory označena jako *dvoustupňový tok komunikace*. Jinými slovy se dá říct, že úloha masových médií byla lidmi přeceňována, masová média nemají takový vliv, jaký se předpokládalo, a nejučinnějším přesvědčovacím prostředkem je tedy přímý kontakt s jinými lidmi. Hypotéza tedy naznačila, že publikum jako pasivní masa napojená na média nebude tou správnou představou, protože do popředí vystupují interpersonální vztahy.

Pokud bychom si tento prakticky lineární vztah chtěli znázornit graficky, můžeme si pomoci grafickými návrhy⁴ Olgy Schulzové:

² Citováno podle: LASSWELL, H. D: *The Structure and Function of Communication in Society*. In *The Communication of Ideas*, ed. L. Bryson. New York: Institute for Religious and Social Studies, 1948.

³ Citováno podle: LAZARFELD, Paul F., BERELSON, B., GAUDET, H.: *The People's Choice*. 2nd edition. New York: Columbia University Press, 1948.

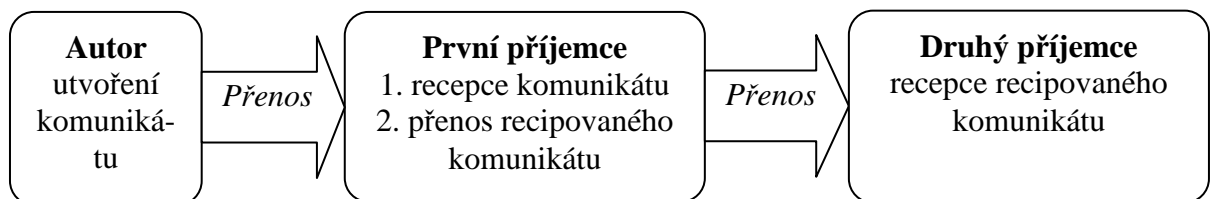
⁴ SCHULZOVÁ, Olga. Účastníci komunikácie a smerovanie komunikátu. In *AUC Philologica: Slavica Pragensia XXXII*. Praha: Univerzita Karlova, 1988. s. 122-123.

Obr. 3

Na tomto obrázku (obr. 3) můžeme vidět klasický přímý přenos sdělení od autora k příjemci bez vlivu třetího subjektu. Iniciativu tu má autor, zatímco příjemce sdělení může na vzniklou situaci pouze reagovat. Co však nelze opomenout, jsou ostatní vlivy, které mohou do přenosu sdělení určitým způsobem zasáhnout. Mohou to být jednak různé druhy „šumu“, tedy překážek, jako je například šum mechanický (špatný telefonní signál, porucha televizoru apod.), sémantický šum (jazykové nepochopení) či psychologický šum (neochota či neschopnost příjemce porozumět významu sdělení), jednak se také může jednat o časový odstup (některé informace můžeme zapomenout) nebo způsob přenosu sdělení (psaná x mluvená forma).

Pokud ale budeme vycházet z hypotézy dvoustupňového toku komunikace, budeme muset mezi autora a příjemce vložit ještě jeden subjekt. Přenos sdělení pak bude vypadat asi takto:

Obr. 4

Jediným problémem tohoto schématu (obr. 4) je fakt, že kromě již výše zmíněných vlivů se sem vkrádá i interpretace z „druhé ruky“, kdy druhý příjemce recipuje již jednou recipované sdělení. Do přenášeného sdělení tak mohou vnikat individuální myšlenky, mylné interpretace, nadinterpretace. Karel Hausenblas tuto komunikační situaci pojmenovává jako

*metainterpretaci*⁵. Druhý příjemce již nemá možnost dostat stoprocentně objektivní sdělení tak, jak vyšlo od autora.

1.1.6 Biocova teorie aktivního publika jakožto příjemce politického sdělení

Každá komunikace, tj. i politická, má svého příjemce, tedy někoho, komu je určena. Můžete to být sám autor (produktor), uzavřená skupina či masa lidí (viz typologie komunikace). Toto publikum se tedy stane příjemcem určité informace, ke které následně aktivně přistoupí a proběhne u něj proces recepce. Tento model přenosu mezi médii a aktivním publikem vychází z tradice literární vědy z období po druhé světové válce a využívá modelu zakódování a dekodování. F. A. Biocca v osmdesátých letech zpracoval přehled různých pojetí předpokládané aktivity publika. Pět hlavních oblastí uspořádal takto (Jiráček – Köpplová, 2003, s. 100):

- I. *publikum si vybírá* – publikum si samo vybírá, co bude sledovat/číst/poslouchat
- II. *publikum se řídí zkušeností a potřebou* – mediální nasycení je uvědomělou snahou uspokojit své potřeby; aktivita spočívá v dosavadní zkušenosti s médii a následným výběrem sdělení
- III. *publikum jedná záměrně* – publikum aktivně zpracovává přijatá sdělení tak, aby odpovídala jeho představám o světě a na základě toho dělá rozhodnutí
- IV. *publikum je odolné vůči ovlivnění* – publikum „čte mezi řádky“ a v procesu dekodování je schopno se bránit nabízené či vnucované interpretaci sdělení
- V. *publikum je kritické a interaktivní* – publikum umí mediované sdělení kriticky vyhodnotit, doplnit o jiná sdělení a následně vyvodit vlastní závěry; publikum je aktivní ke komunikaci jako celku, ze kterého vybírá, porovnává a hodnotí, ne k jednotlivým sdělením

⁵ HAUSENBLAS, Karel. Interpretace textu a její druhy v současné komunikaci. In *AUC Philologica: Slavica Pragensia XXXII*. Praha: Univerzita Karlova, 1988. s. 21.

2 Sémantický rámec adjektiv

Jak píše Jaroslav Bartošek ve své publikaci⁶, jazyk politiky je plný neurčitě definovaných pojmenování. Tato slova různě měnila svou sémantiku, takže dochází k tomu, že se užívají i ve významech, které se častokrát diametrálně odlišují od významu původního. Mohlo se tak stát nesprávným používáním těchto slov z důvodu neznalosti přesného významu, ale i jeho přenesením. Jsou to slova, která politici dennodenně užívají a které i my sami často používáme. Svým širokým významem jsou někdy vágní a jejich výklad tak může být nejasný či mnohoznačný. V dalších případech použití půjde o adjektiva, která mají vysokou frekvenci a jsou pro politickou scénu typická. Konkrétně se budu zabývat adjektivy *sociální*, *politický*, *státní*, *evropský* a *ekonomický*, která ve spojení s různými substantivy nabývají různých hodnot a významů. Nasnadě je i zkoumání rozdílného užití jednotlivých pojmenování podle zaměření jednotlivých politických stran. Je zřejmé, že těmto slovům bude jiné konotace a hodnoty přiřazovat velká levicová či pravicová strana, na rozdíl od malé extremistické partaje. Jako zástupce jednotlivých politických tendencí jsem si vybrala Občanskou demokratickou stranu, Českou stranu sociálně demokratickou a Dělnickou stranu.

2.1 Sociální

Rétorika Dělnické strany (dále jen DS) je velice zajímavá svými triky kamufláže, metaforami a podobnými zástěrkami. O tom značí i jejich odmítnutí dělení politických stran na „praváky“ a „leváky“, sami svou stranu označují jako stranu „lidovou“⁷. Co se za tímto označením skrývá, můžeme jen hádat, ve skutečnosti je DS charakterizována jako radikální, krajně pravicová strana.

Pokud se podíváme na slovo *sociální*, můžeme ho v politických textech vídat v mnoha různých kontextech. Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost (1998; dále jen SSČ) definuje adjektivum *sociální* takto:

- 1. týkající se společnosti

⁶ BARTOŠEK, Jaroslav. *Jazyk současné české politiky*. 1. vyd. Olomouc : Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, 1993. s. 13

⁷ Online dostupné z: < http://www.delnicka-strana.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=73&Itemid=102 >, přístup. 3. 11. 2009.

- 2. týkající se úsilí o zlepšení, změnu společenských poměrů

- 3. týkající se jednotlivce ve vztahu ke společnosti, jeho hmotného zabezpečení a péče o ně

V prvním případě by se slovo *sociální* dalo plně nahradit adjektivem *společenský*, které je ve velké míře užití jeho synonymem. Ve druhém případě má slovo *sociální* pozitivní konotace, protože je spojováno se změnou společenských poměrů k lepšímu. Třetí případ vykresluje dané slovo jako stav, kdy je jednotlivec zapojen do společnosti, která se postará o jeho zabezpečení. Veskrze lze tedy adjektivum *sociální* jako takové chápat pozitivně.

DS je v kontextu slova *sociální* velice vynalézavá. Svou metaforickou rétorikou staví tento výraz do různých pozic na ose pozitivní – neutrální – negativní.

Negativní hodnocení je cítit ze slovních spojení, kde je výraz *sociální* zakomponován do tematického okruhu spojeného s technikou, náradím, nástroji a vyjadřuje rozdíly mezi společenskými třídami:

- *utahování sociálních kohoutků*
- *přítahování sociálních šroubů*
- *otevírání sociálních nůžek mezi chudými a bohatými*

Negativní pohled na svět je cítit i ze spojení *sociální nejistota, nenávist, mizérie, sobectví, propast, otřes, nestabilita, nerovnost, nespokojenost* či *katastrofa*.

Jako příklad relexikalizace, tedy procesu, kdy je jedno pojmenování nahrazeno jiným (často se určitá pojmenování nahrazují neprůhlednými a mnohovýznamovými, aby se zkreslil či zakryl původní význam), bych uvedla slovní spojení *sociální pracovnice na E55* namísto výrazu *prostitutka* či *nevěstka*. Původní význam zaměstnání sociálního pracovníka/pracovnice je tu zastřen a použit ve smyslu jiném, negativním. Prostřednictvím ironie je tu na prostitutky nahlíženo jako na „pomáhající pracovníci“. Nejde však o pomoc někoho někomu jinému v oblasti péče o rodinu a sociálního zabezpečení, ale o metaforické vyjádření nelegálního vydělávání peněz promiskuitní cestou, čímž si dotyčná dáma zajišťuje finanční příjem. V kontextu DS je výraz *sociální pracovnice* vnímán silně negativně.

Pokud půjdeme dále po ose negativní – neutrální – pozitivní, najdeme v textech DS i taková spojení, která nenesou žádné hodnocení, a jsou tudíž neutrální: *sociální stránka, vrstva, program, oblast, zázemí, skupina, myšlenka, hodnoty, politika*. Většinou jde o substantiva vyjadřující společenskou sounáležitost. Velice obratné je i sousloví *přirozené sociální instinkty*, které označuje společenské pudy, které jsou vlastní každému jedinci lidského druhu.

Jen málo slovních spojení by mohlo být hodnoceno v kladném slova smyslu, a to např. *sociální solidarita, podpora, pilíř*. Ke zvláštní slovní aktualizaci dochází u substantiva *pilíř*, které zde dostává zcela nový význam. Původní význam slova pochází z architektury, kde znamená „svislý prvek stavební konstrukce, sloup“, ve stejném významu ho chápe i SSČ. V tomto konkrétním případě má tedy přenesený význam „podpora, tedy něco, co nás podrží“. Přenesený význam je ve společnosti poměrně rozšířený.

Pokud shrneme způsob používání adjektiva *sociální*, je zřetelně vidět, že Dělnická strana ho používá zejména v záporném slova smyslu, a to s abstraktními substantivy tvořenými záporkou *ne-*: nejistota, nerovnost, nestabilita, nespokojenost. Ve smyslu sounáležitosti jedinců je i mnoho neutrálních konotací, avšak pozitivní kontexty výrazu *sociální* se vyskytují minimálně.

Pravicová Občanská demokratická strana užívá výrazu *sociální* velmi často v kontextu financí, čímž se podstatně liší od DS. V textech ODS se můžeme dočíst o *sociálních půjčkách, stipendiích, pojištěních, výhodách, dávkách, výdajích a nákladech, benefitech, prostředcích* či o *financování sociálních stimulů*. Co je však oběma stranám společné, je užívání adjektiva *sociální* při vyjádření sounáležitosti. ODS v tomto kontextu hovoří o *sociálním partnerovi, soudržnosti, systému, programu, státu* nebo *politice*.

Pokud jde o umístění daného adjektiva na ose negativní – neutrální – pozitivní, je politika ODS taková, že negativní konotace ve spojení s čímkoli „*sociálním*“ naprosto vypouští. Persvazivní taktika u ODS funguje tak, že se nesnaží upozornit na to, co je špatné, ale naopak ukazuje svým potenciálním voličům to, co je pro ně dobré, přijatelné, lákavé. Politici ODS slibují, že reformami dojde k *sociálnímu smíru*, že nám zajistí *dlouhodobou sociální stabilitu*, pro potřebné (sociálně slabé) jedince se staví *sociální byty*, že budou bojovat za *sociální jistoty*, všem zařídí stejné *sociální standardy*, postarají se o zajištění *sociálních potřeb* občanů, pokusí se smazat *sociální rozdíly*, budou bojovat za *sociální spravedlnost v Evropě*, za cíl si kladou předejít *sociálnímu vyloučení*. A přestože *nespravedlivá sociální politika* zapříčinila bídu, jde jim především o *sociální zabezpečení* či *zajištění* občanů. Velice šikovně vymyšlený je i výraz *sociální ohleduplnost*, ve kterém pozitivně laděné substantivum *ohleduplnost* vytváří pro nás občany hřejivý pocit, že s námi bude jednáno šetrně a pozorně.

Obrazných pojmenování se zde v porovnání s DS téměř neužívá, není zde zastoupen ani ironický nádech.

Adjektivum *sociální* je v jazyce ODS spojováno nejčastěji se substantivy z finanční oblasti. Konotace jsou buď neutrální – např. *standards, potřeby*, nebo pozitivní – např. *stabilita, smír, jistoty, zabezpečení, zajištění*, negativní konotace se zde nevyskytují. ODS má k tomuto slovu v tomto ohledu zcela jiný přístup než DS.

Česká strana sociálně demokratická, jako levicová složka našeho politického spektra, má tento pojem explicitně vyjádřený již ve svém názvu. Lze tedy očekávat, že této politické straně půjde především o sociální přístup k občanům a tento výraz pro ni bude tím nejtypičtějším.

Stejně jako u ODS se zde vyskytuje kontext finančnictví, konkrétně například *sociální dávky, odvody, příjmy, pojištění, stipendia, výdaje, investice do budoucnosti*. Frekvence těchto výrazů je však nesrovnatelně nižší, než je tomu u ODS, což ilustruje, kam politické zaměření u těchto dvou opozičních stran směřuje.

Co je však u ČSSD dominantní, je apel na společenství a rovnost lidí. Chce řešit *sociální problémy* a zajistit všem *sociální jistoty*. V tomto smyslu se vyskytuje velké množství kontextů, které se týkají společenské nerovnosti, ať už etnické, finanční apod. Číst tedy můžeme o *sociálním vyloučení, znevýhodňování, exkluzi, problémech, bariérách* a na druhé straně o *nápravě, tedy o sociálním začleňování, integraci, rovnosti*. Že se snaží dělat to nejlepší pro občany a chtějí s nimi být na jedné úrovni, můžeme vidět i ve výrazech *sociální dohoda, dialog, partner, soudržnost, opatření, stabilita, bezpečnost, smír ve společnosti. Sociální původ, postavení, status, selektivnost* zase upozorňují na řešení etnických problémů. Apel ČSSD vede skrze jazyk zejména k blahu společnosti, což vyjadřují výrazy *sociální pomoc, bezpečnost, péče, bydlení, práva, řešení sociálních problémů, popř. zajištění sociálního vzestupu* či *zamezení sociálního parazitizmu*. A pokud se v textech ČSSD píše o *sociálních pracovnících/pracovnicích*, a že je to docela časté, je to zcela bez ironie či obrazného nádechu, jako jsme mohli vidět u DS.

Metaforických přirovnání v textech ČSSD v kontextu slova *sociální* příliš nenajdeme. Jako jeden krásný příklad za všechny poslouží *sociální parazitismus*, kdy se význam slova *parazitismus* (neboli *cizopasnictví*) přenáší z živočišné říše na lidskou a zřetelně tak připomíná Orwellův alegorický román *Farma zvířat*.

Stejně jako u ODS či DS se vyskytuje stejný sémantický rámec neutrálního ražení. Představují ho sousloví *sociální politika, stát, služby, systém, věci, ekonomika, oblast, šetření, aspekty, otázky* ad. Tento sémantický okruh je vesměs stejný pro všechny tři politické strany.

Shrneme-li všechny tři přístupy, je zřejmé, že každá strana používá trochu jiný sémantický rámec adjektiva *sociální*. Samozřejmě že v obecném smyslu se najdou substantiva, která se vyskytují u všech tří politických subjektů, ale jsou zde i viditelné rozdíly. Dělnická strana se kontextem, ve kterém se pojem *sociální* nachází, negativně vymezuje proti svému okolí, ODS apeluje na aspekty spojené s ekonomikou a financemi, ČSSD se obrací na střední vrstvu obyvatelstva, které chce zajistit dobrou sociální situaci pro život. Pochopitelně je to jeden z nejčastěji opakujících se výrazů, a to u všech tří politických stran.

2.2 Politický

Jelikož tato práce pojednává o politických textech, bude jistě zajímavé se podívat na sémantický rámec adjektiva *politický*.

SSČ ho jako samostatný pojem neuvádí, je zahrnováno u substantiva *politika*, které je definováno takto:

- 1. činnost (státu i jednotlivců) v oblasti řízení vnitrostátních nebo zahraničních vztahů
- 2. péče o záležitosti určitého oboru: cenová politika

Druhý význam pro nás v tomto kontextu není důležitý, z první definice vyplývá, že adjektivum *politický* bude spojeno se záležitostmi, které se váží k oblasti vnitrostátních a zahraničních vztahů.

Dělnická strana i v tomto případě překypuje spoustou metafor. Jejich úkolem je co nejkulantněji vyjádřit nespokojenost DS s politikou protivníků. V textech se vyskytují například tyto metafory:

- *odstrčit do politického stínu skutečné národní hrdiny*
- *nenechat si vzít politické otěže*
- *kuloární politické kramaření/hašteření*
- *politické znásilnění*
- *kopat si hrob politickým zřízením*
- *politický kompars lidovců*
- *politické vakuum střední Evropy*

Všechna tato obrazná pojmenování jsou založena na kritice ostatních politických subjektů, avšak řečeno je to nepřímo na základě podobnosti významu. Je tu cítit silná ironie. Takto vytvořeným nepřímým pojmenováním se také zvyšuje expresivita.

Atakování politických soupeřů lze pozorovat i v pojmenováních jako např. *politický bastard, komisař, aktivista, zjev* či *politická kreatura*. Všechny tyto významy jsou negativní a silně expresivní. Lze však vidět i neutrální označení osob působících v politice: *politický činitel, lídr, subjekt*.

Sémantický okruh substantiv pojmenovávajících politickou aktivitu je taktéž laděn v záporném duchu: *politický boj, otřes, tlak, tyranie, protěžování, zastrasování politických oponentů, diskriminace, nebezpečí členství v EU*.

Pokud je DS hodnocena politická příslušnost, je tak učiněno na celé škále: *politická levice – neutralita* (jako správná alternativa pro ČR) – *pravice/pravicovost – pluralita*.

V textech DS lze najít i taková pojmenování, která jsou součástí běžného užití i u ostatních politických stran i samotných občanů. Mluví se o *politickém azylu, ideálu, programu/modelu, volné politické soutěži, filozofii, mapě státu, politických věznicích*.

Dále můžeme najít i taková pojmenování, která s sebou nenesou žádný příznak. Důležitá je *politická moc a síla*, která povede ke správnému *politickému vývoji* skrze správná *politická řešení* a rozhodnutí *politických problémů*, předcházet tomu bude *politická debata*, ve které zazní *politické názory*, ze kterých se vyvodí *politické důsledky*, což povede k nalezení *politické pravdy*. Toto vše se odehrává na *politické scéně/v politických kruzích* popř. *hnutích*, kde se analyzují *politické procesy, systémy, situace a postoje* a hledají se ta nejlepší *politická východiska* vedoucí ke spokojenému *politickému životu*.

Frekvence užití pojmu *politický* je u DS opravdu značná. Většinou je z toho cítit ironie, častokrát se jedná o expresivní výrazivo či pikantní obrazné pojmenování. Výrazy mají působit útočně, což se ve většině případů daří.

Občanská demokratická strana nevnáší do tohoto pojmu tolik expresivity ani nenávislného tónu, jako je tomu u DS. S příznakem expresivity jsou např. tato metaforická pojmenování: *obviňování z politického známkování* nebo *politické poručníkování*, je to však jev velmi řídký.

Jazyková politika ODS se opět snaží působit na člověka kladnými hodnotami, které v něm mají vyvolávat naději. Příkladem jsou tyto výrazy: *politická svoboda, stabilita, opora, vůle, zastřešení, ukotvení, politický úspěch*.

S opozičními stranami sice svádí *politický souboj*, ale vyjadřují se o nich v neutrální tónině: *politický soupeř, kandidát, subjekt, strana*.

V některých kontextech je cítit, že se ODS snaží o vlivné působení na voliče. Ukazuje, že se zástupci jejich strany nebojí a že jsou připraveni bojovat za svůj program. Odhodlání můžeme vidět například zde: *politický vliv, moc, ambice, cíle, mandát, odpovědnost*.

Metafora *politická linka* přímo odkazuje k telefonní lince. *Politickou linkou* proudí informace stejně tak, jako se tomu děje při telefonního hovoru.

I u ODS je frekvence adjektiva *politický* značná, užití se však od DS liší. Ubylo expresivity, obraznosti i ironie, charakteristický je neutrální tón. Konotace jsou veskrze pozitivního rázu, což je jistě součástí komunikační strategie ODS.

ČSSD se v tomto případě od ODS příliš neliší. Expresivita je použita v metaforách, které mají kritizovat současné neduhy. Chtějí mít vše pod kontrolou, proto navrhují:

- *politické zkracení imperativů globálního trhu*
- *korigování rozpínavosti politických křídel*

Druhá metafora je založena na známém rčení, že je potřeba někomu „přistříhnout křidélka“, tzn. zkrotit ho, omezit ho, ukázat mu hranice, za které nesmí. Zasazení do politického kontextu s sebou přináší i malé pozměnění, které lépe zní.

Zakládání nových politických stran není žádné již zavedené politické straně lhostejné, protože tím roste konkurence. Je tomu tak i v případě ČSSD a nově vzniklé strany TOP 09. Předsedu strany Karla Schwarzenberga (ale i další členy strany TOP 09) nazývá jazyk ČSSD *politickými recykláty*, čímž dávají najevo, že se jim nelíbí politické přeorientování dotyčných politiků. Podobně je častují také pojmenováním *politický přeběhlík*. Projevuje se zde značná míra expresivity.

Jak ukázat na neduhy v politice a naopak zviditelnit své politické záměry? Stačí použít pár správných substantiv. Poukáže se na to, že se dějí *politické otřesy, krize, střety, napětí, spory* a že vládne *politický chaos* a následně stačí prezentovat své *politické postoje, cíle, myšlení, přesvědčení, seburčení*.

ČSSD svým zaměřením na občany tento apel značně uplatňuje i ve svých vyjádřeních. *Politická svoboda* je jedním ze základních principů myšlení ČSSD. Důležitá je pro ně samozřejmě *politická veřejnost* a *politická práva* občanů.

Viditelná je i vysoká frekvence cizích slov či slov přejatých. Nekoná se sraz správného sboru, ale *politické grémium*, namísto politických zkušeností se hovoří o *politické praxi*.

Dalšími příklady může být *politická integrace, orientace, priorita, pluralita, atmosféra, spektrum, instituce, identita* ad. Tato slova by se samozřejmě dala nahradit i českými výrazy, vyznění těchto sousloví by ale poté bylo příliš triviální. Snaha vypadat vzdělaně a fundovaně je vlastní všem politikům, ne všichni však takoví opravdu jsou.

V rámci dohod mezi politickými stranami probíhají *politická jednání*, kde na jedné straně stojí *politický spojenec* či *partner* a na straně druhé *politický soupeř*. Jestliže dojde mezi *politickými aktéry* za určitých *politických okolností* ke shodě, nastane *politický průsečík*. Nevyřeší-li se situace, může ještě přijít *politický záchránce*.

U ČSSD je typické časté užití cizích slov, které má u voličů zřejmě vyvolat pocit odbornosti. Na druhou stranu jsou to většinou slova, která jsou ve slovníku každého Čecha již zažita a měla by proto být všem srozumitelná. S kritikou se nese i expresivita, čehož můžeme být svědky i v textech ČSSD. Pokud jde o použití v kontextu spojeného s běžnými procesy politiky, je to ve velké většině užití neutrální.

Nadstranické se zdá být užití sousloví *politictí vězni*. Ani u jedné ze stran není znát expresivita či příznakové zapojení do kontextu. Zvýšený výskyt v politických textech všech tří analyzovaných stran souvisí s oslavami dvacátého výročí Sametové revoluce v roce 2009.

Tři různé politické strany, tři různé přístupy k jednomu slovu. Jedno z nejfrekventovanějších adjektiv v politických textech je u Dělnické strany často používáno v metaforických pojmenováních či s nádechem ironie a expresivity. U Občanské demokratické strany i České strany sociálně demokratické tato příznakovost ustupuje neutrálnímu užití, nemizí však úplně.

U všech tří stran je adjektivum *politický*, dalo by se říci, nadužíváno. Rozvíjí téměř každé substantivum, ke kterému se alespoň trochu hodí, i když by tato substantiva v textu mohla stát i samotně a kontext by se tím nijak nezměnil.

2.3 Státní

K čemu by byla politika, kdyby nebyl stát. A protože v politice jde především o stát, jeho hospodaření, zahraniční styky a samozřejmě jeho občany, podíváme se, jakým způsobem je v politických textech zakomponováno adjektivum *státní*.

Definice Slovníku spisovné češtiny pro školu a veřejnost je prostá:

- státní – spravovaný státem

Tato definice by se však dala rozvinout o jednu podstatnou část, a to o skutečnosti spojené se státností a státem jako takovým. Tento posun je nejlépe patrný u Dělnické strany (viz dále).

DS si hodně zakládá na státě a jeho národu, nemá ráda přistěhovalce a občany cizí národnosti. Lpí na národních tradicích. V kontextu našeho státu se často vyjadřuje o znacích české státnosti – *státní znak, erb, symbol, pečeť*. Co se týče občanů, je často zmiňována *česká státní příslušnost* či *občanství a státní jazyk*. DS uznává dny důležité v historii státu, tedy tzv. *státní svátky*. Věří, že i čeští občané uznávají svůj národ, a mluví o *státním náboženství*. V neposlední řadě se zmiňuje i o *státních hranicích*. S ohledem na toto vše je jasné, že pro DS je hlavní *státní svébytnost/suverenita*.

Ani kontextu adjektiva *státní* se nevyhnul negativní postoj a dávka expresivity:

- *utlačování státním aparátem*
- *rozkrádání státní kasy polistopadovou státní garniturou*
- *státní mocí pošlapaná svoboda občanů*

Negace je ukotvena ve verbech *utlačovat, pošlapat, rozkrádat*, expresivita naopak ve slovech *aparát* (tzn. orgán veřejné správy) a *garnitura* (tzn. skupina osob spjatých společnou činností). Zároveň se tu objevuje i jistá forma metafory, a to personifikace. Neživým jevům/faktům jsou tu připisovány vlastnosti typické pro lidské bytosti.

Zvláštní pozornost si zaslouží i další záporný výrok:

- *naši „státní“ představitelé se ukázali jako zbabělci*

K ironizaci slova *státní* jsou zde použity uvozovky. Jelikož se ukázali jako zbabělci, odpírá jim DS označení *státní představitelé* bez jakéhokoli příznaku. Správní *státní představitelé* by se rozhodně neměli chovat jako zbabělci, a proto je slovo *státní* degradováno pomocí uvozovek.

Dalším sémantickým okruhem adjektiva *státní* je okruh kolem financí. Je samozřejmé, že žádná strana nemůže nemluvit o *státním rozpočtu*. Vedou se debaty o *státních investicích, prostředcích, majetku, popř. vlastnictví* a *výši státní úrovně*. Nejčastěji se však řeší *státní dotace* či *podpory*, ze kterých podle DS žijí jen Romové a ti, co nechtějí pracovat. Na druhé straně se řeší *státní almužna*, jak se zmiňují o dávkách pro důchodce.

Pracovníci, kteří pro stát pracují, pracují ve *státních službách*, jsou dosazováni na *státní* posty, a to na *státních úřadech* či ve *státních útvarech*. Souhrnně by se různé statutární instituce daly nazvat také *státními orgány*. Kritizován je *státní systém*.

Co se týče *státních podniků*, měly by zůstat/být ponechány ve *státních rukou*, nebo by se jim alespoň měla zajistit *státní účast*. O tomto se mluví především ve spojitosti s prodejem *státního letiště Ruzyně*.

Památkou na režim minulý je i zmiňování se o seznamu *agentů státní bezpečnosti*.

U Dělnické strany jsme mohli vidět rozšíření slovníkového významu adjektiva *státní*. Jedná se především o znaky české státnosti. Ani u toho slova nechyběla v některých kontextech metaforika a ironie. Objevovaly se zde ale i kontexty každodenního života.

U ODS je tím nejčastějším kontextem pro adjektivum *státní* kontext finančnictví. Diskutuje se o *státním majetku, fonděch, financích, finančních aktivech a pasivech, dotacích, příspěvcích, investicích*, ale naopak i *dlužích*. Ze *státní kasy* jdou *státní výdaje*, což ruine *státní rozpočet*, a tak budou muset přijít na řadu *státní regulace*. V jiném případě by také mohlo dojít ke *státnímu bankrotu*, protože *státní zdroje* nejsou nevyčerpatelné. S tím souvisí i metafora *vyvíjet se ve skleníku státních regulací*.

Nemusí však jít pouze o peníze, ale i o majetek hmotný. V tom případě se jedná o *státní půdu* či *objekty*, nejednou se řeší i co se *státním letišťem*.

Sektor obchodu a obchodování je další poměrně bohatě zastoupenou oblastí. *Státní podniky a firmy ve státním sektoru* jsou velmi probíranou záležitostí. Dále se debatuje o systému *státních zakázek* a kontrolují se *státní aktivity a zásahy*.

Pro stát pracují *státní zaměstnanci*, na úřadech jsou zaměstnáni *státní úředníci*. Jinými slovy by se dalo říci, že pracují ve *státních službách*. S ironickým příznakem se užívá označení *státní úředníček*, které s sebou nese negativní konotace. Význam se zde mění pomocí sufixu *-ek* čistě v emocionální rovině, nikoli na rovině kvantitativní. Jde o pragmatický rys hodnocení. Většinou se takto pojmenovávají lidé, kteří nějakým způsobem zneužívají svoji pozici ve státním úřadě, nebo jsou na danou pozici dosazeni nestandardním způsobem.

V politice se také svádí boj o *státní moc*. I toto slovo má často negativní příznak. Ještě o stupeň negativnější je výraz *státní poručníkování*. Na straně druhé se hovoří o omezení *státní role*.

Další oblastí je oblast soudnictví. *Státní zastupitelství* a *státní zástupce* jsou nejčastěji zmiňovanými souslovími z této oblasti.

U ODS se uplatňuje několik sémantických okruhů, z čehož nejvýznamnější je okruh kolem financí. Nejsou zde apelovány znaky státnosti, jako je tomu u Dělnické strany. Do popředí se dostávají věci spojené s politickou mocí. Oproti DS také ubylo expresivity. Často se zde objevoval prefix *celo-*.

Ani u ČSSD se nevyhneme spojení adjektiva *státní* s finančními prostředky, ale frekvence již není taková jako u ODS. I zde je na prvním místě *státní rozpočet*, protože z hlediska republiky je to jedna z nejdiskutovanějších záležitostí. Dále se také hovoří o *státní finanční podpoře, pomoci, státních příspěvcích, státních dotačních příspěvcích* či *státních stipendiích*.

A právě školství je další sémantickou oblastí, kde se adjektivum *státní* objevuje. Kromě *státních stipendií* pro studenty se také řeší otázka financování *státních vysokých škol*. Co se týče středního školství, dochází na řešení otázky *státních maturit*.

Stejně jako u ODS se debatuje i o věcech spojených se soudnictvím. Najdeme zde termíny jako *státní zastupitelství, státní zástupce/zástupkyně* či *státní soudce*. Nenajdeme zde žádné negativní konotace ani ironii.

Velká frekvence výskytu slova *státní* je také u pojmenování nejrůznějších seskupení. Jedná se o *státní útvar, organizaci, instituci, úřad, podnik, orgán, parlament, správu*, popř. o *specializovanou státní agenturu*. Některé z těchto úřadů mají také svého *státního tajemníka*, ve všech pracují *státní zaměstnanci*.

Pokud jde o *státní služby*, snaží se ČSSD o to, aby policie byla *efektivním státním nástrojem* pro prevenci kriminality. Do minulosti zabrousí při řešení spolupráce jednotlivých lidí se *Státní bezpečnosti* neboli StB.

V kuloárech ČSSD se mluví také o *státním terorismu*. Na jednu stranu řeší *státní politiku vůči Romům*, na druhou se snaží o *státní podporu emancipace multikulturality*. Chtějí-li však být opravdu multikulturní, neměli by zapomínat, že i Romové mají svou kulturu, která by neměla být násilně izolována.

U ČSSD se najdou stejné nebo podobné okruhy výskytu adjektiva *státní* jako u ODS, akorát s jinou frekvencí užití. Novým okruhem výskytu je vzdělání a školství. Ani zde nenajdeme přílišnou metaforiku nebo ironické podtexty.

Adjektivum *státní* se ukázalo u všech tří politických stran jako hojně kontextově zapojované do mnoha různých sémantických oblastí. U Dělnické strany by se dokonce jeho

slovníkový význam dal rozšířit o význam znaků státnosti. Všude se zmiňují peníze a mluví se o hospodaření státu, což považují za nadstranické užití. Dělnická strana opět nešetřila ironií či jinak příznakovým užitím, ODS a ČSSD v tomto ohledu zaostávají.

2.4 Evropský

Od vzniku Evropské unie v roce 1993 je tento fakt v politice jedním z nejvíce diskutovaných vůbec. První žádost České republiky o vstup do Evropské unie (dále jen EU) byla podána roku 1996 a od té doby byly záležitosti ohledně EU a o podobě Evropy jedním z centrálních bodů politických diskuzí. Situace se nezměnila ani v roce 2004, kdy se Česká republika stala právoplatným členem EU. V takovýchto diskuzích často zaznívá adjektivum *evropský*. Jaký je sémantický rámec tohoto adjektiva u jednotlivých politických stran, si nyní ukážeme.

SSČ u adjektiva *evropský* uvádí, že jeho stylová charakteristika je z oblasti publicistiky. Domnívám se však, že v současnosti je tento pojem především pojmem politickým, aniž bych ho z publicistického kontextu vylučovala. Co se týká významu, je adjektivum *evropský* charakterizováno takto:

- př. evropský dům – společenství evropských národů

Dělnická strana jako strana „národní“ je proti Evropské unii. Její členové kritizují vše, co je s EU spojeno. O to více, pokud se to přímo týká České republiky. Z tohoto důvodu je jasné, že jejich rétorika a kontexty adjektiva *evropský* budou ve velké většině expresivní a negativní.

Opět bych začala metaforami, které jsou pro rétoriku DS typické. Prvním příkladem by mohla být metafora, ve které jsou lidé přirovnáváni ke zvířatům:

- *evropské stádo lidského skotu s jednotlivými chovy*

DS má problém s tím, že při sloučení jednotlivých národů v Evropě dojde k zániku *identity jednotlivých evropských národů*. Společenství lidí je tu nazváno stádem skotu, jednotlivé lidské rasy jsou přirovnávány k jednotlivým chovům skotu. Nechtějí připustit, že by česká národnost podlehla jiným národům, v horším případě zanikla úplně. Bojí se, že se jako stádo necháme vést *evropským vůdcem*. Vytvoření EU je podle DS likvidace toho nejcennějšího, co *evropským národům* zůstalo. Samotný vstup ČR do EU pro nás znamená ztracení suverenity a proměna v *bezvýznamný evropský region*. Jako by podle slov Sigmunda Freuda chtěli říct, že

musíme překonat stádní pud a uvědomit si sami sebe. Toto ovšem platí jen do určité míry. Aplikovat teorii „lidského stáda“ v rámci České republiky by jim jistě nevadilo, ba naopak.

EU je také nazývána *evropským molochem*. Moloch je slovo semitského původu odvozené od osobního jména a podle SSČ je to „symbol všeho, co ničí člověka“. Co si DS myslí o EU, je tedy zřejmé. Již dnes se jim zdá, že je *evropské právo* nadřazeno českému a situace se může ještě zhoršit. Založení *evropského superstátu* tedy zásadně zavrhnou.

Poněkud v rozporu s tímto apelují na to, aby si čeští občané chránili svůj *evropský životní styl*. Nemluví zde o *českém* životním stylu, ale o *evropském*, a proto myslím, že se zde adjektivum *evropský* rozšiřuje o význam, kde nejde o věci spojené s Evropou jako společenstvím, ale Evropou jako kontinentem. Podobný je příklad, kdy hovoří o nutnosti zachování *evropské kultury*.

A není to jen EU, co jim vadí. Kritice podléhají i Spojené státy americké a jejich kultura. Jedním z příkladů, který to dokazuje, je například tento:

– *výměna evropských kulturních a křesťanských tradic za kulturu hamburgerů*

Analogii na USA najdeme i ve výroku, kdy se o EU vyjádřili jako o „*jakýchsi Spojených státech evropských*“. Je zde cítit zášť a ironii tu posiluje i neurčité zájmeno „*jakýchsi*“. Jedinou účinnou zbraní proti americkému vlivu je zachování *evropských hodnot a mravnosti*.

Další přirovnání je neméně zajímavé. DS nechce připustit, aby se Česká republika stala *chudým evropským dvorkem, kam ostatní vyváží odpad*. Přirovnání ke „*smetišti*“ není zrovna lichotivé. O tomto *evropském dvorku* se mluví v kontextu exportu kvalitních českých surovin a importu surovin horší kvality ze zahraničí, konkrétně ze zemí EU. Na řadu přijde i české zemědělství, které se proměňuje na *evropské přištipkaření*. Přištipkaření může být odvozeno od slova „*příštipěk – příštipkář – příštipkařit – příštipkaření*“, které podle SSČ označuje kousek kůže připevněné na obuv a kryjící díru. Přenesením významu by se tedy ve vyjádření „*příštipkaření*“ jednalo o „*zalepování děr po malých kouscích*“.

Dále zde najdeme sémantický okruh, který se týká Evropské unie jako statutární organizace, která potřebuje své vedení, řád apod. V textech najdeme sousloví jako *evropské volby, ústava, parlament, vláda, prezident, kandidátka, exekutiva, prostředí, společenství, řád, struktura* či *uspořádání*.

V rámci Evropy se také mluví o *evropském dění, evropských městech a státech/zemích*.

Relevantní otázkou při určování sémantických okruhů adjektiva *evropský* je tedy zjevně i to, zda daná politická strana přistupuje k Evropské unii pozitivně, nebo ne. Jak jsme mohli vidět, většina kontextů tohoto adjektiva se totiž točí právě kolem EU. V případě Dělnické

strany jsme mohli pozorovat veskrze negativní reakce a konotace. Protipólem by tomu mohla být ODS.

Ani u ODS nechybí neutrální kontext spojený s EU jako institucí, která potřebuje své vedení, uspořádání atd. Sémantický rámec tedy tvoří sousloví jako *evropský parlament, legislativa, reformy, komise, rada, instituce, politici, politika, politická scéna*. Pokud půjdeme o něco hlouběji, najdeme i konkrétnější označení jako např. *ministr pro evropské záležitosti*.

Pokud přijde na řadu řeč o *vrcholných evropských funkcích*, nevyhnula se ani ODS jistě dávce expresivity. Vybírání jednotlivých kandidátů do vrcholných funkcí označují třeba takto:

- *grilování kandidátů na vysoké evropské posty*

Je tu trefné přirovnání grilování masa na horkém ohni a „grilování“ kandidátů, které vystihuje vypjatost situace. Tato metafora je však užívána obecněji, neváže se jen na oblast politiky.

Důležitým bodem pro politiku ODS je prezentovat Českou republiku v kontextu *evropských zemí*, resp. na *evropském hřišti*, na *evropské úrovni*. Pomocť by nám k tomu mělo i správné čerpání z *evropských operačních programů*, popř. *evropských fondů*. Je jen na politice ČR, jak s *evropskými prostředky* naloží.

Evropská problematika je velice složitý a závažný fenomén. ODS považuje za nutné, aby EU zřídila *evropský útvar pro vnější činnost*. V *evropském kontextu* je velmi důležitá stabilita *evropského zemědělství* a držení se nastoleného *evropského trendu*. Jen tak bude správné *evropské fungování* v rámci *evropského projektu*. Je v rukou každého státu, zda se rozhodne pro správnou *evropskou alternativu*.

Adjektivum *evropský* je jediné, které není v kontextu ODS spojováno s financemi. Vesměs je tu spojováno s politikou, politickým fungováním a vším, co k tomu patří. Důraz je kladen na evropskou sounáležitost, což vyplývá z pozitivního přístupu k Evropské unii. V tomto bodě se sémantický rámec výrazně liší od DS, která se od EU naopak odklání. ODS zde potvrdila, že je protipólem DS. Adjektivum *evropský* je u ODS užíváno v pozitivním kontextu. Poukazuje to na nastolenou politiku ODS.

U ČSSD se ve velké míře objevuje adjektivum *evropský* v kontextu financí. Ve spojení se vstupem České republiky do Evropské unie se hovoří o *společné evropské měně EURO*. S EU mají co dočinění i další výrazy jako např. *evropské peníze* či *kofinancování evropských peněz*, platová diskriminace na *evropském trhu práce*, *finanční sbírky*, posílení *evropské regulace finančního sektoru* či *evropský sociální fond*.

K EU samozřejmě patří i výrazy ze soudnictví a státní správy. V tomto kontextu můžeme číst o *evropské legislativě, smlouvě, o evropské politice, parlamentu, komisi* nebo *úřadu* či *nesouladu s evropskými předpisy/pravidly*.

Evropská unie ale zasahuje i do dalších témat. Důležitý je pro ČSSD i *proces evropské integrace*, což s EU velmi úzce souvisí. S integrací různých (nejenom evropských) národů také souvisí to, jakým způsobem se jednotlivé národy mezi sebou domluví. V tomto případě se ČSSD vyjádřila o angličtině jako o *univerzálním evropském (i světovém) jazyce*.

Časté obměny se vyskytují také při pojmenovávání různých evropských seskupení. Příkladem mohou být pojmenování *evropské společnosti, hnutí, organizace, společnost, instituce, unie*, ale i *evropská veřejnost, stát a země*.

K dosažení *evropské úrovně* je třeba sledovat *evropský návod*, ctít *evropské hodnoty* a dodržovat *evropské závazky*.

ČSSD ve svém politickém zaměření řeší i rasovou problematiku týkající se Romů. Není tedy divu, že se často vyskytuje termín *evropští Romové*. Jde o Romy, kteří žijí na evropském kontinentu.

I v případě ČSSD je kontext často vztahován k Evropské unii. Mluví se zde i o společném jazyce, společné měně a procesu integrace (a to nejen v rámci Evropy). Více než u ostatních stran je tu kladen důraz na peníze. Objevuje se tu však i mnoho dalších pojmenování, která jsou neutrálního rázu a nenesou tudíž žádný typický příznak.

U všech stran se adjektivum *evropský* užívá především ve spojení s Evropskou unií, což souvisí se současnou situací v politice. Je zde zřetelný rozdíl mezi stranou s EU nesympatizující, tedy Dělnickou stranou, a stranami k EU pozitivně naladěnými, což je znatelné především u ODS. Ani tentokrát se DS nevychýlila ze svého standardu a můžeme vidět především negativní kontexty a konotace. Zbylé dvě strany jsou na neutrální úrovni a vyhýbají se expresivitě.

2.5 Ekonomický

V době, kdy se svět zmítá v ekonomické krizi, není divu, že se adjektivum *ekonomický* vyskytuje v negativních kontextech a konotacích. Ani Dělnická strana, která se ekonomickými problémy nezabývá tolik jako jiné strany, tomuto slovu neunikla. Samozřejmě

je to často spojováno i se vstupem do Evropské unie, proti čemuž DS vystupuje. Se vstupem do EU nás totiž čeká *ekonomický šok*, mohlo by nás omezit *dusící ekonomické sevření*. Podle DS je to důvod k zamyšlení, když nám *nad hlavou práská ekonomický bič*. Hrozilo by, že Česká republika zůstane zcela bez *ekonomické prosperity*.

Dělnická strana také odmítá *ekonomický liberalismus*. Je to soubor ekonomických teorií, které vymyslel Adam Smith. Tyto teorie se snaží o posun hospodářství ke kapitalismu a volnému trhu. Důraz je tu kladen na soukromé vlastnictví a svobodné smluvní vztahy. Nejbližší jsou tyto teorie politice ODS. Optikou liberálního kapitalismu *ekonomické využití starých lidí není žádné*. Dělnická strana chce starší občany naší země v důchodovém věku co nejvíce podpořit, ne jako jiné strany, které prý možná najdou i „*ekonomické využití jejich mrtvých těl*“.

Další negativní dopad na již tak *těživou ekonomickou situaci* do naší země vnáší invaze cizinců. Jejich žití ze sociálních dávek, které dostávají od české vlády, způsobuje v naší zemi *ekonomické otrěsy*.

Další negativní kontext je např. u výrazů *ekonomický kolaps*, *potíže*, *bída*, *problém*. Opakem je *ekonomický růst*. K tomu je však potřeba *ekonomická moc*, popř. *vliv* a také mít dobré *ekonomické pohnutky*. Důležitým faktem pro DS stranu je *vytvořit pozitivní ekonomické klima*.

Ekonomická politika se snaží postihnout *ekonomické zákonitosti* a podle potřeby navrhnout ty nejsprávnější *ekonomické reformy*. Je v zájmu celé země, abychom nebyli *definitivně zlomeni po ekonomické stránce*.

Obecně užívanými substantivy, která se objevují v nepříznakových kontextech, jsou např. *ekonomická analýza*, *nástroje*, *otázka*, *oblast*, *system*. Pokud není kontext ironický, můžeme sem zařadit i sousloví *ekonomická elita* či *ekonomický expert*.

Dělnická strana má v programu jako prioritu postarat se o české občany tak, jak nejlépe to umí. Ústředním bodem spokojeného života je rodina. Proto se starají rodiny a jejich *ekonomické a kulturní zajištění*.

Zajímavým pojmenováním je *ekonomický uprchlík*⁸. Jsou tak nazýváni občané, kteří odcházejí ze své země do země jiné s vidinou příznivějších ekonomických podmínek k životu.

Ekonomie sice není nejčastějším tématem Dělnické strany, ale přesto se ani DS tomuto tématu úplně nevyhýbá. I v tomto případě se potvrzuje negativistický přístup politiků DS k činnosti naší vlády. Vše ohledně Evropské unie je podle DS špatné a ani ekonomickou

⁸ Podobně například *politický uprchlík* (ten utíká kvůli represivnímu politickému režimu země).

pomoc nám to nepřinese. Rámec substantiv spojovaných s adjektivem *ekonomický* je v tomto kontextu silně negativní. Negativní vliv na ekonomiku mají dle DS samozřejmě i cizinci a přistěhovalci, které má DS na mušce, ať se projednávají jakákoli témata týkající se politiky.

Rámec neutrálně používaných substantiv je zde poměrně široký, ale mnohá slova jsou používána s ironických nádechem, což jejich neutralitu posouvá na záporný konec hodnotící přímky. K vidění jsou i ustálení spojení z oblasti politické frazeologie.

Opačné názory, než jaké má Dělnická strana, razí Občanská demokratická strana. ODS si naopak myslí, že vstup do EU je pro českou republiku výhodným krokem. S tím také souvisí fakt, že *vstup do EU byl strategický cíl z ekonomických důvodů*. Pro ODS je důležité, aby se co nejlépe pečovalo o *ekonomické prostředí*. Do budoucna je na takto postavených základech prioritou i *plná ekonomická integrace* do světového obchodního systému. Měla by tomu napomoc i *ekonomická spolupráce* ostatních evropských zemí.

Častým tématem je také *ekonomická krize*. Zemi svírají *ekonomické problémy*, významný je i *pokles ekonomické aktivity*, *ekonomická stagnace* či *ekonomická recese*. Adjektivum *ekonomický* je často spojováno se slovy cizího původu. „Stagnace“ označuje zastavení vývoje, v poslední době hodně moderní slovo „recese“ pojmenovává hospodářský pokles. Jednodušší je však jednoslovné pojmenování skutečnosti i za cenu toho, že je dané pojmenování cizího původu.

Spíše ale než pesimistické a negativistické komentáře se politika ODS snaží přijít na to, jak zařídit *ekonomický růst/prosperitu/rozvoj*, jak zajistit *ekonomickou stabilitu země*, popř. *stabilizaci ekonomické situace*. Staví se tu tedy do opozice slova pokles – růst, krize – rozvoj, problémy – stabilizace.

Jako neutrální vyjadřovací prostředky se zde vyskytují pojmenování, která vyjadřují, kde se tyto jevy vyskytují. Jedná se o *ekonomické prostředí*, *sféru*, *oblast*, *sekcí*. Bezpříznaková jsou i sousloví *ekonomický trend* či *ekonomické teorie*.

V ekonomické diplomacii je důležité odhalit *ekonomické možnosti a zájmy státu*, dobře nastavit *ekonomické priority* a odmítnout *neúčinné ekonomické nástroje*.

Nápadité je i obrazné pojmenování, které říká, že je potřeba:

– *vybudovat novou ekonomickou architekturu světa*

Pojmenování je odvozeno od původního významu slova architektura, které označuje stavitelské umění. Jde o určité vnitřní uspořádání něčeho, co má jasně dané postupy „budování“. Jinými slovy by se to dalo popsat i jako *ekonomický systém*.

Evropská unie zde hraje prim. Je jedním z nejčastějších kontextů, ve kterých se adjektivum *ekonomický* vyskytuje. Je to samozřejmé, protože EU by nám měla poskytnout ekonomickou pomoc v těžkých dobách. S tím souvisí i kontext *ekonomické krize* a slovní spojení s ní související. Jsou tu k nalezení konotace negativní, ale na druhou stranu při navržení vhodných řešení se vyskytují i konotace pozitivní (např. *vyvážení ekonomické situace*). Nechybí ani sféra slov, která jsou svým použitím neutrální. V neposlední řadě jsou v textech ODS k nalezení i obrazná pojmenování, která se různým způsobem váží k ekonomice.

ČSSD využívá adjektivum *ekonomický* ve svůj prospěch v rámci reklamní kampaně na nadcházející volby. Můžete se například dočíst, že „úspěch ČSSD dává naději na *ekonomickou změnu*“. Je samozřejmě myšleno na změnu k lepšímu, protože nyní se nejen Česká republika potýká s *ekonomickou krizí*.

Ani v kontextu ČSSD není vynecháno téma Evropské unie. Po vstupu do EU se hovořilo o tom, že Českou republiku trápí *ekonomické zaostávání za státy EU*. Očekává se tedy, že Česká republika bude potřebovat *ekonomickou pomoc od EU*. Důležitým prvkem pro správné fungování EU bude *ekonomická integrace* všech členských států. V tomto ohledu jsou důležité *ekonomické vazby, vztahy* či *ekonomická soudržnost*, která vede k *ekonomické harmonizaci*. Řeší se také to, jakým způsobem by měla působit *ekonomická diplomacie*.

Oproti Dělnické straně se adjektivum *ekonomický* často spojuje s pozitivními hodnotami. Rozdílné užívání bude založeno především na rozdílné politické taktice. V textech ČSSD můžeme číst o *ekonomické stabilitě, růstu, prosperitě, rozvoji, přínosu*. Ovšem i zde se v jisté míře vyskytují negativní spojení, jako je *ekonomický tlak, výkyvy, hrozba*.

Další sémantickou skupinou jsou slova, která souvisí s *ekonomickou politikou* a jejím chodem. Patří sem pojmenování jako např. *ekonomická činnost/situace, ekonomické procesy* či *stimulace*. Dále jsou to také slova, která prostor ekonomické politiky nějakým způsobem vymezují, jako je např. *ekonomická sféra, seskupení* nebo *systém*. Ekonomická politika se zabývá tím, že analyzuje *ekonomické zájmy* a *předpoklady* země, určuje *ekonomické kompetence* jednotlivých úseků, dělá *ekonomická rozhodnutí*, vydává *ekonomické reformy* a zajišťuje tak ty nejpříjemnější *ekonomické podmínky* pro stát. Důležitými faktory jsou bezpochyby i *ekonomické standardy*, které ukazují na *ekonomickou vyspělost/úroveň* daného státu.

Tématem k řešení je i *ekonomická kriminalita*. Probírají se *ekonomické kriminální praktiky*, které poškozují náš stát. ČSSD chce najít řešení, kterými by takovým praktikám

předešlo. Zároveň odmítají vliv *ekonomických mafí*, které by mohly jakýmkoli způsobem ovlivňovat chod české ekonomiky.

Zavedeným pojmem je i *ekonomická soutěž*. Je to konkurence mezi firmami (popř. zbožím), nebo konkurence, kdy vedle sebe fungují velké a malé firmy. Zákon v tomto případě vymezuje nepřístupné aktivity a zakazuje vznik monopolu na trhu.

Často se vyskytují pojmenování, kdy se k adjektivu *ekonomický*, které je samo převzato z řečtiny, přidávají jiná slova cizího původu. Nejčastěji jsou to slova přejatá z latiny, jako např. *ekonomická integrace, stimulace, kompetence, prosperita, stabilita* ad. Dále se přejímá z řečtiny (např. *ekonomická sféra, demokracie, systém*), francouzštiny (např. *ekonomická diplomacie*) nebo angličtiny (např. *ekonomické standardy*).

Adjektivum *ekonomický* je v textech ČSSD často dáváno do kontextu s Evropskou unií, do které se řadí i ČR. Taktika je ohledně ekonomických záležitostí u ČSSD jasná – jelikož je to jeden z bodů, který má nalákat voliče, mluví o ekonomice především v kladných hodnotách. To je nejzásadnější rozdíl, který odlišuje ČSSD a DS. Samozřejmě se zde objevují i takové sémantické oblasti, které jsou univerzální a neutrální a objevují se i u ostatních politických stran. Viditelné je zde také značné množství přejatých slov, se kterými adjektivum *ekonomický* vytvořilo sousloví. Přejatá slova byla především z okruhu klasických jazyků (latina, řečtina, ale i další jazyky).

I v tomto případě se potvrdilo rozdílné smýšlení Dělnické strany a stran zbylých. Protože i u adjektiva *ekonomický* je kontext často spojován s Evropskou unií a ekonomickou krizí, která dopadla téměř na celý svět, vymezuje se DS k takovým situacím a kauzám převážně negativně. U neutrálně fungujících rámců je u DS často znatelná ironie, která význam slova posouvá. U ČSSD převažují konotace pozitivní, protože především zlepšení ekonomické situace v naší zemi je jednou z taktik jejich volebního programu. I ODS se snaží v souvislosti s ekonomickou situací působit pozitivně, a to především tím, že hledá cesty k integraci do světového trhu a celkovému ekonomickému rozvoji.

2.6 Závěr

Cílem této kapitoly bylo poukázat na to, jak často užívaná adjektiva v politických textech užíváním mění či rozšiřují svou původní sémantiku. V mnoha případech jde o

adjektiva, která sama o sobě znějí příliš široce, nejednoznačně apod. Pomocí mnoha desítek příkladů jsem se snažila najít u každého adjektiva typické sémantické rámce a nalézt hodnotu jejich konotací.

Dalším bodem bylo porovnání nalezených sémantických rámců u tří různých politických stran z našeho politického spektra, konkrétně jde o pravicovou ODS, levicovou ČSSD a ultrapravicovou nevládní Dělnickou stranu. Jak výzkum ukázal, ODS a ČSSD jsou si v tomto směru velice blízké, neukázaly se nijak velké nuance, zato DS se oproti těmto stranám vyprofilovala velice jasně. Jde především o negativně laděné konotace jednotlivých spojení.

U každé strany se na základě sémantických rámců daných adjektiv dá vyčíst její politické směřování, co je jejím hlavním krédem a jakým způsobem působí na voliče. Zatímco ODS a ČSSD působí na lidi obvyklou cestou přes jistoty, svobodu, spokojenost, DS neguje vše, o co se snaží vládní strany, a volí tedy cestu „negativní politiky“. I užití adjektiv v kontextu je u DS často překvapivé, natož pak velmi častá metaforika a expresivita, která svou přemírou odděluje DS od zbylých dvou stran. ODS ukázala, že je citlivá především na finance a zapojení ČR do Evropské unie, ČSSD se držela svého názvu a prokázala, že její cesta vede skrze sociální jistoty.

Pro mě byl výzkum z hlediska Dělnické strany v mnoha momentech velice překvapivý zejména množstvím ironie a negativity. ODS a ČSSD naplnily moje očekávání. Sémantické rámce se v několika momentech překrývaly, čímž bych některá slovní pojetí hodnotila jako „nadstranická“, někde se mírně odlišovaly podle politického přesvědčení stran.

3 Politické metafory

3.1 Teoretické vytyčení definic metafory, dělení metafor

Nejznámější a nejobecnější definicí metafory je ta, která říká, že metafora je „*přenesené pojmenování na základě shodnosti, podobnosti některých rysů*“ (SSČ, 2001, s. 178). Na metaforu však lze pohlížet ze dvou různých hledisek – z hlediska literární teorie a z hlediska jazykovědy. Vždy ale nakonec jde o jeden a tentýž prvek jazyka.

Metafora je v literární teorii druh básnického obrazu. Často se zaměňuje s přirovnáním, od kterého se ale odlišuje tím, že „*nepřirovnává něco k něčemu, ale v zájmu nového poznání skutečnosti konfrontuje významy tím, že nahrazuje slovo nebo slovní obrat slovem nebo slovním obratem jiného druhu, z jiné smyslové oblasti, z jiné sféry věcí, jevů a představ, a to na základě dialektické jednoty v rozmanitosti, překvapivé podobnosti vzhledu (barvy, tvaru), rozměru, množství, stavu, vlastností, pohybu nebo funkce; (...), a to jak v poezii, tak v slangu a vůbec v afektivních projevech hovorového jazyka, publicistiky apod.; (...)*“ (Vlašín, 1984, s. 225). Jak se později ukáže, nevyjímá se ani z jazyka politické sféry.

Příruční mluvnice češtiny (dále jen PMČ) je v definování metafory o něco stručnější. Říká, že „*jazyková metafora je tradičně vykládána jako pojmenování skutečnosti prostřednictvím výrazu primárně označujícího skutečnost něčím podobnou. (...) Společný znak nemusí být vždy znakem podstatným, bývá však znakem nápadným*“ (PMČ, 2003, s. 97).

Obě práce, jedna zahrnující hledisko literární vědy, druhá hledisko jazykovědy, dále vyčleňují druh metafory, který je již pevně zakotven v jazyce a který již za metaforu ani nepovažujeme. Vlašín ji označuje jako *lexikalizovanou metaforu*, tedy „*všeobecně vžitě metaforické pojmenování s významem v daném kontextu už zcela jednoznačným (slovníkovým) – např. „koza“ v tělocvičné terminologii.*“ PMČ ji označuje jako *uzuální (ustálenou) metaforu*, a proti ní staví *aktuální*, která je vždy vytvořena v konkrétní situaci pro určitý aktuální kontext. Tato *aktuální metafora* má často ozdobnou či ozvlášťující funkci a je proto doménou textů uměleckých a publicistických. Zařadit by se sem jistě daly i texty politické.

U aktuálních metafor mnohdy dochází k napětí mezi primárním významem užitého slova a jeho novým „neobvyklým“ kontextem, do kterého se promítá. Tato situace navozuje u metafor expresivní ráz.

PMČ uzuální metafory dále dělí na *metafory lexikální*, které mají funkci pojmenovávací (např. ručička – součást hodin), a metafory, které fungují jako *expresivní synonyma* (např. makovice – hlava).

U metafor uzuálních (lexikalizovaných) jsou na rozdíl od metafor aktuálních nežádoucí konotace, které přímo souvisejí s primárním významem slova. Už v nás nemají vyvolávat představu primárního významu, ba co víc, v mnohých případech je motivovanost metafory neprůhledná. V momentě, kdy se významový posun ustálí (metafora se lexikalizuje), vzniká *polysémie (víceznačnost)*. Polysémie označuje stav, kdy pro jednu formu existuje více významů se zřetelnou „*genetickou souvislostí*“ (PMČ, 2003, s. 89). Jednotlivé významy nabývají v konkrétním kontextu jednoznačnosti (např. nakrmit koně x přeskočit koně). Uzuální metafora je typická také tím, že je častá ve frazémeh, jakožto „*ustálených kombinacích alespoň dvou slovních forem, které mají celistvý význam (zpravidla nerozložitelný na významy jednotlivých složek)*“ (PMČ, 2003, s. 71), nebo ve víceslovných pojmenováních, tedy, všeobecně řečeno, v ustálených slovních spojeních.

Vlašín také připodobňuje metaforu k hádance, přičemž argumentuje, že „*vyžaduje aktivní spolupráci čtenářovy (posluchačovy) zkušenosti, paměti, představivosti a úsudku (...)*“ (Vlašín, 1984, s. 225). V metafoře, na rozdíl od hádanky, však není hlavním cílem její rozluštění, ale „*stupňování intenzity výrazu a emocionalitu textu*“ (Vlašín, 1984, s. 225).

3.2 Teorie zabývající se problematikou metafor

3.2.1 Teorie konceptuálního systému

Další pohled na metaforu představil ve své publikaci Vladimír Chrz (1999). Pohlíží na ně z psychologického pohledu a na pomoc si bere *teorii konceptuálního systému* Lakoffa a Johnsona, kterou zpracovali v publikaci „*Metaphors We Live By*“ (1980)⁹. Tito autoři tvrdí, že „*náš běžný konceptuální systém, ve kterém myslíme a podle kterého jednáme, je z podstatné části metaforický*“ (Chrz, 1999, s. 10). Není to tedy jen jakási výjimka z běžného užívání jazyka, jak se mnoha definicích, především literárních, tvrdí. Dalo by se souhlasit s definicemi, které tvrdí, že metafora je výrazem jazykové invence, ale je to invence zapojená do našeho běžného konceptuálního systému.

⁹ JOHNSON, Mark; LAKOFF, George. *Metaphors We Live By*. Chicago: The University of Chicago Press, 1980.

Vyšlo i česky: JOHNSON, Mark; LAKOFF, George. *Metafory, kterými žijeme*. Brno: Host, 2002.

3.2.2 Sémantické inovace

Chrządzka dále uvádí Ricoeurovo pojetí *sémantické inovace* (1999, s. 9)¹⁰. Toto pojetí říká, že „*metafora není jen pouhým pojmenováním, nýbrž vzájemným působením slov v rámci určitého syntaktického celku.*“ Jde o to, že pokud se spojí dvě slova, která by za normálního doslovného významu nedávala smysl, může dojít k extenzi významu daných slov, která by měla za výsledek smysluplnou výpověď. Vznikl by nový, neobvyklý význam na rovině výpovědi. Stane-li se neobvyklý význam obvyklým, mluvíme o tzv. „mrtvých metaforách“. Je to synonymní výraz k výše uvedenému výrazu lexikalizované/uzuální metafory.

3.2.3 Teorie mapování struktury

Chrządzka si bere na pomoc i *teorii mapování struktury* (Gentner, Gentnerová, 1983)¹¹, která vznikla na pozadí analogického myšlení. Autoři chápou analogii podobně jako Kant, který říká, že poznatky získáváme „*podle analogie, která neznamena, jak se to někdy běžně chápe, nedokonalou podobnost dvou věcí, nýbrž naprostou podobnost dvou vztahů mezi naprosto nepodobnými věcmi*“ (Chrządzka, 1999, s. 44)¹². Tvrdí, že pokud mluvíme „metaforicky“, tak si pouze vypůjčujeme termíny z jedné oblasti pro popis jevů v jiné oblasti, či že myslíme z hlediska těchto analogií. Autoři zastávají názor, že způsob, jakým lidé uvažují o určité oblasti, je měněn podle druhu analogie, která je aplikována. Právě teorie mapování struktury je teoretickým rámcem, který nám umožňuje vysvětlit konceptuální efekt užití analogie.

3.2.4 Teorie konceptuální metafory

*Teorii konceptuální metafory*¹³ formuluje Lakoff v knize „*Women, Fire, and Dangerous Things*“ (1987)¹⁴. „*Konceptuální metafora spočívá v mapování ze zdrojové oblasti do cílové*

¹⁰ In: RICOEUR, P.: *The Rule of Metaphor*. Toronto. University of Toronto Press, 1977.

¹¹ In: GENTNER, D., GENTNER D. R.: *Flowing Waters or Termity Crowds: Mental Models of Elektrycity*. In: GENTNER, D., STEVENS A. L. (Eds.): *Mental Models*. Hillsdale, New Persey, Lawrence Erlbaum Ass., 1983.

¹² ARENDTOVÁ, H.: *Řeč a metafora*. In: PETŘÍČEK, M. (Ed.): *Myšlení o divadle II*. Praha, Hermann a synové, 1993.

¹³ Přívlastku „konceptuální“ využívá Lakoff ve svých teoriích proto, aby zdůraznil, že metafora je záležitost pojmová.

oblasti“ (Chrz, 1999, s. 20). Zde je vidět společný bod s teorií mapování struktury, a to ten, že i zde mapování znamená přenášení struktury z jedné oblasti do oblasti druhé. Z toho vyplývá, že při každém jednotlivém mapování se cílová oblast rovná zdrojové oblasti. Strukturu mapování tvoří řada korespondencí mezi věcmi ze zdrojové a cílové oblasti.

Všechny výše uvedené teorie dokazují, že metafora není pouze věcí jazyka, ale také myšlení a procesu inference, který jde za informace, které nám jsou explicitně dány. Pomocí jazyka pouze můžeme metafory tvořit. Primární je koncept mapování, který je pevnou součástí systému, který Lakoff nazývá „konceptuální“. Užívání metafor „*se děje zpravidla automaticky a bez vědomého záměru, tj. podobně jako je užívána velká část našeho konceptuálního systému či například systém gramatických a fonologických pravidel*“ (Chrz, 1999, s. 24).

S teorií konceptuální metafory úzce souvisí tzv. *představové schéma*. Představová schémata jsou dána orientací člověka v prostoru. Jako příklad mohu uvést představové schéma „nahoru – dolů“, „kontejner“, „část – celek“, centrum – periferie“ či „počátek – cesta – cíl“. Na pozadí těchto prostorových schémat si představujeme i jevy neprostorové, abstraktní. Smysl vzniká na základě souvztažnosti zkušeností námi nabytých v mnoha jiných případech.

3.3 Kognitivní efekt metafor

Nové poznání na základě přenosu významů z jedné oblasti do druhé označuje Chrz jako *kognitivní efekt* (1999, s. 48). V politice tedy metafory přinášejí kognitivní efekt tak, že se poznání z různých zdrojových oblastí projikuje do oblasti politické problematiky. Můžeme hovořit o metaforách, které mají pouze ozdobnou funkci, tedy negenerují žádné relevantní informace pro daný kontext, nebo o metaforách, které vytvářejí strukturu pro chápání problematiky v daném kontextu. Aby ale mohly „politické“ (a nejen ty) metafory fungovat, musejí být založeny na obecně sdíleném poznání. Důležité jsou znalosti kulturního, historického, literárního či jiného kontextu. První skupině metafor, které jsou založené na prostorových či pohybových představových schématech, budeme rozumět víceméně všichni, protože jsou založeny na naší přímé zkušenosti se světem, ale např. „železničářským“

¹⁴ LAKOFF, G.: *Womens, Fire, and Dangerous Things: What Categories Reveal about the Mind*. Chicago: University of Chicago Press, 1987.

Vyšlo i česky: LAKOFF, George. *Ženy, oheň a nebezpečné věci*. Praha: Triáda, 2006. 656 s.

metaforám bude rozumět jen ten, kdo alespoň trochu zná daný specifický kontext, protože jde o zkušenost zprostředkovanou kulturně. Tyto specificky založené metafory tvoří druhou skupinu. Nedílnou součástí při procesu pochopení metafor je i jednoznačný a dostatečný kontext.

Chrz říká, že „*čím je metafora umělejší či vykonstruovanější, tím více informací musí být explicitně vyjádřeno pro její pochopení a efektivní působení. A naopak, čím více je metafora založena na běžném, obecně sdíleném poznání, tím méně je nutné informaci charakterizující metaforickou projekci explicitně vyjadřovat*“ (1999, s. 117 – 118).

3.4 Rozbor užitých metafor v politických textech

3.4.1 Představové schéma „boje“

Politické texty Dělnické strany jsou na výskyt metaforických vyjádření velice bohaté. Je to zapříčiněno atypickým způsobem vyjadřování DS. Časté je užití expresivity a nepřímou vyřčených útoků na další politické subjekty. Následující příklady budou převážně z úst či pera předsedy Dělnické strany Tomáše Vandase v časovém rozmezí červenec 2008 – únor 2010.

Pokud chce někdo něčeho dosáhnout, je často užívané představové schéma *boje*. Výjimkou tedy není ani politika, protože právě zde jde o zisk moci. Dělnická strana však neusiluje jen o moc a hlasy voličů, ale i o svou existenci. Tato strana sice existuje teprve od ledna 2003, ale již dvakrát byl podán návrh na její zrušení. Poprvé se tak stalo v listopadu roku 2008, podruhé na konci roku 2009¹⁵. Od revoluce v roce 1989 se tak stalo vůbec poprvé z čistě politických důvodů.

Předseda strany Vandas na druhý návrh na zrušení reagoval u soudu takto: „*Ten hlavní motiv, a podle mě o tom není pochyb, byt' to zástupci navrhovatele nikdy nepřiznají, je nárůst popularity Dělnické strany mezi občany kvůli našim názorům a myšlenkám. To koneckonců potvrzují i některé předvolební průzkumy, které hovoří zhruba o dvouprocentní hranici. Kdyby tomu tak nebylo, nejsme zde a **nevedeme bitvu** o další existenci strany. Už si ale pomalu zvykám na skutečnost, že **pokud někdo** v této zemi **vyčnívá z davu** a má jiné názory než ty oficiálně povolené, je dán do klatby a veřejně pranýřován a špiněn.*“¹⁶

¹⁵ První návrh ministra Langera byl zamítnut, druhý návrh ministra vnitra Peciny se ve dnech psaní této práce projednává.

¹⁶ Všechny výroky Tomáše Vandase jsou online dostupné v archivu na <http://www.tomasvandas.cz>.

Analogii bitvy v textu podporuje i obrazný výraz prokletí a následného potrestání. Je to analogie z historie, kdy byli hříšníci trestáni za své prohřešky.

Co se týká frazému „vyčnívat z davu“, tedy být nějakým způsobem odlišný, tak si DS zřejmě nevědomky protiřečí. Je to právě Dělnická strana, která není tolerantní k menšinám (Romům, homosexuálům, přistěhovalcům ad.), tedy k těm, kteří nějak „vyčnívají z davu“. Jejich nenávisť k Romům je v mnohých textech až k neuvěření a Romové jsou DS v těchto textech veřejně pošpiňováni a pranýřováni.

Že ale opravdu chtějí bojovat, vyjadřuje i další Vandasův výrok:

*„Naše **zbraně** jsou vytrvalost, odolnost a víra ve spravedlnost.“*

Obrazně tady dává najevo, jakými prostředky hodlají bojovat. A že jsou odhodlaní potvrzuje Vandas, když říká, že *„**Nejlepší obranou je útok!**“*

A nejen u Dělnické strany je výskyt metafory „boje“ poměrně častý. Předseda ČSSD Jiří Paroubek řekl, že *„je třeba **bojovat** s nevyvážeností cestovního ruchu (...)*“, Jeroným Tejc se zase vyjádřil, že *„sousedství **boj** s korupcí se stalo v posledních měsících jedním z nejpoužívanějších na stránkách novin i vyjádření politiků.“* A protože do boje musí jít člověk se zbraněmi, uvedl Paroubek na pravou míru, co je zbraní právě ČSSD:

*„Mocnou **zbraní** sociální demokracie je to, že námi vytvářený demokratický prostor je otevřen i méně majetným, ba nemajetným vrstvám společnosti; (...)*“

Boj tu zastupuje snahu o změny a zbraně jsou tím, co by ke změnám mělo vést.

Předseda tzv. překlenovací vlády ČR Jan Fischer jasně říká, že *„cílem [jeho vlády] je **boj** proti deficitu“*.

3.4.2 Představové schéma „cesty“ a „chůze“

Přejdeme-li k představovým schématům, která jsou založena na orientaci člověka v prostoru, najdeme jich hned několik. První je schéma „cesty“ a „chůze“ po oné cestě, která má představovat rozvoj, vývoj, progres:

*„My **jdeme** trpělivě, **krůček po krůčku** již více než šest let.“* (Vandas, DS, 7/2009)

Tento příklad má jasně označovat cestu jako vývoj. Kroky mají vyjadřovat činy a práci, která za vývojem stojí. Nic nejde najednou, ke všemu se musí „dojít“, i když třeba jen pomalu a nenápadně.

*„Skončila doba netečnosti a **přešlapování na místě**.“* (Vandas, DS, 5/2009)

Zde je podobným výrokem naznačeno, že pokud se má něco změnit, není možné stát na místě, ale dělat kroky vpřed. Je to tedy metafora stagnace.

Na druhou stranu může být podobná činnost i signálem něčeho špatného:

„Dělnická strana (...) je si také vědoma, že zejména vývoj dvacátého století v našem státě svými totalitami a důrazem na materialismus pošlapal a dusil morální hodnoty a tradici našeho národa (...)“¹⁷

Zde je vidět, že pokud nejde vývoj, tedy cesta, správným směrem, mohou naše „kroky“ spíše uškodit. Verbum „pošlapat“ s sebou nese negativní konotace ničení, zmaření.

Že konceptuální metafora „cesty“ obrazně zastupuje téma vývoje a jeho možností, dokazují i další citáty:

1. *„Máme před sebou jen dvě cesty dalšího vývoje české republiky a výstupní strategie z ekonomické krize.“* (Topolánek, ODS, 2/2010)

2. *„Stát bude pod tlakem řešit, protože všichni najednou řeknou, milý státě, tak nám pomoz. A myslím si, že existuje několik cest, jak to řešit.“* (Topolánek, ODS, 1/2010)

3. *Otázka: „Jaká je druhá cesta? Odpověď: V tomto smyslu nečekejte ode mě žádné konkrétní kroky.“* (Topolánek, ODS, 1/2010)

4. *„Lidé se budou muset rozhodnout, jestli chtějí následovat lotyšskou, maďarskou, případně řeckou cestu a dojít tam, kde se budou znehodnocovat jejich úspory, nebude na platy veřejné sféry (...).“* (Topolánek, ODS, 1/2010)

5. *„Média nás trochu bojkotují, když to řeknu slušně, nicméně tato diskuze je o tom, že musíme lidem říct pravdu, že musíme říct, jaká jediná možná je cesta do budoucna, nejenom co musíme dělat, ale proč to vlastně děláme.“* (Topolánek, ODS, 1/2010)

6. *„U těch daní je to opravdu na delší debatu. Já si nemyslím, že situace, ve které jsme, to je krize a hledání jakéhosi východiska té krize, oživení ekonomiky, nastartování ekonomiky, můžeme zvyšovat přímé daně. To je úplný nesmysl. Všichni půjdou spíše opačnou cestou.“* (Topolánek, ODS, 1/2010)

7. *„Naopak očekávám, že mi v závěru této konference potvrdíte, že cesta, na kterou se vydáme s českou sociální demokracií k uskutečnění těchto závěrů, vede.“* (Paroubek, ČSSD, 1/2010)

Metaforická konceptualizace vývoje jako „cesty“ je v uvedených citátech podpořena i odpovídajícími verby, jako je např. vést (př. 7), dojít (př. 4), nebo elementy chůze – kroky (př. 3).

V případě č. 1 je explicitně vyjádřeno slovo vývoj a „dvě cesty“ zobrazují dva způsoby, dvě možnosti, jak ve vývoji pokračovat. Ve druhém případě jde opět o „několik cest“, tedy

¹⁷ Citované z volebního programu Dělnické strany. Program je online dostupný na http://www.delnicka-strana.cz/index.php?option=com_content&task=view&id=74&Itemid=103, 29. 11. 2009.

způsobů, možností, jak řešit daný problém. Čtvrtý citát nastoluje několik situací, které by mohly být možností pro ČR.

Vývoj vždy odkazuje směrem do budoucnosti. Nevíme, co přesně se stane, ale můžeme to nějakým způsobem ovlivnit, a to právě výběrem „cesty“, tedy výběrem způsobu, jakým se chceme ubírat v zájmu budoucnosti. Tomuto schématu odpovídá příklad č.5, kde je zřetelně řečeno, že vědí, která cesta vstříc dobré budoucnosti vede.

Každá cesta také musí někam vést, mít nějaký cíl. To potvrzuje příklad č. 7, kde je cesta vybrána a už záleží jen na tom, zda je to ta správná cesta, zda není tzv. slepá.

3.4.3 Představové schéma „kapsy“

Často vyskytujícím se představovým schématem v politických textech je schéma „kapsy“. Má znázorňovat určitý prostor, který je naplněn, popř. vyprázdněn. DS o „kapse“ mluví ve spojení s financemi. Uvedu příklady z jejich volebního programu:

1. *„Jsme si dobře vědomi, že problémy rozvojových zemí jsou jejich vnitřní záležitostí a že veškerá zahraniční pomoc se k prostým občanům nedostane, neboť **končí v kapsách** a na bankovních účtech vedoucích představitelů těchto zemí (...)*“

2. *„(...) občané **ze svých kapes** hradí činnost i těch politických stran, které vůbec nevolili.“*

Dále následují příklady z projevu předsedy Vandase¹⁸:

3. *„Jak jinak si máme vysvětlit tzv. reformu veřejných financů, kterou vláda prosadila? Tato reforma má jeden jediný cíl. **Vytahat z kapes** občanů další peníze do státní kasy (...)*“

4. *„Nechceme, aby se naše země stala žumpou, v níž se budou hromadit imigranti ze všech koutů světa, kde veškeré výhody budou mít nepřizpůsobivé menšiny a poctivě pracující občan je bude **dotovat ze své kapsy**.“*

5. *„Bývalí disidenti si padli do náruče se svými vězniteli a společnými silami začali budovat kapitalismus 19. století. Přitom **neopomněli na své kapsy**, když zběsilým tempem rozkradli státní majetek.“*

DS prostřednictvím této metafory hovoří o tom, jak se současná vláda snaží okrást občany o jejich peníze. Chce jim „vyprázdnit kapsy“, tedy zbavit je jejich peněz, které si vydělali. V prvním případě (př. 1) jde o „naplňování kapes“, ale ne kapes občanů, ale lidí

¹⁸ Online dostupné z <http://www.delnickastrana.cz>, 2. 2. 2010.

spojených s politikou. Tato metafora se vždy vyskytuje v záporném kontextu. Umocněno je to i použitými slovesy „dotovat, vytahat, hradit“. Jak je patrné, pokud jde o vyprazdňování kapes, je to spojeno především s občany (př. 2, 3, 4), pokud o naplňování kapes, je to spojeno s vládnoucí vrstvou politiků (př. 1 a 5). Jde o to, že právě vyprazdňováním kapes občanů se naplňují kapsy politiků.

Podobný příklad můžeme najít i ve volebním programu ODS (2006):

„Může za to vláda, která pro sebe spotřebovává ve formě daní a rostoucích dluhů neúměrně velkou část takto vytvořeného bohatství, čímž zatěžuje kapsy dnešních i budoucích generací.“

Je to příklad podobný výše uvedenému (př. 2), kdy vláda způsobuje, že občané na její rozhodnutí doplatí tak, že přijdou o své peníze.

3.4.4 Metaforické využití barev

Současný předseda ODS Mirek Topolánek pronesl před volbami projev, ve kterém vývoj budoucnosti a politickou činnost k ní vedoucí líčí jako „cestu“ vedoucí dvěma směry. Každý směr je metaforicky zastoupen jednou barvou:

*„Česká republika stojí před důležitým rozhodnutím. Ve volbách do Poslanecké sněmovny, které proběhnou 2. a 3. června, rozhodnete mezi dvěma variantami vývoje. **Doleva po červené se jde cestou přežívání a strnulosti zpět k minulosti. Doprava po modré vede cesta odvahy a dynamiky k budoucnosti.** (...) Vysoká nezaměstnanost, rekordní státní dluhy a rozbujelá korupce, to jsou tři známé „jistoty“ **červené cesty**. Minulost už nezměníme, můžeme však změnit budoucnost, když se společně **vydáme po modré**. (...) Vláda a stát jsou ale jen formami organizace moci, jsou to jen prostředky, **modré šipky na cestě ke skutečnému cíli.**“¹⁹*

Symbolika barev vychází z minulosti a ze znaků jednotlivých politických stran. Červená zde značí socialisty, především pak komunisty. Logem a volebním znakem KSČM jsou dvě červené třešně se zeleným lístkem (viz níže obr. 1), ČSSD má jako znak červený květ růže se zeleným lístkem (viz níže obr. 2).²⁰

¹⁹ Online dostupné z: <http://archiv.ods.cz/volby/weby/2006/program-0.php>, 7. 2. 2010

²⁰ Za vlády Jiřího Paroubka se květ přebarvil na oranžovo shodně s vedenou volební kampaní.

Obr.1

Obr. 2

Obr. 3

Modrý pták (viz obr. 3), kterého má jako své logo ODS, je symbolem štěstí, jak o tom psal ve své stejnojmenné divadelní hře Maurice Maeterlinck. Je tu tedy protiklad zástupných symbolů červené a modré.

Není to však jediná opozice, která se v tomto textu nachází. Druhý protiklad vychází z představového schématu založeném na orientaci člověka v prostoru. Konkrétně se jedná o opozici pravá vs. levá, respektive pravice vs. levice. Jde o jedno z možných rozdělení politických stran, které má v rámci politické soutěže asi největší význam. Tyto prostorové metafory k rozdělení a zpřehlednění politického spektra mají kořeny v 18. století z dob Francouzské revoluce. Toto dělení je odvozeno od míst, kam se na prvním zasedání Generálních stavů (1789) posadily konkurenční politické strany. Napravo seděli reakční a monarchističtí aristokraté, nalevo příslušníci třetího stavu a radikálové.²¹ Pravolevé rozdělení přežilo až do dnešní doby a pojmy se ustálily asi takto:

- *pravicové strany* jsou konzervativní, monarchistické, hájící staré pořádky, nevměšování státu do ekonomické soutěže a stojící na náboženství a tradiční rodině; kladou větší důraz na lidskou svobodu (jež ovšem plodí nerovnost), svobodné podnikání a tržní mechanismus
- *levicové strany* obhajují zájmy nižších a středních vrstev, sociální rovnosti, decentralizace politické moci a náboženské rovnosti (příp. antináboženské zaměření); do jejich programů patří rozsáhlé sociální zabezpečení, vysoké zdanění příjmů a státní zásahy do ekonomického fungování státu; kladou větší důraz na rovnost, vedoucí ovšem k omezování svobody, větší odpovědnost státu a řízení celého národního hospodářství

Rozlišení hranic mezi pravíci a levíci je však neostré, a tak vznikly i tzv. *centristické strany*. Ty se zpravidla snaží vytvářet kompromisní politiku mezi pravíci a levíci, často se jedná o strany liberální, pokrokové, hájící práva menšin a občanské svobody. Někteří členové těchto stran prohlašují, že do pravolevé dimenze nezapadají a že vytvářejí samostatný politický rozměr (Žaloudek, 2004). Nevýhodou tohoto dělení je, že některé politické subjekty nelze jednoznačně zařadit.

²¹ Online dostupné z: <http://www.revuepolitika.cz/clanky/1111/levice-a-pravice>, cit. 8. 2. 2010

Pokud se vrátím k citované metafoře, je jasné, že cesta vedoucí doleva po červené označuje politiku ČSSD (příp. i jiných podobně smýšlejících stran, ale v tomto kontextu se Topolánek vymezuje právě vůči ČSSD), cesta doprava po modré vymezuje politiku ODS. S metaforou „cesty“ také souvisí použitá verba: jít (jde se cestou), vést (cesta vede), vydat se (vydáme se po cestě). Jsou to verba, která označují pohyb kupředu, což souvisí s vnímáním budoucnosti a minulosti jako něčím, co je před námi a za námi. Je to opět prostorová metafora, která je založena na orientaci člověka v prostoru.

Dále je v textu použit symbol „modrých šipek na cestě“. Šipka, která nám ukazuje, jakým směrem na cestě se máme vydat, má modrou barvu, tedy barvu symbolizující ODS. Modré šipky se vyskytují i v různých propagačních materiálech a v programu k volbám 2006 a mají standardizovanou podobu turistických značek (viz obr. 4). Heslem těchto voleb do Poslanecké sněmovny PČR bylo „Po modré společně“, což dokresluje zvolenou metaforu „cesty“ jako obraz vývoje budoucnosti.

Obr. 4

Jak je patrné, barvy, hesla i loga mají svou ucelenou vizuální ale i jazykovou identitu a jednotu, která zapadla do našeho vědomí v kontextu našeho společenského zřízení.

Mirek Topolánek ve stejném volebním programu také říká: „*Zabráníme nástupu **rudé** koalice (...)*“, čímž má na mysli spojení KSČM a ČSSD, tedy levicových stran politického spektra.

Že je červená/rudá barva spojována s komunisty potvrzují i slova Tomáše Vandase (DS): „*Nikdo se nepozastavuje nad užíváním symbolu **rudé** hvězdy, nad **rudými** prapory a jinými symboly komunismu.*“

Ale nejen modrá a červená, popř. rudá barva, se vyskytuje v politických textech. ODS v roce 2007 podala návrh na reformu vzdělávání, která byla zpracována v tzv. „***bílé** knize*“.²² Bílá barva je v kulturách nám blízkých vnímána jako barva čistoty, neposkvrněnosti, nového

²² Celý název dokumentu zní Bílá kniha terciárního vzdělávání.

začátku. Název je tedy zvolen symbolicky jako něco nového, čistého a dobře působí na voliče. Dalo by se říci, že je tu analogií zvolena metafora bílý = nový.

Opak pozitivních konotací bílé barvy je působení barvy šedé. V programu ODS můžeme číst:

*„Nízká sazba vede ke zrychlení růstu hospodářství a omezení **šedé** ekonomiky a daňových úniků.“*

Šedá barva je na pomezí bílé a černé, metaforicky mezi dobrým a zlým. V životě často označuje fádnost, obyčejnost. Z kontextu je i pro neznalé ekonomické terminologie jasné, že pojem „šedá ekonomika“ hraničí se špatností. V ekonomii se tento výraz ustálil pro soubor ekonomických vztahů, které porušují běžné etické a morální normy společnosti, ale většinou jsou na hranici zákona a jsou proto právně těžko postižitelné. Existuje i pojem „**černá** ekonomika“, který už definitivně poukazuje na činnost jdoucí proti zákonům dané země.

Na těchto příkladech se hezky vyrýsovala triáda **bílá – šedá – černá**, která popisuje to, jak na naše podvědomí působí barvy. Bílá je barva pozitivní, šedá zastupuje hraničící neutrální modus, černá zastupuje negativní pól úsečky.

Další příklady použití protikladu barev bílé a černé jsem našla v Topolánkově (ODS) projevu z ledna 2010:

*„Kongres nebyl nijak hezkou záležitostí. Velmi silně se tam ventiloval problém **černých** duší.“*

„Černá duše“ tu má označovat osobu se špatným svědomím, někoho, kdo něco nesprávného udělal a ví o tom.

*„Bylo by chybné, kdyby ti, kteří vyvolali pokus o vnitrostranický puč, nakonec z celé věci profitovali tím, že ODS prohraje volby a oni pak „celí v **bílém**“ přijdou. To se stát nesmí.“*

Zde chce Topolánek poukázat na fakt, že by se mohlo stát, že ti, kteří se snažili o rozvrat, by poté mohli dělat, že oni s tím neměli nic společného, že jsou čisti. A právě čistotu zde zastupuje bílá barva. Mělo by to vykazovat pozitivní konotace, ale užitím závorek se smysl posouvá do roviny ironie. V tomto kontextu je vyznění spíše negativní.

V projektu Vize 2020, která pojednává o veřejných financích, hovoří Mirek Topolánek (ODS) o „**černých** pasažérech“, nejde tu však o „černé pasažéry“ v nám známém smyslu, ale sousloví je obrazně posunuto do roviny problematiky financí:

*„Za třetí MY říkáme, že se musí šetřit na **černých** pasažérech, že se musí zabránit zneužívání sociálních dávek. (...) Naše reformy, které sice nebyly zcela podle našich představ, ale přesto byly nejvýraznější od počátku 90. let, postihly **černé** pasažéry a ušetřily přinejmenším 90 miliard zbytečných mandatorních výdajů.“*

„Černý pasažér“ jako ustálený frazém označuje osobu, která cestuje ve veřejném dopravním prostředku bez jízdenky. V citovaném úryvku je význam metaforicky použit pro takové občany, kteří nějakým způsobem zneužívají pobírání sociálních dávek. Profitují na tom, že lze určitým způsobem obejít zákon, stejně jako se černí pasažéři nezákonně vozí veřejnou hromadnou dopravou. V tomto kontextu jde o zneužívání a využívání zákonů finančního systému vlády ČR.

Další podobu opozice černé a bílé barvy vyslovil předseda Dělnické strany Tomáš Vandas při shromáždění DS v květnu roku 2008:

„Parazitě zaplavují naši zemi, chobotnice s černými chapadly rdousí naši krásnou, čistou, bílou vlast.“²³

Opět je tu barvami obrazně zastoupeno dobré a špatné. Adjektivum „černý“ navíc doplňuje negativní kontext verba „rdousit“, tedy ničit, zabíjet. Adjektivum „bílý“ je naopak podpořeno dalšími adjektivy „krásný, čistý“, které dokreslují pozitivní konotace.

Dělnická strana je známá svou nesnášenlivostí k imigrantům či Romům a zbožňování Čechů, jakožto „děti“ naší země. Přistěhovalce často označuje jako parazity, jako je tomu i v tomto citátu, to však nyní není hlavním tématem rozboru. Půjde zde především právě o ta „černá chapadla“, která ničí naši vlast. Jelikož členové DS nikdy nemluví o Romech jako o Romech, ale vždy jako o *cikánech, nepřizpůsobivé/problémové menšině/cikánské hordě* či prostě *černých*, domnívám se, že „černá chapadla“ zde označují právě romskou menšinu naší země. „Bílá vlast“ pak může být chápána jako vlast lidí bílé pleti, bělochů, tedy v tomto případě konkrétně Čechů. Romové ani imigranti nejsou DS v „bílé vlasti“ vítáni.

Tato dvojice barev nese dva atributy – dobrý vs. špatný, Romové vs. běloši – občané ČR, přičemž Romům (tedy černým) připadají negativní konotace, Čechům (bílým) připadají pozitivní konotace.

V textech Dělnické strany se často píše také o „*černém rasismu*“ či „*černé kriminalitě*“. Černý rasismus, tedy upřednostňování bílé rasy, má i svůj protějšek v podobě bílého rasismu, tedy naopak upřednostňování obyvatel tmavé (či barevné) pleti. Černá kriminalita je obrazně řečená kriminalita páchaná Romy (jindy tomu říkají např. „cikánský teror“).

23 Online dostupné z <http://www.delnickastrana.cz>, 29. 10. 2009.

3.4.5 Tzv. „utahování opasků“

Svět se už nějakou dobu pohybuje ve finanční krizi a výjimkou není ani Česká republika.

Vděčným tématem je v dnešní době šetření financí či jiný způsob, jakým lze získat peníze. To samozřejmě vyvolává obrazné představy a tvoří metaforická vyjádření. Například Mirek Topolánek (ODS) v projevu s názvem „Opravdu chceme projít budoucnost?“ uvedl:

*„Znovu zdůrazňuji, že tu nejde o nějaké úspory pro úspory, o nějaké ideologické cvičení v **utahování opasků**.“*

Topolánek v projevu naráží na konzumnost společnosti a na statistiky, které poukazují, že i v době krize nakupují domácnosti mnohem více, než dokážou sníst. Od toho se také odvíjí název projevu. Pokud nebudeme šetřit na potravinách, nemusejí nám zbýt finanční prostředky na jiné důležité věci v budoucnosti. Citovaná metafora má ukázat šetření jako „utahování opasků“. Pokud utahujeme opasky, zmenšujeme tím objem. Metafora říká, že musíme méně utrácet, uskromnit se. Jak je známo, pokud se někdo dobře nají, opasek si naopak povoluje. To nám však současná ekonomická situace neumožňuje.

Trochu jiným příkladem „utahování opasků“ je citát Tomáše Vandase (DS):

*„Napadá mě otázka, zda bychom zde dnes byli i v případě, kdyby Dělnická strana nezískávala čím dál větší podporu mezi občany, kdyby se o ní nehovořilo, kdyby její program nebyl pro lidi přitažlivý a zajímavý. Zcela určitě ne. Pokud by tomu totiž tak bylo, vláda by v klidu přemýšlela o opatřeních, jak znovu zplanit rozkradenou státní pokladnu a donutit občany, aby si již poněkoličkáte **utahovali opasky** za nenažranost a chamtivost vládní elity.“*

V tomto případě jde o to, že lidé se musí uskromňovat z toho důvodu, že vládnoucí elita neumí, podle jeho slov, správně hospodařit. Doplatí na to občané, kteří budou muset nutně šetřit, protože mají kvůli tomuto nesprávnému hospodaření a „nezažranosti a chamtivosti“ vlády „zbytečné“ výdaje.

Podobným příkladem, kdy jde o zmenšování, smrskávání, je i návrh ODS k zúžení záběru institucí v zemědělském sektoru:

*„**Zeštíhlení** přebujelé státní správy a reforma institucí v sektoru zemědělství ze současných dvaceti na tři – Národní úřad pro bezpečnost potravin, Národní pozemkový úřad, Výzkumné a informační centrum.“*

Verbum „zeštíhlit“ opět naznačuje situaci, kdy je potřeba něco zmenšit, učinit to „štíhlejší“. Konkrétně jde o snížení počtu institucí, kterých je v současné době zbytečně mnoho. Tato

metafora je založena na personifikaci, kdy je vlastnost lidského druhu přenesena na věc neživotnou.

3.4.6 Konceptuální metafora „vody“

V souvislosti s bídným stavem financí se vyskytuje i metafora „vody“ jako zdroje finančním prostředků:

*„Je to resort obrany, je to resort, vnitra, to jsou ty bývalé Rudé hvězdy a dneska sportovci, kteří úspěšně reprezentují. A je to samozřejmě resort školství, mládeže a tělovýchovy. Je to samozřejmě samotné financování Českého olympijského výboru a je to financování prostřednictvím Sazky. Pokud pomínu kraje, obce a celou řadu jiných **toků**, které teď v důsledku krize **vysychají**.“* (Topolánek, ODS, 1/2010)

*„Něco takového jako dnes Paroubek už říkal tenkrát feldkurát Katz: „To se nám to hoduje, když nám lidi pučujou peníze.“ Ale každá legrace jednou končí. Jakmile dluhy a jimi způsobená inflace přesáhnou určitou mez, **příliv** peněz **vyschne**.“* (Topolánek, ODS, 1/2010)

V obou případech se o finančních prostředcích mluví buď jako o „toku“, nebo jako o „přilivu“. Obojí obrazně zastupuje ústřední zdroj peněz. Sloveso „vysychat“ pak označuje jednoduchý fakt – že peníze dojdou. V druhém příkladě je to řečeno explicitně, že „příliv peněz vyschne“, tzn. zastaví se, zmizí, nebude.

Voda je nezbytná surovina pro život člověka. Tato závažnost je metaforicky přenesena i na peníze, které v dnešním světě hrají neméně důležitou roli. Pokud voda vyschne, vypaří se, nastane problém. Stejně je to i s penězi. Pokud nebudu pít, zemřu. Pokud nebudu mít peníze, nebudu si moci koupit vodu.

3.4.7 Metafory z medicínského prostředí

V době finanční krize podlehl svět diskuzím o „zdravých“ financích. Státní deficit ČR se neustále zvyšuje a na povrch tak vyplouvají dohady o tom, zda jsou české veřejné finance v pořádku. Podle následujících ukázek je patrné, že něco v pořádku není.

1. *„Naším problémem není technika **ozdravění** veřejných financí.“*

2. *„Když se podaří tímto způsobem ukotvit a naplnit rozpočtovou strategii (vizi) ODS, potom můžeme slíbit skutečné **ozdravění** veřejných financí.“*

3. „*Ke zdravým veřejným financím vede nesnadná cesta.*“ (vše Topolánek, program Vize 2020, 1/2010)

4. „*ODS chce zdravé státní finance a ví, jak na to.*“ (Volební program ODS, 2006)

V 1. a 2. příkladu se hovoří o „ozdravení“ financí, což svědčí o tom, že se finance ocitají v problémech. Ve zbylých dvou případech se hledá náprava, která povede ke „zdravým“ financím, tedy je opět zjevná situace nedobrého stavu financí.

Mapování vychází z oblasti člověka a přechází do oblasti peněz. Pokud lidská bytost není zdravá, není v pořádku, potřebuje se zase uzdravit, aby se vrátila do původního „zdravého“ stavu. Stejně je to s penězi.

Slovní spojení „zdravé finance“ nemá svůj protiklad ve spojení „nemocné finance“, pouze občas se vyskytuje označení „nezdravé finance“, avšak je to jen výjimečný stav. Frekvence tohoto spojení se v období finanční krize mnohonásobně zvyšuje. „Zdravé finance“ či „ozdravení financí“ je velkým tématem ODS a jednou z jejich vizí budoucnosti. Již dnes jsou tato spojení součástí politické terminologie. Pokud se ve slovníku politiků udrží, mohla by se tato metafora stát součástí politické frazeologie.

Jiří Paroubek (ČSSD) na mezinárodní ekonomické konferenci konané v lednu 2010 také několikrát využil obrazná vyjádření založená na projekci z medicínského prostředí do prostředí politiky:

„Dobrým zprávám se rádo věří, a tak se objevují požadavky a plány na tzv. exit strategie. Exit strategie znamená opuštění jedné spekulativní strategie a návrat do stavu před aplikací této spekulativní strategie. Znamená léčbu akutního příznaku choroby, nikoli léčbu příčiny této choroby.“

Metaforická projekce „odkud – kam“ popisuje stav, kdy je tzv. exit strategie mapována jako „léčba choroby“. Metafora ale zachází hlouběji. Obraz „choroby“ je vnímán ve dvou rovinách - každá nemoc má příčinu a příznaky. Stejně tak i určitá politická situace má nějaké příčiny, z nichž se vyvozují důsledky. Korespondence zdrojové a cílové oblasti metafory jsou tyto:

- daný stav politiky je choroba
- tzv. exit strategie je léčba
- důsledky politických procesů jsou akutním příznakem choroby
- aplikace exit strategie je léčbou příznaků choroby

Projikované poznání nám dává vědět, že můžeme vyřešit důsledky konání, ale už nemůžeme změnit příčiny určitého stavu.

*„Namísto toho bychom byli zmítáni sociálními nepokoji, armáda nezaměstnaných by se možná přelávala z města do města a na krizi z let třicátých bychom mohli vzpomínat jako na **lehčí nachlazení** ve srovnání s dnešním **zápalem plic**.“* (Paroubek, ČSSD, 1/2010)

Zde je využito přirovnání, že krize je nemoc. Dnes se svět zmítá ve finanční krizi, stejně tak jako v roce 1929 postihla svět hospodářská krize způsobená propadem akcií na americké burze. Podle závažnosti je metafora viděna dvěma způsoby – jedna krize je nahlížena jen jako lehčí nachlazení, druhá jako zápal plic. Je to reakce na politiku USA i evropských zemí, která vyústila ve vysoké deficity veřejných rozpočtů. Jiná eventualita ale nebyla možná, protože jinak by situace byla ještě horší. Obrazně vyjádřeno by byla horší, tedy jako „zápal plic“, než tragická situace po první světové válce. Ta by poté byla hodnocena jen jako „lehké nachlazení“.

Ani Tomáš Vandas (DS) si v protestu proti podepsání smlouvy o výstavbě amerického protiraketového radaru v roce 2008 neodpustil podobné metafory:

*„Celý akt se odehrál navzdory nesouhlasu velké části veřejnosti, která byla postavena před hotovo věc bez možnosti vyjádření. Ostatně v polistopadové pseudodemokracii to není ani poprvé, a zřejmě ani naposled. Vládní elita si tedy prosadila svou. Paradoxně v roce, kdy si připomínáme čtyřicáté výročí okupace sovětskými vojsky a tato **bolavá jizva není stále zhojena**.“*

Tento příklad obrazně pojmenovává sovětskou okupaci z roku 1968 jako „bolavou jizvu“. Jizva jako stopa po zacelené ráně připodobňuje tehdejší politický stav, který nebyl pro naši zemi v důsledku příznivý, avšak situace už je vyřešena. Stejně jako se zahojí rána na těle člověka, urovnaly se nedobré důsledky sovětské okupace ČR, i když podle Vandase, ne zcela. Jizva ještě není zhojena – sovětská okupace a její důsledky jsou stále patrné. Vandas vidí v USA další podobnou hrozbu, a proto se proti jednání o americkém radaru výrazně ohrazuje.

Vandas se ve svých projevech víceméně neustále proti něčemu ohrazuje. V jeho projevech lze nalézt i kritiku přemíry svobody, která je od revoluce roku 1989 jedním z hlavních pilířů demokratické země.

*„Budeme prosazovat náš program, jehož základní pilíře – národní, sociální a konzervativní – jsou podle našeho přesvědčení **lékem na liberální nemoc**, kterou je naše země **nakažena**.“*

V programu DS z roku 2008 se hovoří o „liberální nemoci“. Zde je zajímavé ukázat korespondence mezi zdrojovou a cílovou oblastí:

- liberalismus je nemoc
- naše země je liberalismem nakažena
- naše země je nemocná a potřebuje léčit

- Dělnická strana má lék
- lékem jsou národní, sociální a konzervativní hodnoty DS

Je tu popsán klasický proces, kdy je někdo (popř. něco) nakažen nemocí a je potřeba lék, aby byl vyléčen. Tak je to z pohledu Vandase i s naší vlastí. Nepřímo tu naznačuje, že se mu tento politický stav země nelíbí, chce s tím něco udělat a přichází s návrhem řešení této situace.

A nebyl by to předseda DS Vandas, aby se nelichotivě nevyjádřil o cizincích žijících v naší zemi. Jeho nesouhlas s přistěhovalci v naší zemi opravdu hraničí s extremismem.

„Cizinci sužují naši vlast jako zákeřný bacil. Je čas začít se léčit.“

Je to podobný příklad, jako již výše zmíněný, ale tentokrát jsou k bacilům přirovnávání lidé:

- cizinci jsou bacily
- bacily sužují naši vlast
- je třeba se bacilů zbavit
- naše vlast se musí od bacilů léčit

Z této metafory už je silně cítit expresivita a velmi silně negativní postoj k přistěhovalcům. Expresivitu ještě více umocňuje adjektivum „zákeřný“ v pozici shodného atributu.

3.4.8 Metaforická vyjádření z říše zvířat

V souvislosti s návrhem zákazu²⁴ Dělnické strany vydal Vandas prohlášení s názvem Ani zákaz nás nezastaví!:

„Dělnická strana se v poslední době stává štikou, která vnesla do zatuchlého rybníka dravost a odhodlanost, s čímž líní kapři, doposud jistí sami se sebou, nepočítali.“

V průběhu mapování struktury vzniklo hned několik korespondencí:

- politická situace je zatuchlý rybník
- jednotlivé politické strany jsou jako jednotlivé druhy ryb, konkrétně DS je jako dravá štika, ostatní strany jsou jako líní kapři

Nelichotivý stav naší politiky nazval „zatuchlým rybníkem“, ve kterém plouvají jako štiky, tedy s energií a dravostí. Kognitivní efekt tu není nijak výrazný, jde spíše jen o nepřímé vyjádření kritiky ostatních a pochválení sebe sama.

²⁴ V průběhu psaní práce byl ukončen soudní proces o zákazu Dělnické strany, který navrhovala vláda kvůli extremistickým sklonům a spolupráci s neonacisty. Dne 17. 2. 2010 byla Dělnická strana na druhý pokus soudně rozpuštěna.

A aby toho nebylo málo, předseda Vandas svými slovy prokázal svou nenávist k občanům jiné národnosti žijícím na území naší republiky:

*„Už bylo dost zvýhodňování **parazitů**, kteří se k nám hrnou ze všech koutů světa pod vidinou snadného živobytí, podepřeného štědrými sociálními dávkami. Už bylo dost tolerování **nepřízpůsobivých pijavic**, které navíc nají tu drzost hovořit o rasové diskriminaci a útlaku.“*

Korespondence při mapování struktury je zde na první pohled zřetelná:

- přistěhovalci jsou nazýváni parazity a nepřízpůsobivými pijavicemi

Pojmenování parazit jako příživník, cizopasník se v jazyce již značně lexikalizovalo. Toto pojmenování bylo přeneseno ze zvířecí říše, kde parazit označuje živočicha, který žije na úkor jiného živočicha (hostitele), jenž na vztah parazitizmu doplácí. Tento vztah se přenáší na přistěhovalce a náš stát. Tito občané podle Vandase stát vysávají, čerpají všemožné sociální dávky a stát tím trpí, protože se mu nedostává adekvátní náhrady.

Pijavice je červ, který saje krev obratlovců. Zase se tu obrazně přenáší obraz vysávání, vykořisťování, které je prováděno romskou populací na našem státě. Že se jedná o Romy dokazuje dodatek, že tyto „pijavice“ hovoří o rasové diskriminaci. Slovo „pijavice“ je navíc posíleno adjektivem „nepřízpůsobivý“, jež ještě více umocňuje negativní konotace s tím spojené. Jde o to, že romští obyvatelé našeho státu často obcházejí zákony, jen aby dostali další a další sociální dávky a nemuseli pracovat. To je pro Vandase a DS nepřijatelné, a proto jsou jejich vyjádření o Romech expresivně a negativně zabarvená.

Obdobný příklad, který ale neútočí na osoby, nýbrž na daňovou soustavu, vyřkl Jiří Paroubek (ČSSD, 1/2010):

*„Nevědoucí má daně za **obtížný hmyz** beroucí mu část jeho sousta ve prospěch jakési černé díry.“*

Přirovnání k hmyzu je založeno na zkušenosti každého člověka s dennodenním životem. Není nic otravnějšího než bzučící komár, který nás nenechá spát. A daně lidé vnímají podobně. Je to záležitost, která jim kolikrát nedá spát. Opět je tu použito adjektivum, které posiluje negativně laděný význam celého pojmenování. Je to také asi nejčastěji používané adjektivum, které se ve spojení se slovem hmyz používá. Jde o dvakrát řečenou jednu a tutéž věc – daně občany obtěžují.

Poněkud složitější metaforou se osočil proti program ČSSD Mirek Topolánek (ODS, 1/2010):

*„Je absurdní, nemorální a doslova drzé, když socialisté v reakci na krizi přicházejí s programem nových regulací, dalšího zvětšování státu, ještě rychlejšího růstu dluhů. **Chovají se ke státním dluhům jako ten příslovečný tchoř, který vlezl do králičí nory a prohlásil: smrdí***

to tu a já se odtud nehnu, dokud odsud ten smrad nevyženu. K ozdravení vzduchu ve veřejné sféře nám ovšem nepomůže žádný deodorant. Musíme toho roztahovačného tchoře vyhnat. “ Zde je obrazné pojmenování založeno na rysech, které jsou typické tchořům. Tchoři nejen že v norách loví, ale přivlastňují si i cizí nory. Dalším významným rysem tchořů je, že si své území značkují výměšky, které se vyznačují ostrým zápachem. Stejně výměšky používají jako tzv. „chemickou zbraň“. Odtud se tedy do podvědomí lidí vžilo, že tchoři smrdí a začalo se používat přirovnání „zapáchat jako tchoř“. Je tedy jasné, co chce výše uvedená metafora říci. Projekce této metafory vypadají takto:

- tchoř představuje ČSSD
- králičí nora představuje prohlubující se státní dluhy
- smrad označuje působení ČSSD v oblasti financí
- deodorant je neúčinné řešení
- vyhnání tchoře alias ČSSD je jediné možné a účinné řešení

Pokud příslovečný tchoř nechce vylézt, dokud bude „v noře smrad“, který tam sám způsobil, nevyleze zřejmě nikdy. Topolánek tím chce říct, že když voliči umožní ČSSD realizovat jejich volební program, budou se dluhy akorát prohlubovat. Nelze přeci peníze rozdávat, když žádné nejsou. „Deodorant“ tu zastává funkci úprav návrhů ČSSD. Topolánek to však nevidí jako efektivní řešení. Jediným účinným řešením je nedat ČSSD šanci, tedy „vyhnat tchoře z nory“, aby se tato situace kvůli jejich programu ještě nezhoršila.

Většina metafor inspirujících se v říši fauny, je útočná a negativní. Přirovnává se v nich k živočichům, kteří nejsou vnímáni pro své vlastnosti pozitivně, a jejich vlastnosti jsou poté přenášeny na lidi či věci.

3.5 Závěr

Jak se ukázalo, je metaforických vyjádření používáno u všech tří stran především v momentech, kdy je potřeba sdělit něco negativního, nedobrého. Je to jakási zástěrka, aby nebylo naplno řečeno něco, co adresáti nechtějí slyšet. Často se metafory také používají k útoku na ostatní politické subjekty či jiné osoby. Mají za úkol zjemnit a zaonačit jistou informaci tak, aby nezněla natolik vulgárně. K tomu jsou nejčastěji využívány metafory odkazující do živočišné říše (např. tchoř v králičí noře, obtížný hmyz ad.).

Barvy také metaforicky zastupují jednotlivé politické strany (rudí, modří, oranžoví ad.) a rozčleňují politické spektrum. Dělnická strana navíc hodně využívá kontrastu bílé a černé barvy k vyjádření nenávisti k občanům tmavé pleti (popř. přistěhovalcům) a naopak sympatií k bělochům české národnosti (např. bílá vlast zaplavená chobotnicemi s černými chapadly).

Pro ODS je velmi typická metafora „cesty“. Ve svých vizích o budoucnosti často mluví právě o „cestě“ k ní a „krůčcích“, které jsou ještě potřeba udělat. Je to konceptuální metafora založená na orientaci člověka v prostoru a má představovat vývoj odněkud někam. Je to jedna z mála metafor, která nemá negativní význam, ale naopak má vypovídat o lepších zítřcích.

Mnoho metafor se vztahuje k financím. Většinou jsou používány opět v situacích, kdy je potřeba sdělit nepříjemné informace (např. utahování opasků, toky vysychají). V politické mluvě se ustálila metafora „ozdravení financí“, která má těmto nepříjemným jevům zabránit. Tento okruh je doménou především ODS.

4 Frazeologie v politických textech

4.1 Teoretické definování frazeologismů

*Frazém*²⁵ je ustálená kombinace dvou nebo více slovních forem (libovolného slovního druhu, příp. i stejných slovních druhů), jež bereme jako pojmenovávací jednotky, která má celistvý význam. Někdy bývá jeden člen této kombinace schopen se v daném významu a funkci spojovat s jinými slovy v textu jen omezeně, popř. vůbec ne (je tzv. monokolokabilní, viz níže). Druhým rysem takového spojení je jeho neobvyklá přenesenost a sémantický posun. Je to pojmenovávací jednotka, která do věty vstupuje jako předem ustálený celek. Ve frazémeh jsou slova na sebe vázána již předem, nikoli až v aktuálním užití. Někdy bývá významová samostatnost jednotlivých slov potlačena, především u tzv. *slov průvodních*. Slova průvodní nelze z daného frazému vytrhnout a brát izolovaně. Tzv. *slova základní* si svůj význam drží i ve frazému.

Příklad: *nechat (koho) na holičkách*²⁶ – „nechat“ je v tomto frazému slovem základním, má svůj slovníkový význam; „na holičkách“ je slovem průvodním a nelze tedy z kontextu frazému vyjmout

Tato významová vázanost s sebou nese i další důsledky, jako je například i vázanost formální. Jednotlivé jednotky frazému nelze nahrazovat jinými, ač synonymními.

Příklad: i ve spisovném projevu tak necháváme podoby frazému *mít na nose hejla, být v rejži* apod.

Obecným rysem frazémů je také abstraktní povaha jejich významu, přestože většina je tvořena komponenty konkrétní povahy.

Neměnný byl měl zůstat i sled slov ve frazému. Málo časté odchylky by se mohly vyskytnout v závislosti na aktuálním větném členění.

Příklad: *krást jako straka* je základní tvar frazému, pokud ale chceme zdůraznit jednu z částí, můžeme říct: *Jako straka krade!*, kdy je důraz kladen na to, že krade jako „straka“. Pak se

²⁵ ESČ (2002, s. 140) říká, že: „frazém/idiom (...) bývá lidově a nespécificky, resp. v různém a kolísavém smyslu, občas dosud nazýván rčení, popř. úsloví, obrat apod. na rovině nevětných kombinací slovních, na rovině větné pak přísloví či pořekadlo.“ Dále se píše, že „značná část frazémů/idiomů však žádné tradiční označení nemá.“ Odborný úzus se vymezuje funkčně.

²⁶ Zde se ukazuje další jev, který je s frazeologismy často spojený. Jde o to, že frazémy jsou užívány i v případě, kdy je jejich původní motivace již nezřetelná nebo neznámá. Víme sice, co daný frazém znamená, ale není nám známo, odkud vzešel.

jedná o subjektivní pořádek slov, kdy může mluvčí upřednostnit určitou část frazému před zbylými podle aktuálního kontextu, ve kterém se frazeologismus vyskytuje.

Dva typické rysy frazémů představuje metaforičnost a expresivita, i když v nich nejsou vždy nutně obsazeny. Dalšími prvky obsaženými ve frazémech jsou například gramatické či lexikální archaismy (např. kout *pikle*, nemít *kouska* rozumu), nebo prvky monokolokabilní, tedy takové, které se v jazyce jinak neobjevují (např. honit *bycha*).

Důležité je také vymezit pojem *idiom*. Často se *idiom* zaměňuje s pojmem *frazém*, PMC (2003, s. 71) tuto dichotomii pojímá tak, že frazém označuje stránku formální (hledisko formálních rysů), idiom pak stránku významovou (hledisko relevantních sémantických rysů).²⁷ *Idiom* je také pojímán jako „nepřeložitelný frazeologismus“, jak to známe např. při studiu cizích jazyků, v tomto významu se však pojem přestává užívat.

Frazémy se dělí na dvě hlavní skupiny: frazémy *nevětné* a frazémy *větné*. J. V. Bečka (1979, s. 322) navíc ještě vyčleňuje *frazeologické obraty zesilující*. Ty mají za úkol zesílit, příp. zeslabit význam slova, označit míru a intenzitu jeho významu. Vznikají tak volná spojení slov. Intenzifikační prostředky, jimiž jsou nejčastěji adjektiva a adverbia, spolu tvoří bohaté synonymní řady.

Příklad: *vysoká/nízká* teplota, rychlost; *hluboké* vědomosti

Někdy se však může určitý intenzifikační výraz ve spojení slov ustálit. Pak můžeme hovořit o opravdovém frazeologismu.

Příklad: *mravenčí* píle, *slepě* důvěřovat, *po zuby* ozbrojený ad.

Encyklopedický slovník češtiny (dále jen ESČ, 2002, s. 140) vymezuje z hlediska motivačního jako nejnápadnější a univerzální typ frazémy *somatické*. Jsou to frazeologické obraty založené na substantivních názvech částí lidského těla, u kterých se projevuje antropomorfní princip jazyka.

Příklad: *být někomu v patách*, *mít brouka v hlavě*

Příklady somatických frazémů přikládám níže v části 4.2.2. ESČ také uvádí, že nejčastějším komponentem je substantivum „ruka“, které se objevuje hned v několika stovkách frazémů.

²⁷ Takto frazém a idiom vymezuje i Encyklopedický slovník češtiny (2002, s. 139).

4.2 Nevětné frazémy

Rozmanitost a množství nevětných frazémů je značné a často stojí na pomezí volných slovních spojení (viz výše). Do vět se zapojují v určitých kontextech a podle potřeby se gramaticky formují.

4.2.1 Ustálená přirovnání

Mezi nevětné frazémy se zařazují i ustálená přirovnání. Mají pevnou podobu s komparátorem *jak/jako*, který je formálním znakem pro označení podobnosti. Přirovnání můžeme vymezit jako „*ustálené a idiomatické pojmenování sloužící k označení a hodnocení (především) podobnostního vztahu mezi jménem (substantivem), určeným v konkrétním kontextu, a předem daným modelem*“ (Čermák, Hronek, 1983, s. 466).

Každé přirovnání v sobě nese prvky obraznosti. To vnímal už Aristoteles, když ve svém díle *Rétorika* napsal: „*Příměr jest však dobrý jenom tehdy, je-li zároveň metaforou.*“

Přirovnání je územ normalizovaný systémový prostředek jazyka, který v textu vystupuje jako celek. Ne každé pojmenování obsahující komparátor *jak/jako* je přirovnání.

Příklad: (něco) vypadá jako vejce x jsou si podobní jako vejce vejci

Příměr musí být posluchači z předchozí zkušenosti známý (tzn. ustálený).

Přirovnání se skládá z několika komponentů: má dva hlavní členy (komponenty na levé a pravé straně) a komparátor (nacházející se mezi nimi). Hlavní členy přirovnání jsou realizovány všemi čtyřmi autosémantickými slovními druhy, tedy substantivem, adjektivem, verbem a adverbem. Na levé straně se častěji setkáváme s verbem či adjektivem, na pravé straně nejčastěji se substantivem či substantivizovaným adjektivem, avšak poměr výskytu je v praxi nerovnoměrný. Někdy může být pravý i levý člen (především substantivum) zastoupen tzv. *substitutem*. Jako substituty fungují zájmena a číslovky. O substitutu můžeme uvažovat zvláště na jeho pravé straně.

Velká část slov vyskytujících se v přirovnání jsou frekventovaná, což značí jejich vysokou *kolokabilitu* (tj. spojovatelnost s ostatními slovy). Lexémy v takovýchto přirovnáních se označují jako kolokačně neutrální. Opakem jsou lexémy *monokolokabilní* (tj. vyskytující se jen v jediném spojení).

Příklad: mít hlad jako vlk x jít na dračku

Konkrétní případy ustálených přirovnání z politických textů:

„V této zemi je to jako v Kocourkově. Co platilo včera, neplatí dnes, a to i v případech ústavních zákonů.“ (Vandas, DS, 10/2009)

Kocourkov²⁸ je každému z nás znám z literatury (např. dětská kniha Kronika města Kocourkova od Ondřeje Sekory), nebo z filmu (U nás v Kocourkově v hlavní roli s Janem Werichem). Je to název smyšlené pohádkové obce, jejíž obyvatelé dělají veškerou práci neúčelně a neúspěšně. Toto přirovnání označuje dlouhodobý stav a poměry vzniklé v důsledku nesmyslného jednání a kritického pohledu pozorovatele. Jde o nelogické a směšné jednání. Jinými slovy by se dalo říct, že je tam vše naruby, že je to postavené na hlavu atp. A nejen Češi, ale i další národy mají svůj vlastní Kocourkov.

Přirovnání je kolokviálního rázu a vzniklo zřejmě ústním podáním, posléze se prosadilo do literatury. Význam je posměšný, v mnoha případech až hanlivý.

„Jako hlavní argument, proč má být Dělnická strana zakázána, je ze strany vlády uváděno údajné propojení na neonacisty. Objevuje se to neustále a opakuje jako kolovrátek.“ (Vandas, DS, 1/2010)

Přirovnání „jako kolovrátek“ označuje stav, kdy se něco děje neustále dokola. Je to umocněno použitím slovesa „opakovat“, které má stejný význam. Je tedy řečena dvakrát tatáž věc, a to přidává přirovnání na účinku. Dalo by se to nahradit i jinými frazémy – je to stále stejná písnička, mlít něco pořád dokola aj.

Přirovnání je opět z okruhu mluveného lidového jazyka. Označuje nepříznivý stav věcí, kdy je něco až otravné, nepříjemné.

„V parlamentních volbách nás nyní čeká premiéra. Jistě se na naši hlavu snese opět sprcha urážek, pomluv a zastrasování. Režim se totiž národní opozice bojí jak čert kříže.“ (Vandas, DS, 7/2009)

Lidové přirovnání, které označuje blíže nespécifikovaný strach, často i bez podnětu, v některých případech vzniklý ze špatné zkušenosti. Označuje to i stav, kdy se člověk chce něčemu za každou cenu vyhnout. Přirovnání nese expresivní příznak důrazu. V některých kontextech může vyznívat posměšně.

*„Ministře Pecino, **chovejte se jako chlap** a postavte se sám hájit stanovisko vlády, jehož jste iniciátorem.“* (Vandas, DS, 9/2009)

²⁸ Kocourkov odpovídá starořeckému prototypu městu Abdéra.

Přirovnání „chovat se/zachovat se jako chlap“ je bezpříznakové a vyjadřuje pochvalu. Jde o to, že se člověk (muž) zachová statečně, čestně, hrdě, poctivě, nebo kdy někomu (často ženě) pomůže z nesnází. Není tomu ale tak, jestliže použijeme tento a jemu podobné frazeologismy v imperativu. Potom se tímto výrazem totiž říká, že by se tak chovat měl, protože se tak nechová. Význam už není pochvalný, ale naopak hanlivý. V tomto případě je řečeno, že dotyčný pan Pecina nedokáže hájit stanovisko, které sám inicioval. Vandas ho tedy vybízí k tomu, aby to udělal, aby se „zachoval čestně a bojovně“. Takto vypadá jako zbabělec, který si ani nestojí za svým názorem.

Jak je vidět z příkladů, jsou ustálená přirovnání používána v případech, kdy je potřeba upozornit na nějakou nepříjemnou věc, kdy chce jeden subjekt „napadnout“ jiný subjekt či ho nějakým způsobem zesměšnit. I primárně pozitivně působící přirovnání („chovat se jako chlap“) může být za pomoci imperativu použito ve smyslu opačném („chovejte se jako chlap“ – nechová se tak, ale měl by). Pak je efekt zesměšnění ještě znásoben, protože celá věta nakonec působí výchovně.

Přirovnání pocházejí z lidové řeči, literatury, pověr a vyskytují se převážně v mluvené řeči. V našem materiálu se nejčastěji objevují v řeči předsedy Dělnické strany T. Vandase. To opět potvrzuje odlišnost od zbylých dvou stran a jakousi neprofesionálnost jeho mluvy, která je kromě expresivity a mnohdy značné metaforičnosti i plná lidových výrazů. V některých případech se jedná i o záměrnou lidovost a „chlapskost“, jež má zapůsobit na potencionální příznivce Dělnické strany.

4.2.2 Nevětné frazémy neslovesné

Takovéto frazémy vznikají nejčastěji spojením adjektiva a substantiva, někdy také spojením dvou substantiv. V základním tvaru mají substantivum v nominativu.

*„Lidé ale podle mě nakonec nebudou věřit **laciným slibům**.“* (Topolánek, ODS, 1/2010)

Spojení „laciné (též „plané/jalové“) sliby“ je frazém svým užitím neutrální, vyjadřující spíše nepříznivý stav věcí. Jde o situaci, kdy je něco slibováno, aniž by to ale bylo dodrženo, často

je už předem jasný úmysl slib nedodržen. Předseda ODS v tomto případě naráží na volební sliby ČSSD, kterými se ČSSD snaží útočit na přesně stanovenou skupinu občanů.²⁹

*„To i ty Věci veřejné alespoň zveřejňují inzeráty, ve kterých sice publikují nesmyslné **vzdušné zámky** svědčící o tom, že o realitě a právu této země nemají ani ponětí, ale alespoň něco...“*
(Křeček, ČSSD, 1/2010)

„Vzdušné zámky“ je knižní výraz, který ještě ve větší míře naznačuje neuskutečnitelnost a nereálnost nějaké představy, než je tomu u předcházejícího příkladu. Jde o vysněné představy o současnosti, nebo touhy do budoucnosti. Je to zde doplněno předcházejícím adjektivem „nesmyslný“, které jen potvrzuje význam frazému.

*„Myslel jsem si, že s pádem komunistického režimu takové nechutné praktiky definitivně zmizely. Dnes už je jasné, že to bylo jen **zbožné přání**.“* (Vandas, DS, 5/2009)

Tento frazém se vyjadřuje o situaci, která by sice byla v širším zájmu velmi žádoucí, ale zdá se, že je neuskutečnitelná, marná nebo se stále odkládá. Pokud jde o umístění na hodnotovou osu, je to výraz zcela neutrální a bezpříznakový.

Tyto tři uvedené příklady frazémů vyjadřovaly záporné hodnoty, kdy bylo něco nespelnitelného, nemožného, nereálného. Pro politiku jsou, myslím, tyto frazémy velice příznačné. Avšak občas je potřeba vyzdvihnout i pozitivní věci a hodnoty:

*„Gastronomie je vedle kongresové turistiky a kulturního vyžití odvětvím služeb, za které zahraniční turisté u nás nejvíce utrácejí. Navíc právě regionální specifika gastronomické nabídky jsou její **silnou stránkou**.“* (Paroubek, ČSSD, 2/2010)

Toto je neutrální frazém s příznivým hodnocením. Vyjadřuje, že něco má kladný rys nebo dobrou schopnost.

*„V posledních letech zažíval cestovní ruch v Evropě i České republice relativně **dobré časy**.“*
(Paroubek, ČSSD, 2/2010)

Zažívat „dobré časy“ znamená v tomto případě prosperovat, vést si dobře, být úspěšný. Je to frazém neutrální, běžně používaný s pozitivně hodnotícím významem.

²⁹ Že jsou sliby ČSSD mnohdy nereálné a téměř nespelnitelné, se snažila dokázat pražská organizace ODS, když nechala po Praze vyvěsit billboardy parodující billboardovou kampaň ČSSD. Billboardy vypadají stejně, jen jsou pozměněna hesla. Stojí tam např. „prodloužím víkend o 5 dní“, „zruším ranní kocovinu“, „zakážu islandskou sopku“ ad.

Některé frazeologické obraty mají svá přímá antonyma:

„Ale dopad do jejich životů to má jasný – občane, zaplat', časy jsou zlé. Pak následuje exit, návrat do starých kolejí, test regulátora, co všechno vydrží, další kolo finanční kreativity a ... občane, zaplat', časy jsou zlé...“ (Paroubek, ČSSD, 1/2010)

Význam tedy říká přesný opak – něco se nevede, neprosperuje. Zde se chce říci, že na špatné hospodaření státu doplatí vždycky občan, protože to bude muset platit ze své kapsy (skrže zvyšování daní, DPH apod.).

Substantivum „čas“ je v různých spojeních ve frazemech velice často využívané, ať už jde o spojení s adjektivy, pronominy či prepozicemi.

1. *„Na nějaký čas stáhl do pozadí, ale našel si novou pozici.“* (tisková zpráva, DS, 2007)
2. *„Po čase už jim to totiž nestačí a mimo zvyšování dávek mají potřebu zkoušet něco dalšího a silnějšího.“* (Šlégrová, DS, 2007)
3. *„Bud' se vydáme cestou *lassaize faire*, a necháme trhy dělat, co uznají za vhodné a čas od času stát – daňoví poplatníci – zaplatí škody, nebo se vydáme cestou novou.“* (Paroubek, ČSSD, 5/2010)
4. *„Právě tito lidé jsou pro ony povýšence obyčejnými zápecníky, rasisty a milovníky starých časů.“* (Štěpánek, DS, 2007)
5. *„Je ale také důležitá pro smysluplné využití **volného času**, jež kultivuje lidské vztahy i kvalitu rozvoje svobodné lidské osobnosti.“* (volební program ČSSD, 2010)

Že politika je plná slibů a často i nerealizovatelných přání, dokazují i nevětné frazémy, které se objevují v mluvě politiků. Značné množství frazémů vyjadřuje právě tyto fakty. Na druhou stranu se objevují frazeologismy, které poukazují na kladné faktory. Obojí má svoje vysvětlení v tom, že například při tvorbě volebního programu musí strana ukázat svoje klady a slibuje spoustu věcí, které mají nalákat voliče. Často však skončí jen u slibů, načež pak ostatní politici reagují třeba prostřednictvím frazémů podobných těm, jež jsem uvedla výše.

Dále se v textech objevují frazémy, které jsou tvořené pomocí propozice a syntakticky závisejí na slovesu. Substantiva se v základním tvaru objevují v jiných pádech než v nominativu. Následující příklady jsou také ukázky frazémů somatických, které jsem definovala v úvodu kapitoly.

*„Nemohl snést letargii, do které upadla společnost **tváří v tvář**.“* (Topolánek, ODS, 1/2010 – projev o Palachovi)

Tento frazém je pociťován už spíše jako knižní. Jde použít hned v několika kontextech s různým významem. V tomto případě se jedná o to, že společnost v určitém časovém úseku čelila jistě nepříjemné situaci.

*„Ekonomická řešení musí jít **ruku v ruce** s prohloubením demokratické praxe Evropské unie.“* (Paroubek, ČSSD, 1/2010)

Frazém „ruku v ruce“ se používá v kontextu, kdy je potřeba vyjádřit, že něco s má s něčím souviset, kdy mají být dvě věci navzájem v souladu. Jednání je podmíněno jiným jednáním.

Obdobný význam má tento frazém i v následujícím citátu z webu ČSSD, který se týká reformy zdravotnictví v podání konkurenčních politických stran:

*„Modrá nemoc Vás provede dosud veřejnosti často skrytými zákrutami asociální zdravotnické reformy, kterou chystá ODS **ruku v ruce** s TOP 09.“*

ČSSD zde naznačuje, že se ODS domluvila s TOP 09 na jistém kroku a hodlají se v tom navzájem podporovat. V tomto významu, kdy jedna politická strana obviňuje jiné politické subjekty, že se spolu spojily za účelem jít proti ostatním, se frazeologismus „ruku v ruce“ vyskytuje v politických textech poměrně často.

Oba frazémy jsou neutrální a nenesou žádný příznak. V textu fungují jako ozvláštnění a text nepůsobí tolik formálně. Jsou doménou především mluvené řeči, ale objevují se i psané podobě.

4.2.3 Nevětné frazémy s funkcí slovesnou

Slovesný frazeologický obrat je ustálené slovní spojení slovesa a substantiva (převážně abstraktního), někdy i adjektiva. Substantivum tvořící frazém může být dále rozvíjeno atributem. Slovesa mají často význam přenesený, nejčastěji obrazný.³⁰ Sloveso je se slovem spojeno volně a neztrácí svou významovou samostatnost. Význam se podržuje slovnímu spojení a je usměrněno substantivem (příp. adjektivem), s nímž tvoří významový celek. Z těchto indicií vyplývá, že jedno substantivum může vytvářet celou řadu frazeologismů a stejně tak sloveso může vstupovat do několika takových řad. Verbalizační frazeologismy jsou důležitou složkou verbálních projevů, a to i odborných (zejména publicistických a

³⁰ Pokud abstraktní substantivum tvoří celek s abstraktním slovesem má vlastnosti rčení (viz níže). Střídání sloves však avizuje obraty nevětné slovesné.

společenskovedních, což se okrajově může týkat také politiky). Slovesně jmenná spojení bývají vyjadřovací nutností (některá substantiva nemají svůj slovesný protějšek).

*„S ČSSD je velká koalice, o které se často mluví, pouze a znova opakuju před každým volbama – havarijní řešení. Pokud nebude žádná jiná varianta, tak politici musí **skousnout zuby** (...)“* (Topolánek, ODS, 2/2010)

Tento frazeologismus mluveného rázu může vyjadřovat dva významy. Buď znamená „skousnout/zatnout/zatínat zuby“ bolestí, nebo, jako je tomu v našem případě, vyjadřuje reakci na nějaké bezpráví, urážku, zlo, hněv apod. Jde o situaci, kdy se člověk musí udržet, ovládat se a tiše snést vzniklou situaci. V tomto případě jde o vytvoření koalice ODS a ČSSD, což by se některým politikům z řad ODS nemuselo líbit. Pokud by ale nebyla jiná možnost a koalice by se utvořila, museli by nastalou situaci akceptovat.

*„Proto, prosím, přijměte mé ujištění, že až se seznámíte s realitou, **zkrotíte své vášně** a vrátíte se k rozumu, rád s Vámi vaše pochybnosti o programu sociální demokracie i mých aktivitách proberu.“* (Paroubek, ČSSD, 2/2010)

Tento frazém zní v kontextu poněkud obhrouble. V souvětí mu předchází prosba a velmi zdvořilá „ujišťovací“ formulace, a proto do kontextu stylově příliš nezapadá. Celá věta zní jako klišé, obvyklá formální konstrukce, kterou ale frazém svou expresivitou narušuje. Nejčastěji se tento frazeologismus vyskytuje v imperativu, kdy vyjadřuje výzvu, popř. příkaz. Tak je v podvědomí lidí zapsán, a proto může být lidmi chápán poněkud negativně. Významově vypovídá o stavu, kdy člověk musí zklidnit své rozčilení, potlačit pocity z neporozumění a ovládnout se. V určitém kontextu by se dal nahradit i různými obměnami frazeologismu „zůstat chladný, ponechat si chladnou hlavu“, který je dalším příkladem.

*„DPH je velmi citlivá položka, **nenechává chladnou** žádnou sociální skupinu, nicméně výhody sblížení nebo sjednocení těch sazeb jsou evidentní.“* (Topolánek, ODS, 1/2010)

Tento frazeologický obrat se od ostatních odlišuje tím, že patří do skupiny méně zastoupené. Jedná se o spojení verba a adjektiva, u většiny ostatních jde o spojení verba a substantiva, kdy substantivum může být dále rozvito (např. adjektivem, pronominem). Zde se jedná o adjektivní doplnění slovesa v pozici doplňku („něco nenechá někoho chladným“).

Pokud „nenechá něco/někoho chladným“ znamená to, že to rozpoutá diskuzi a emoce. Může se jednat o věci kontroverzní, nestandardní, skandální apod. Význam může být jak negativní, tak pozitivní. V našem případě se jedná o význam negativní, čemuž naznačuje i

spojení „citlivá položka“ z předchozí věty. Synonymním frazeologismem by mohl být např. frazém „vyvolat diskuze“.

„O schopnosti a funkčnosti české justice si občané, často na základě osobní zkušenosti, nedělají velké iluze.“ (Vandas, DS, 7/2009)

Tento frazeologismus je neutrální a má veskrze příznivé konotace. Jeho schéma má jednu fakultativní položku, a tou je adjektivum v atributu, které se dá buď zcela vynechat, nebo nahradit synonymními výrazy. Základní schéma tohoto frazému vypadá takto: „nedělat si (velké/marné/plané apod.) iluze“.

Tímto frazémem se chce říct, že občané musí českou justici posuzovat realisticky, nic velkého nečekat. Věci mají být nahlíženy tak, jak jsou a ne být idealizovány. T. Vandas říká, že občané mají s českou justicí spíše špatné zkušenosti, a proto nemohou v její schopnosti a funkčnost moc věřit.

„Nemůžeme se oslabovat vícekolejností našich aktivit ani kontraproduktivními činnostmi. Obchod, investice, cestovní ruch i kulturní propagace musí táhnout za jeden provaz.“ (Paroubek, ČSSD, 2/2010)

Zde je použit kolokviální frazém, který má vyjadřovat určitý soulad mezi jednotlivými složkami celku. Je zájem na tom, aby se jednotlivé části podporovaly a nešly proti sobě. Synonymním frazémem je např. „hrát si do karet“.

„Tolerantní společnost. Moderní politika a média ji skloňují ve všech pádech. Vědí ale všichni, co si pod tím souslovím představit?“ (Topolánek, ODS, 2/2010)

V tomto příkladě se objevuje frazém, který vypovídá o faktu, který je často tématem řeči. Jedná se především o nějaký časový úsek, kdy je téma aktuální. V politice se takováto témata neustále mění podle toho, o čem se právě jedná v parlamentu, jaké smlouvy, dohody a zákony se zrovna řeší apod.

„Kdo se dnes nacpává, projí vše, co má, a ještě se zadluží, zítra splácí nad výdělkem.“ (Topolánek, ODS, 2/2010)

Tento frazém vyjadřuje výsledek nějakého jednání, které má neblahý důsledek. Je to frazém, který referuje o budoucnosti veskrze v negativní rovině. Chce se jím říct, že je dobré myslet i na časy budoucí, a než člověk něco udělá, měl by si to pořádně promyslet a vzít v potaz i možné následky. Pokud si teď budu žít nad poměry, v budoucnu se to otočí proti mně.

„Ty, kteří *myslí na zadní kolečka* a v přítomnosti se uskrovní, čeká bohatá budoucnost.“

(Topolánek, ODS, 2/2010)

Jeden z mála frazeologismů z uvedených příkladů, který má rys pochvaly, tedy i pozitivní konotace. Frazém vystihuje situaci, kdy si člověk vytváří rezervy, popř. alternativy pro budoucnost. Jinými slovy „má něco v záloze, dává si (něco) stranou“. Člověk, který „myslí na zadní vrátka“ bere na zřetel budoucí potřeby a prozíravě plánuje. M. Topolánek se zde vyjadřuje k situaci finanční krize, kdy mnozí lidé přesto nešetrně plýtvají jídlem i penězi. Neuvědomují si však, že jejich jednání by mohlo mít negativní dopad na jejich budoucnost. V jistých momentech je lepší být šetrný, v budoucnu se nám to může vrátit. Takové počínání je podle M. Topolánka správné.

Tento druh frazeologismů není používán k tomu, aby se nepřímou vyjadřovala kritika druhých. Jsou to frazeologické obraty, které se vyskytují především v mluvených textech, a jejich funkcí je text oživit.

Funkcí některých frazémů je reference do budoucnosti (např. splakat nad výdělkem, myslet na zadní kolečka). Je to apel, který má upozornit na možné následky jednání.

S politikou jsou spojené různé debaty a diskuze, a proto v textu nechybí ani frazémy vypovídající právě o těchto faktech (např. nenechat chladným, skloňovat ve všech pádech). Jsou to počiny pro politiky typické, stejně tak jako vyvolávají debaty jejich činy. Tyto dvě funkce frazémů jsou vyjadřovány frazémy neutrálními s kolokviálním charakterem.

Dále se v textech vyskytují frazeologismy vyjadřující sounáležitost (např. táhnout za jeden provaz), skepsi (např. nedělat si velké iluze) nebo smíření se s nelibým faktem (např. skousnout zuby).

Až na malé výjimky není užití frazému expresivní. Mluvu politiků činí lidovější a tím i lidem přístupnější. Nevyskytují se v odborných politických debatách a politických programech, ale spíše v televizních diskuzích či neoficiálních promluvách.

4.3 Větné frazémy

Mezi větné frazémy můžeme zařadit např. *rčení*. Jsou to frazeologické obraty, které fungují jako celek a skutečnost pojmenovávají nepřímým složeným pojmenováním (např.

metaforickým, metonymickým, synekdochickým). Nejčastěji se objevují rčení slovesná³¹ (méně často substantivní, adverbialní či adjektivní), která jsou tvořena přísudkovým slovesem a předmětem, příp. příslovečným určením. Jedná se o větné spojení, které má svou ustálenou formu. Do kontextu je zasazováno pomocí aktuálního obrazu, který dotváří sdělení skutečnosti.

Podle ESC jdou větné frazémy rozdělit podle vztahu mluvčího k posluchači, tématu, médiu komunikace, tedy jazyku, a situaci do čtyř skupin na frazémy *vokativní*, *tematické*, *mediální* a *situační*.

4.3.1 Přísloví (proverbium)

Přísloví je frazém, který se funkčně pojímá jako věta. Obvykle má funkci didaktickou. Jistou momentální situaci kategorizuje poukazem na tradovanou zkušenost (ESC, 2002, s. 357).

Frazémy, které samy o sobě tvoří větu, se k větě dané kontextem pouze přidružují. Fungují jako doplněk toho, co věta říká. J. V. Bečka takováto rčení odsouvá na okraj a nazývá je *úslví*. (Bečka, 1979, s. 415).

„Pokud chceme dobře fungující policii, dobrý výkon státní správy, výkonnou a neovlivnitelnou justici, musíme lidem vykonávajícím tyto činnosti poskytnout takové podmínky, aby nehledali přivýdělek jinde a aby nebrali svou práci jako „za málo peněz málo muziky“. (Paroubek, ČSSD, 1/2010)

Sice je tento frazém eliptický, přesto tvoří ucelenou větu a s dalšími větami celé souvětí. Vynecháno je sloveso „být“, ale frazém je v této eliptické podobě zcela ustálený a srozumitelný. Toto kolokviální přísloví popisuje situaci, kdy je výsledek úměrný investici. Čím méně do něčeho vložíme, tím méně získáme a naopak. Významově podobným frazémem je např. „jak se do lesa volá, tak se z lesa ozývá“. Jsou to frazémy inspirované vesnickým prostředím.

Jelikož se tyto frazeologické obraty vyjadřují k tématu, mohli bychom je nazvat tematickými, stejně jako příklad následující.

³¹ Zde je jistá podobnost s nevětnými frazémy slovesnými (viz výše). Je nutno mít na paměti, že jako všude v jazyce je i zde neostrá hranice mezi těmito dvěma druhy.

„Od korupčníků a kolaborantů si nenecháme nic diktovat. Nejlepší obranou je útok!“
(Vandas, DS, 9/2008)

DS ani tentokrát nezapřela své politické postoje. Tento „útočný“ frazém nabírá na expresivnosti prostřednictvím vykřičníku. Vyjadřuje přesně to, co T. Vandas a jeho strana proklamuje – není dobré jen pasivně čekat, ale je třeba jednat. Záleží samozřejmě na způsobu jednání. Různá shromáždění a demonstrace plné potyček a nevhodných hesel jistě nejsou tím správným uchopením smyslu tohoto přísloví.

V politických textech se vyskytují převážně frazémy tematické a situační, což vyplývá i z podstaty politických debat, tedy vyjádření se k vzniklé situaci či tématu. Frazémy vokativní nelze očekávat a frazémy mediální jen v neformální promluvě politiků.

Že se i ve frazeologických obrazech se tvoří neologismy, (popř. by je bylo možné nazvat příležitostnými frazeologismy), dokazuje následující příklad, který se vyskytl v článku „Opravdu chceme projít budoucnost?“ (Topolánek, ODS, 2/2010):

„Kdo se dnes cpe, zítra pláče.“

Je to větný frazeologismus, který bych zařadila mezi přísloví, protože nám podává mravní ponaučení s ohledem na kolektivní zkušenost. Zde frazém koresponduje s tématem článku, který má i příznačný název. V článku se řeší problém nesprávného hospodaření rodin při nákupu a konzumaci jídla v době finanční krize. Kolektivní zkušenost říká, že pokud „dnes“ něco uděláme špatně, tak na to „zítra“ nějakým způsobem doplatíme.

Aktualizace frazeologismů je v politických textech poměrně rozšířeným jevem. S využitím určitého schématu - zde např. „kdo dnes (něco udělá) , zítra (ponese následky)“ – lze jednoduše aktualizovat frazém tak, aby odpovídal dané „nové“ situaci. V našem příkladu vidíme, jak aktualizovaný frazém koresponduje s titulkem článku, ve kterém byl použit.

V politických textech se téměř nevyskytují rčení spojená s přírodou či s venkovským prostředím. Příliš prostým rázem jsou i do mluvené řeči politiků až příliš lidová. Takováto rčení dnes již zastarávají, což souvisí i se současným životním stylem, kdy se upřednostňuje život ve městě a jeho nejbližším okolí. Zato rčení, která vycházejí z klasické (ale i moderní) literatury, jsou vázána na spisovný jazyk (někdy však mohou působit až příliš knižně). Politik tak může díky jejich používání působit vzdělaným dojmem. Příkladem by mohl být výrok předsedy DS T. Vandase (DS), který řekl:

„A vrcholem všeho je volání premiéra Topolánka – jednoho z hlavních viníků tristního stavu – po vyčištění Augiášova chlíva.“

Rčení vyjadřuje výzvu k likvidaci nezvladatelného nepořádku, k nutnosti čistky a vyhazování tam, kde je něco v nepořádku, zejména ve společnosti nebo hospodaření. Pro politiku dnešních dní je to tedy velice výstižné rčení.

Alternativou tohoto rčení je výrok Jiřího Paroubka (ČSSD, 1/2010):

*„V řadě ekonomik totiž existuje u významných bank a forem stále velké množství dosud nepřiznaných, pochybných aktivit. Banky zdaleka **nevyčistily své chlévy**...“*

Je to zřejmá narážka na vyčištění Augiášova chléva, i když zde není přímo vyřčena souvislost s Augiášem. Pro lidi, kteří neznají klasickou literaturu, mohou být úkoly, které dostal Herákles jako pokání, neznámé, a proto je to pro ně takto přístupnější. Význam se ve své podstatě nemění a výroku rozumí každý.

Podobně jako příklady z literatury funguje například výrok premiéra Topolánka (ODS) z již výše zmiňovaného článku *Opravdu chceme projít budoucnost?*, který má svůj původ v historii francouzského královského dvora:

*„Obezřetnost je víc než **po nás potopa!**“*

Tento frazeologický obrat upozorňuje na fakt, kdy se dějí věci, které jsou nevhodné až bezohledné, jinak řečeno krátkozraké ve vztahu k budoucnosti. Je zde vidět elipsa, kdy je vynecháno přísudkové sloveso, ale díky své ustálenosti je smysl rčení dobře patrný.

Je to frazém situační, protože vyjadřuje vztah mluvčího ke vzniklé situaci. Podle PMČ (2003, s. 73) by se řadil mezi tzv. okřídlená slova (= frazémy vznikající z výroku historické či literární postavy).

4.4 Závěr

Nejenom rčení, ale i další ustálené frazeologické obraty zvyšují pestrost slohu a díky své významové bohatosti rozšiřují možnosti pojmenování skutečnosti. Je však třeba dávat pozor na to, aby knižní rčení nevedla k frázovitosti slohu. Naopak lidová rčení mohou působit až obhroublým dojmem a ve spisovném projevu působit příliš nápadně. Takovouto lidovostí oplývá především mluva Tomáše Vandase, popř. i jiných činovníků Dělnické strany.

Pokud se podívám celkově na frazeologické obraty, jsou užívány spisovné výrazy kolokviální povahy, které jsou prostředky běžně mluveného jazyka. Neobjevují se zde výrazy nespisovné nebo nářeční. Výrazy knižní se v textech vyskytují také, ale jsou vázány spíše na projevy psané podoby. V několika málo případech bylo užito i frazému vzniklého na základě historických či literárních faktů.

Pokud jde o rozdíly v užívání frazémů, je DS v tomto směru nejvíce negativistická (jako celá její politika). Zástupci DS používají především frazeologismy s hanlivými konotacemi, posměšné či expresivní frazémy. V textech ODS i ČSSD se objevují frazémy neutrální, často i frazémy pozitivní hodnoty.

Nejčastější funkcí užití frazeologického obratu v politickém textu je zdůraznění nějakých negativních faktů – lhaní, neuspořádanost, obtěžování, strach apod. (např. laciné sliby, je to tam jako v Kocourkově, opakovat se jako kolovrátek, bát se (něčeho) jako čert kříže ad.). Takovýchto frazémů nejvíce využívá DS. V některých případech jde nejen o zviditelnění špatného počínání, ale zároveň o jakési upozornění, že činy mají své následky (např. kdo se dnes cpe, zítra pláče, splakat nad výdělkem).

Již menší zastoupení mají frazeologismy vyjadřující pochvalu či pozitivní stránku věci (např. mít silné stránky, myslet na zadní kolečka, dobré časy). Tyto frazémy se vyskytují především u ODS a ČSSD, protože ani jedna z těchto stran není založena na negativním přístupu ke světu.

Další funkcí frazémů je vyjadřování pospolitosti, sounáležitosti, jednoty (např. jít ruku v ruce, táhnout za jeden provaz).

Mimo tyto funkce jsou frazeologické obraty používány také proto, aby ozvláštnily text. Někdy může jít i o přizpůsobení se situaci a zlidovění řeči, které má vést ke sblížení s eventuálními voliči. Tento fakt se vyskytuje u všech tří politických stran.

5 Expresivita

5.1 Teoretické vymezení expresivity

Politická řeč bývá mnohdy vypjatá, a tak není výjimkou, že se v ní objeví prvky expresivity. Podle Encyklopedického slovníku češtiny (2002, s. 131) se expresivita chápe jako „*pragmatická složka významu příslušného výrazového prostředku, daná postojem mluvčího.*“ Podobná je i definice v PMČ (2003), která říká, že „*expresivní slovo se odlišuje od slova neutrálního tím, že vedle pojmového významu obsahuje i pragmatickou významovou složku vyjadřující citový a volní vztah mluvčího ke sdělované skutečnosti.*“ František Čermák zase chápe expresivitu v jazyce jako odchylku od očekávání. Prostředky vyjadřující expresivitu můžeme v politických textech nalézt na všech základních jazykových rovinách, tedy na rovině hláskosloví, tvarosloví, syntaxe i lexika.

Expresivita není vázána na oblasti spisovné nebo nespisovné češtiny. Objevit se může v obou oblastech. Ovšem slova záporně zabarvená stojí častěji mimo rámec spisovnosti.

Někdy se může stát, že slova s expresivním příznakem svou expresivitu časem ztratí a zařadí se do oblasti neutrálních výrazových prostředků (např. legionář).

Prostředky stylově neutrální či expresivní si mohou navzájem konkurovat. U expresivních vyjádření je obsah doprovázen vyjádřením citového postoje mluvčího, ať už pozitivního, nebo negativního. Ten je nazýván *expresivním příznakem*. Mezi kladné expresivní příznaky řadíme eufemismy (zjemňující slova), slova familiární, shovívavá, libostní, žertovná ad. Záporná expresivita je ve slovech hanlivých, vulgárních, augmentativech či dysfemismech (slova zveličující). U nadávek je hlavním funkčním znakem právě negativní expresivní příznak, stejně je tomu u kleteb. Taková slova pak často stojí mimo rámec spisovnosti.

Expresivitu na rovině hláskosloví utvářejí například některé méně časté hláskové skupiny, které často obsahují hlásky „č, ž, ň“ apod. (např. hňup, žuchnout, čmuchtout).

Expresivita může být vyjadřována i na rovině mluveného jazyka, a to různými intonačními schémata nebo změnami rychlosti tempa.

Expresivitu hláskoslovnou a expresivitu na rovině mluvené řeči však ponecháme v následujícím rozboru stranou.

Expresivita se také různě člení. Zima (1961) člení lexikální expresivitu na tři druhy:

Expresivita inherentní – tu můžeme u slova rozpoznat i bez znalostí kontextu; ve slově je vždy nějakým nápadným způsobem viditelná; zpravidla souvisí se slovotvornou nebo hláskovou podobou

Příklad: hubeňour – málo obvyklé hlásky či různé neobvyklé kombinace hlásek; být hrrr – zdloužení hlásky

Expresivita adherentní – vzniká přenesením základního významu do určitého kontextu, ve kterém se posléze postupně ustaluje a lexikalizuje se

Příklad: být špinavý jako prase; základní slovníkový význam se zde posouvá na základě naší zkušeností s vepři

Oba druhy výše uvedené lexikální expresivity jsou stálé. To znamená, že jsou tak rozpoznávány a chápány všemi uživateli jazyka.

Expresivita kontextová – vzniká spojením výrazových prostředků z různých stylových oblastí; může být chápána i jako aktualizace vyjádření; je častá v umělecké literatuře; v určitých situacích může být vázána i na prostředky neverbální; v textu se může označovat uvozovkami

V následujícím rozboru doplněném o ukázky z politických textů si ukážeme nejčastější druhy expresivity, které se v politických textech objevují. Půjde o expresivitu na rovině slovotvorby, morfologie, syntaxe a lexika.

5.2 Rozbor expresivity v politických textech

5.2.1 Tvoření expresiv na rovině slovotvorné

Jako expresivní jsou chápána např. augmentativa. Jsou to desubstantivní odvozeniny, které vyjadřují přídatný znak svědčící o velké míře negativní expresivity. Jen okrajově jde o hodnocení pozitivní. Augmentativa jsou tvořena sufixy – *isko*, *-ák*, *-izna/-ajzna*, někdy také *-as*, *-oun*, *-our*, *-nda*, nebo pomocí prefixů *arci-* či *ultra-*. Prefixy se spojují s domácími i přejatými slovy a vyjadřují vyšší míru.

Jeden příklad tvoření augmentativ z řeči našich politiků - za **ultrapravicovou** stranu je v našem politickém spektru považována právě Dělnická strana.³² To byl jeden z důvodů, proč

³² 5. listopadu 2008 byl Ivanem Langerem podán první návrh na zrušení dělnické strany z důvodu rasového extremismu a nesnášenlivosti. 24. listopadu 2008 vláda poprvé požádala o rozpuštění politické strany z politických důvodů. Nejvyšší správní soud však v březnu 2009 žádost zamítl pro nedostatek důkazů. Nad

byl podán a následně schválen návrh na její zrušení. Pravicové názory byly v jejím podání vyhoceny do extrému.

Ve spojení s přejatými základy plní hodnotící funkci i další prefixy. Pokud jde o negativní hodnocení, je to ve funkci předstírání či nepravosti prefix *kvazi-*. Dále je jednoznačně negativní hodnocení, které hodnotí fakt jako falešný, vyjadřováno prefixem *pseudo-*. Pojí se se základy přejatými, ale i domácími. Domácím protějškem je prefix *lži-*. Má povahu knižní až archaickou, přesto se v politických textech výjimečně najde.

„Máme nečinně sedět u televizních obrazovek, kde poskakují v záři reflektorů nejrůznější pseudohvězdy či vyvolené sociální pracovnice z E55?“ (Vandas, DS, 10/2009)

Zde je ukázkově vyslovena falešná sláva některých našich umělců. Opět je tu vnesen negativně hodnotící příznak, který sráží pozitivní význam slova „hvězda“ k opačnému pólu stupnice.

„Žádáme zrušení zákona o partnerských vztazích. Aktivita podobných pseudohumanistů jsou mimořádně nebezpečné pro občanský pořádek a přirozený stav společnosti (...).“ (program DS, 2009)

I v tomto případě se pomocí prefixu *pseudo-* vyjadřuje nelibý postoj k politice ČR. Zástupci DS se netají tím, že jejich vztah k homosexuálům je odmítavý. Označovat však jejich vztahy za nebezpečné pro ostatní je přehnané. Lidi, kteří se zasazují o jejich práva, nazývají „pseudohumanisty“, protože jsou přesvědčeni, že nejednají pro dobro národa.

„Celý akt se odehrál navzdory nesouhlasu velké části veřejnosti, která byla postavena před hotovou věc bez možnosti vyjádření. Ostatně v polistopadové pseudodemokracii to není poprvé, a zřejmě ani naposled.“ (Vandas, DS, 7/2008)

Zde chce T. Vandas vyjádřit nesouhlas a jednáním vlády demokratické společnosti. Toto chování se mu nezdá demokratické, a proto použije substantivum „pseudodemokracie“, které, jako v předchozích příkladech, vyjadřuje hru na „jako“. Něco se tváří jako demokratické, ale doopravdy tomu tak z pohledu Vandase není.

druhý pokus se ale žádosti o zrušení Dělnické strany vyhovělo. Stalo se tak 17. února 2010 v průběhu psaní této diplomové práce. Od 20. února 2010 je bývalá Dělnická strana zpět na scéně pod názvem Dělnická strana sociální spravedlnosti (DSSS). V práci však stále užívám názvu Dělnická strana, popř. zkratky DS.

V říjnu roku 2009 měl Jiří Paroubek (ČSSD) projev k výročí vzniku Československé republiky. I zde se objevily jisté prvky expresivity.

*„Jiný názor měla generace marxistických historiků, která zejména v 50. letech 20. století ji [první republiku] odmítala jako tzv. masarykovskou **lžidemokracii**. V pozdějších dobách jako buržoazní demokracii (...)*“

Paroubek zde chce říci, že na masarykovskou demokracii se nahlíželo jako na něco, co si na demokracii pouze hrálo, ale opravdu jí nebyla. Byla to hra na „jako“. Tento prefix explicitně vyjadřuje, že se o dotyčné věci v podstatě lže.

Expresivní příznak může nést sufix *–ák* i v případech, kdy neslouží k tvoření augmentativ (viz výše). Může být i prostředkem tvoření konatelských popř. činitelských názvů, která někdy nabývají expresivního rázu. U jmen konatelských (kdy je substantivum odvozeno z jiného substantiva), která vznikají *„na základě vykonávání nějaké činnosti s touto substancí spojenou“* (PMČ, 2003, s. 133), má přípona *–ák* hovorovou povahu. Význam konatelského jména a činnosti je spjat konvencí. Příklad takového pojmenování najdeme v textech DS, kde se vyskytuje např. *estébák*.

„Estébák“ označuje příslušníka dřívější Státní bezpečnosti (zkratka StB, odtud odvozeno pojmenování pro jejího příslušníka). SSČ toto slovo zahrnuje do svého hesláře a řadí ho mezi výrazy obecné češtiny. Ve spojení s minulostí a úlohou StB v našem státě má toto slovo dnes negativní konotace, které ještě navíc umocňuje hovorový sufix.

U jmen činitelských (kdy je substantivum odvozeno ze slovesa) jsou pojmenovávány osoby na základě činnosti, kterou vykonávají. Sufix *–ák* se tu vyskytuje u *„expresivně zabarvených formací odvozených od slovesných základů (...)*“ (PMČ, 2003, s. 142). Expresivní příznak je tedy u těchto pojmenování hlavní charakteristikou. Jen ojediněle se stává, že odvozeniny tento expresivní příznak postrádají. Příklad jsem našla opět v textu Dělnické strany – např. *vekslák*.

„Vekslák“ je člověk, který si vydělává nezákonnou směnou peněz. Je to pojmenování přejaté z němčiny, které SSČ charakterizuje jako hovorové a hanlivé. Sufixem *–ák* ještě více nabývá negativního expresivního příznaku. Pojmenování je samo o sobě negativní už tím, že označuje nezákonnou činnost. Odvozeno je od verba „vekslovat“, tedy nezákonně obchodovat, nezákonně přicházet k penězům. Substantivum „vekslák“ a další jeho odvozeniny (adjektivum vekslácký, substantivum veksláctví) se objevuje pouze v negativním kontextu. Představitelé DS nazývají „veksláky“ členy konkurenčních politických stran.

Expresivní zabarvení mohou mít i slovesa, jejichž infinitiv končí na *-ndat, -mlat, -mrat, -žlat, -ourat, chtat, -cat* ad. Takováto slovesa najdeme převážně v textech Dělnické strany.

Příklad: *škemrat* o zálohu, *plácat* nesmysly, nenechat si *kecat* do svých plánů, *vykecat* (něco)

V politických textech je expresivita ve slovo tvorbě tvořena nejčastěji tvořením slov nejrůznějšími prefixy a sufixy. Často se jedná o prefixy cizího původu (ultra-, pseudo- ad.), které se pojí s českými základy a tvoří tak celek, který smysl domácího slova pozměňuje poněkud negativním směrem. V jiných případech jde o sufixy sloves, které jsou tvořeny netradičními kombinacemi hlásek, které jsou vnímány jako expresivní.

5.2.2 Expresivita na rovině morfológické

Na morfológické rovině si mohou konkurovat koncovky *-é/-i* nominativu plurálu maskulin zakončených na *-ista*. Jak se jednou vyjádřilo vedení Dělnické strany, jejich protivníky jsou dnes „*kariéristé a vypočítaví prospěcháři*“. Označení „*kariéristé*“ je v tomto kontextu expresivní pouze ironickým posunem od původního významu. Expresivní formou by toto slovo bylo při použití hovorovější dubletní koncovky *-i*.

U přejatých jmen se sufixy *-ita, -ista, -ta, -da* může spisovná koncovka *-é* v nominativu plurálu někdy nabývat knižní povahy. Rozhodující je kontext a stylové sjednocení textu.

„*Naším cílem je porážka systému, v jehož čele stojí mafiáni, kolotočáři a lobbisté, reprezentující masové stádo, které jen s otevřenou pusou zírání na virtuální mapu, měnící svou barvu z modrých balónků na barvu balónků oranžových.*“ (Zbela, DS, 9/2008)

Tento příklad je celý pojatý jako jedna velká ironie se značnou metaforičností³³ (oranžové balónky zastávají ČSSD, modré ODS). Celá věta je silně expresivní a to nejen díky ironii, ale i díky expresivním prvkům na rovině lexikální (mafiáni, kolotočáři – viz níže) a morfológické. V tomto kontextu nabývá koncovka *-é* nominativu plurálu substantiva „*lobbista*“ knižní povahu a kontrastuje tak se slovy „*kolotočáři, mafiáni*“, čímž vytváří dojem neobvyklosti a nenáležitosti. Do kontextu a stylu textu by byla více adekvátní koncovka *-i*. Použití koncovky *-é* však mohlo být použito záměrně, a to z důvodu zaujetí pozornosti čtenáře/posluchače touto nesourodou kombinací.

Naopak dodržení jednoty stylu textu můžeme vidět v následujícím příkladě:

³³ O metaforách v politických textech viz 2. kapitola.

„*Globalisté útočí – kniha, ze které „demokraté“ nebudou mít radost!*“ (tisková zpráva, DS, 11/2008)

V psaných politických textech se potvrzuje pravidlo, že psaný text je vždy konstruován na vysoké úrovni češtiny a jsou v něm používány takové jazykové prostředky a prvky, které působí co nejvznešeněji. Hovorové koncovky se v takovýchto textech téměř nevyskytují.

Výše zmíněný příklad je nadpis článku o knižní publikaci s názvem „Globalisté útočí“. Nadpis je složen ze dvou částí – z názvu knihy a z krátkého „zhodnocení“ knihy. V obou částech nadpisu se u substantiv v nominativu plurálu vyskytuje koncovka *-é*³⁴ a text tedy působí uceleně. Je tu dodržena zásada o jednotě textu.

Výskyt vokálu *-é-* není v češtině tak frekventovaný, jako je tomu i dalších vokálů. Několikanásobný výskyt koncovky *-é* na poměrně malém úseku textu tedy vzbudí pozornost. O to více, když je substantivum „demokraté“ uvedeno v uvozovkách, což naznačuje, že se autor od obsahu slova distancuje a myslí ho ironicky. Dojem expresivity dotváří i vykřičník na konci nadpisu.

„*S tím my samozřejmě souhlasíme, ale jsme **realisti**, do roku 2012 se to stihnout nedá.*“ (Vodrážka, ODS, 5/2010)

Toto je úryvek z televizní debaty, je tedy užito jazyka mluveného, ve kterém se vyskytují hovorové prvky češtiny. Koncovka *-i* v nominativu plurálu substantiva „realista“ je zcela v souladu s celkovým stylem textu a je tedy přiměřená.

Je třeba dávat si pozor na podstatná jména zakončená na *-ant*, *-ent* ad., kde je spisovná pouze varianta 1. pádu plurálu s koncovkou *-i*. Koncovka *-é* je v těchto případech hyperkorektní.

„*Bývalí **disidenti** si padli do náruče se svými vězniteli a společnými silami začali budovat socialismus.*“ (Vandas, DS, 10/2009)

Podobná situace je s tvarem nominativu plurálu substantiva „občan“. Jediná spisovná varianta nominativu plurálu substantiva „občan“ je sufix *-é*.

„***Občané** v poslední době ukazují, že jim není lhostejná jejich budoucnost.*“ (Kotáb, DS, 11/2008)

³⁴ U obou tvarů substantiv je možno použít koncovku *-i*, i když u přejatých substantiv na *-at* a *-it* se vyskytují převážně tvary se sufixem *-é* (tak uvádí internetová jazyková příručka na adrese <http://prirucka.ujc.cas.cz/> a shodují se s tím i výskyty v mnou zkoumaných textech).

V řeči českých politiků se tyto nesprávné, popř. hyperkorektní tvary vyskytují minimálně. Jejich nekorektnost může způsobovat dojem expresivity.

V některých situacích to však může být funkční, a to např. v situaci, kdy je potřeba strhnout pozornost a zaujmout čtenáře/posluchače. Toho využil J. Nohavica ve své písni Modré čepice. Webové stránky Parlamentnilisty.cz citují část jeho písně, která reaguje na březnovou stávkou železničních odborů:

„Děkujeme za pochopení, draží občani, dneska běžte pěšky a nebuďte nasraní (...).“

V tomto případě je nesprávného tvaru „občani“ použito zcela záměrně, aby vytvářelo dojem rýmování.

Expresivita na rovině morfologické není v politických textech příliš častá ani nikterak rozmanitá. Ve většině případů jde o použití dubletní koncovky substantiv. V závislosti na kontextu pak je/není daná koncovka expresivní.

5.2.3 Expresivita v syntaxi

I na rovině syntaktické lze vyjadřovat emoce. Nositelem exprese může být např. slovosled. Nejčastěji se shodný adjektivní atribut umísťuje do postpozice. Postpozice shodného atributu může být motivována různými komunikačními faktory (PMČ, 2003, s. 499).

*„Lidský mozek je naším jediným skutečným zdrojem. Navíc **zdrojem obnovitelným**, či přesněji **nevýčerpateľným**.“* (Topolánek, ODS, 11/2009)

Topolánek chce v tomto projevu týkajícím se reformy školství zdůraznit onu vlastnost, nikoli jejího nositele. Proto se přívlstek přesune do postpozice a navíc se může stát i nositelem intonačního centra.

*„Nebude-li dnes rozpuštěna Poslanecká sněmovna, budeme muset uprostřed vleklé hospodářské krize hledat **řešení pragmatická, spravedlivá a neideologická**, která by zemi pomohla situaci vyřešit.“* (Paroubek, ČSSD, 10/2009)

Atribut s postpozicí s funkcí zdůraznit vlastnost daného nositele je nejčastějším a velmi frekventovaným nositelem expresivity na rovině syntaktické.

Slovosled se v českém jazyce řídí aktuálním členěním výpovědi. Objektivní pořadí východisko - jádro může být obráceno a vznikne pořadí subjektivní, které s sebou může nést i příznak expresivity. Tento fakt bývá často doprovázen i intonačními změnami.

Ve druhé větě dochází k přesmyknutí východiska a jádra, a to za účelem zdůraznění určité informace. V subjektivním slovosledném pořadí chce V. Komárek poukázat především na nutnost změny. Společně se změnou pořadí může docházet i k různým variantám umístění větného přízvuku. Pokud by výše uvedený výrok byl pronesen ústně, pravděpodobně by byl větný přízvuk umístěn na slově „určitě“. Takto umístěný větný přízvuk by umocňoval onu „změnu“, na jejíž nutnost chce V. Komárek tímto výrokem upozornit.

„My jsme jasně řekli, že (´) nechceme ve vedení Sněmovny komunisty.“ (Tluchoř, ODS, 6/2010)

Výrok P. Tluchoře reaguje na dotaz o složení budoucí vlády a roli KSČM v této vládě. Ve druhé větě dochází k přesmyknutí východiska a jádra, a to za účelem zdůraznění určité informace. V subjektivním slovosledném pořadí chce P. Tluchoř zdůraznit, jaký je jejich postoj ke komunistům. Společně se změnou pořadí může docházet i k přemístění větného přízvuku s východiskem na začátek druhé věty. Přesun větného přízvuku je nutný k tomu, aby byl kladen důraz právě na nejdůležitější informaci věty.

Ke změně sledu východiska a jádra věty (a případnému umístění větného přízvuku) vedlo emocionální zaujetí autora.

„My nechceme komunisty ani ve vedení poslanecké sněmovny a věřím, že se nám to povede. A bylo by (´)nezodpovědné tuhle šanci promarnit.“ (Tluchoř, ODS, 5/2010)

Zde opět dochází k osobnímu emocionálnímu zaujetí, které vede k subjektivnímu pořadí (tj. jádro – východisko), které má upozornit na daný fakt nezodpovědnosti. P. Tluchoř chce apelovat na možnost, která by se podle jeho slov „neměla promarnit“.

I zde jsem do závorky umístila větný přízvuk na místo, kde by se pravděpodobně nacházel, kdyby byla věta vyřčena.

Na rovině syntaxe lze najít také řečnické otázky, které vyjadřují city řečníka, přesvědčení o správném jednání apod. Jde o otázky nepravé, jejichž primární funkcí není funkce tázací. V různých komunikačních situacích se může tázací formy věty využívat i k dalším intencím mluvčího. Řečnické otázky „*vyjadřují buď námitku, odmítnutí, negativní reakci na něčí tvrzení, návrh, nebo výtku (...)*“ (ESČ, 2002, s. 302). Často se v nich vyskytuje částice „copak“. Definicí potvrzuje následující výrok T. Vandase (DS), který komentoval vstup ČR do Schengenského prostoru:

*„Na první pohled se zdá, že je tento vývoj nezadržitelný. **Vždyť co si v zájmu své vlastní pohodlnosti necháme ještě vnutit? Implantování čipů pod kůži, abychom pouhým přiložením ruky zaplatili například nákup? Aníž bychom si to uvědomovali, sami a dobrovolně strkáme hlavu do oprátky a ještě smyčku utahujeme se širokým úsměvem na tváři.**“*

Je to očividně negativní reakce na politické rozhodnutí vlády. Pomocí těchto řečnických otázek chce T. Vandas u lidí vyvolat pocit absurdity tohoto politického aktu. Druhou otázkou, která taktéž nečeká na odpověď, chce v hlavách posluchačů vyvolat nejistotu nad provedenými kroky.

V první řečnické otázce také snadno nahradíme „co“ za „copak“, což je pro tento druh otázek příznačné.

*„Člověk [Miroslav Kalousek], který se výrazně podílel na zadlužení naší země, sám disponuje obrovským majetkem, teď úpěnlivě volá, že musíme šetřit a vyhrožuje důchodcům, že jim budou odebrány důchody. **Co k tomu dodat?! Je to vrchol cynismu a neúcty k lidem, jaký nemá v dějinách naší země obdoby.**“ (Komárek, DS, 5/2010)*

V. Komárek se v době těsně před volbami snažil ještě zlákat váhající voliče na stranu DS. Zvolil cestu pro DS typickou, tedy cestu očerňování ostatních politiků. V článku „Obsahem demokracie v ČR je nezaměstnanost, korupce a zlodějina“³⁵ plným emocí i občasných vulgarismů poukazuje na údajně nedobré počínání Miroslava Kalouska. Řečnická otázka, která následuje, nemá být nikým zodpovězena, má jen vyvolat emoce, respektive zášť proti Miroslavu Kalouskovi u čtenářů a příznivců DS. Expresivitu zveličují i použitá interpunkční znaménka. Kromě otazníku následuje za řečnickou otázkou i vykřičník, který vyvolává dojem zvolání. V textu se interpunkční znaménka běžně nezdojují, a to právě z důvodu příliš expresivního dojmu.

Expresivita v syntaxi není typická pro jednu či druhou stranu, můžeme ji najít u všech tří stran zahrnutých do zkoumání. Není to záležitost celku, tedy politické strany, ale vždy jen daného autora textu, který reaguje na vzniklou situaci.

Expresivita v syntaxi má za účel vzbudit u vnímatele (tj. posluchače, čtenáře) emoce, má mu vnuknout myšlenku, otázku, má na něj apelovat.

Tento druh expresivity je také často doplňován intonačními změnami a přesuny větného přízvuku.

³⁵ Online dostupné na: http://www.delnickelisty.cz/obsahem-demokracie-v-cr-je-nezamestnanost_-korupce-a-zlodejina, 2. 6. 2010

5.2.4 Expresivita v lexiku

Hlavním zdrojem expresivnosti je slovní zásoba. V některých případech lze do konkurenční řady postavit hned několik výrazů (např. ruce – tlapy, pazoury, pracky, ploutve). Velmi často mají expresivní příznak i výrazy idiomatičké.

*„Kdo se dnes **nacpává**, projí vše, co má, a ještě se zadluží.“* (Topolánek, ODS, 2/2010)

Sloveso „nacpat“ je polysémní, tedy má více významů. Ve spojení se zvratným zájmenem „se“ ve významu „najíst se (dosyta)“ s sebou ale nese expresivní příznak. Význam je obrazně přenesen ze slovníkového významu „napěchovat, namačkat“.

*„Ten, kdo politiku sleduje podrobněji, nemůže přehlédnout fakt, že jde již o několikátý pokus **oblafnout** lidi (...).“* (Vandas, DS, 7/2009)

Zde lze na první pohled odhalit inherentní expresivitu, která je způsobena přítomností souhlásky „f“. Tato souhláska se v českých lovech prakticky nevyskytuje, běžná je jen ve slovech cizích nebo přejatých.

*„Není tomu tak dávno, co byli komunisté **cejchováni** jako nebezpeční extremisté.“* (Vandas, DS, 5/2009)

V minulosti se za trest cejchovali lidé, kteří se něčím provinili. V dnešní době je to značka na povrchu předmětů, nebo je to značka, která potvrzuje správnost měř a vah. Význam v uvedeném příkladu je přenesený a znamená, že je někdo negativně hodnocen. Je zde patrný odkaz na význam, který mělo toto slovo v minulosti. Podobně například „mít cejch (zbabělce/zrádce)“.

Expresivně může na fonologické rovině na první pohled působit i hlásková skupina –ej–, která zde ale není opozitem proti spisovnému –ý–.

*„Věřím, že v parlamentních volbách uspějeme natolik, abychom dali vládní **mafii** důrazně najevo, že se s námi musí počítat čím dál víc.“* (Vandas, DS, 7/2009)

Ani slovo „mafie“ nebylo ve svém původním významu nikterak expresivní. Označovalo tajné protivládní sdružení v Itálii 19. století, dnes se obdobně pojmenovávají tajné teroristické organizace. Přeneseně to má však hanlivý význam ve smyslu protispolečenského společenství, zde např. „vládní mafie“. ČSSD v kontextu s ODS naráží na to, že se nezkrátila soudní řízení, jak ODS slibovala, ale naopak tu vznikla *justiční mafie*.

Podobným příkladem mohou být i další Vandasova (DS) slova, která namířil proti právníkovi Tomáši Sokolovi:

*„(...) pomíneme-li jeho zastupování nejrůznějších **gaunerů** a **mafianů** typu Krejčíře.“*

Pojmenování „gauner“ i „mafian“ obsahují hlásky, které nejsou typické pro česká slova. Hlásky *f* a *g* poukazují na to, že slova byla do českého jazyka převzata. „Gauner“ je synonymem darebáka či lumpa. Jeho význam je hanlivý, stejně jako je tomu u „mafiana“, který pojmenovává příslušnost ke společenství lidí, kteří se živý nekalými praktikami.

Expresivita v lexiku má u všech tří stran podobné užití – jde především o vyslovení negativních emocí a faktů. Často se jedná o slova přejatá z jiných jazyků, nebo o slova, která pozměnila svůj prvotní (neexpresivní) význam.

5.3 Závěr

Expresivními prostředky bývají obohaceny především takové funkční styly, kde je úkolem vyjádřit autorovy citové postoje, nebo zapůsobit na city adresáta. V politice jde především o to být přesvědčivý, zapůsobit na lidi a přimět je ke sdílení stejného či podobného názoru (ne s nimi však manipulovat).

Expresivita na rovině slovtvorné je poměrně častá u všech tří stran, nejvyšší frekvence je však u DS. Expresivní slova se tvoří pomocí prefixů (přejatých) u substantiv a sufixů u substantiv a sloves.

Expresivita na rovině morfologické není příliš častá. V mnoha případech záleží na kontextu, stylu a podobě textu (psaný/mluvený), zda je dubletní koncovka považována jako expresivní, či nikoli.

Syntaktická expresivita má za úkol zdůraznit část věty, která je (informačně, komunikačně) důležitá, která má ve vnímateli vyvolat emoce a povznést otázky. Řečnickou otázkou, změnou slovosledného pořadu či postpozicí shodného atributu se dává vnímateli najevo, že daná informace je ve sdělení důležitější. Frekvence expresivity v syntaxi je u všech tří stran podobná.

Expresivita ve slovní zásobě je doménou především Dělnické strany, kde se objevuje skutečně ve značné míře, objevuje se ale i u ODS a ČSSD, i když míra frekvence je značně nižší. Lexikální expresivity je v politických textech používáno k vyjádření negativních faktů (např. oblafnout, cejchování) a pošpinění ostatních (např. gauneři, mafiani).

Nejvíce expresivních prostředků lze nalézt v textech Dělnické strany. Jak u předchozích kapitol to souvisí s jejich politickou taktikou a negativistickým pohledem na svět. U zbylých

dvou stran, ODS a ČSSD, je frekvence expresivity podobná a není pro jejich texty nijak příznačná.

6 Stylové předpoklady pro tvorbu politických textů

V této kapitole bych chtěla ukázat, jaké stylové prostředky jsou vhodné pro tvoření politických textů a jakým je naopak třeba se vyhýbat, protože mohou text činit špatně srozumitelným či nepatřičně působícím. Poukáži také na rozdíly mezi textem čistě odborným (v rámci politiky) a textem určeným pro širší veřejnost (voliče). Představím i funkčnost knižních vs. hovorových jazykových prostředků a jejich oblast působení.

Politika a politické texty patří do oblasti veřejné komunikační sféry. Veřejná povaha těchto textů s sebou nese i požadavek na používání spisovného jazyka. Na škodu přitom nemusí být ani užití některých knižních prvků jazyka, které jsou specifickou složkou spisovného jazyka. Jednak mohou mít funkci ozvlášťovací, jednak mohou strukturovat text.

Přechodníková či participiální konstrukce by nás sice v soukromé konverzaci zřejmě překvapila, v politické mluvě však nepůsobí nijak neobvykle, nebo dokonce nevhodně. Nemluvě o tom, že mohou zastávat i funkci kondenzační a vyjadřovat hierarchii informací.

*„Dělnická strana vznikla v rámci ústavního, pluralitního a demokratického řádu naší společnosti, **naplňujíc** touhu svých členů po spravedlivém sociálním, národním, jakož i konzervativním uspořádání našeho systému.“* (Malý, DS, 2008)

Přechodníková konstrukce s koncovkou přechodníku přítomného nepůsobí natolik knižně jako tvary s koncovkami přechodníku minulého.³⁶ Je to syntaktické schéma zhuštěné, kondenzované, kde vedlejší větu obsahující sloveso „...aby naplnili touhu...“ nahradil kondenzát. Věta sice trochu pozbývá dějové dynamičnosti, vyjádření je ale úspornější.

Tento příklad je zjevná proklamace, která má slavnostní ráz. Podobně se objevují přechodníky v důležitých státních dokumentech.

Podobně funguje i polovětná konstrukce, ve které se nachází přídavné jméno slovesné:

*„Jak už bylo řečeno, tím jen zvýšíme dluh a navíc vytlačíme soukromé úvěry, které podniky **vzpamatovávající se z krize zoufale potřebují.**“* (Topolánek, ODS, 3/2010)

V tomto případě by se množily vedlejší věty přívlastkové („...úvěry, které podniky, které se *vzpamatovávají z krize*,...“), a proto je vhodnější kondenzovat větnou strukturu pomocí

³⁶ Konstrukce s přechodníkem minulým jsou již zřejmě natolik knižní, že se v textech politiků, řekla bych, již nevyskytují. Ani frekvence konstrukcí s přechodníkem přítomným není příliš velká, přesto se občas v politických textech vyskytnou, a to především za účelem kondenzace textu.

adjektiva slovesného. Větná struktura je tak i přehlednější. Podobně je tomu i v následujícím příkladě:

„*Podnikatelé **parazitující** na veřejných zakázkách ovládli stranické buňky a de facto řídí personální politiku mnoha bývalých vládních stran.*“ (Paroubek, ČSSD, 5/2010)

Kupit by se neměla ani adjektiva ve shodném přívlastku:

„*Dokončíme **páteřní silniční dopravní síť** a zajistíme rozvoj železniční dopravy.*“ (volební program ČSSD, 2010)

Při kondenzaci textu je nutné dávat pozor především na kondenzaci syntaktickou, která by mohla učinit text nesrozumitelným. Příliš mnoho nominálních konstrukcí text zatěžuje, stejně je to i s výrazy verbonominálními. Většinou platí, že čím je text intelektualizovanější, tím více bývá protkán dějovými substantivy, které mají funkci kondenzátoru.

Text je pak pro posluchače mluveného projevu těžko vnímatelný, na papíře se k jednotlivým pasážím můžeme vracet.

Větší nároky na vnímání klade i nadbytečné řetězení podstatných jmen slovesných:

„*Geneze janovského problému má své kořeny na počátku devadesátých let, kdy tehdejší vedení radnice vydalo nepísemné interní **nařízení k přestěhování nepřizpůsobivých občanů a problémových Romů z centra města do Janova.***“ (DS, 10/2008, tiskový odbor)

Vhodnější by bylo, kdyby se utvořila vedlejší věta, kdy se substantivum slovesné přetvoří v sloveso a bude tvořit její přísudek: „...*interní nařízení, aby se nepřizpůsobiví občané a problémoví Romové **přestěhovali** z centra města do Janova.*“

Knižnost jazykových prvků užitých např. ve veřejném projevu může být hodnocena dokonce jako funkční, protože signalizuje veřejnou povahu shromáždění a jejím účastníkům připomíná, že by měli volit i příslušný způsob chování a dodržovat ustálené zvyklosti. Může se jednat např. o ustálené uvítací formy:

„*Vážení přátelé, dámy a pánové, sešli jsme se zde, abychom si připomněli 28. října 1918 – den vzniku Československé republiky.*“ (Paroubek, ČSSD, 10/2009)

„*Vážení přátelé, vlastenci! Dovolte mi, abych vás pozdravil jménem Dělnické strany a poděkoval vám, že jste přijali naše pozvání na tuto akci.*“ (Vandas, DS, 5/2008)

Ne vždy jsou projevy takovýmito formulacemi uváděny. V mnoha případech se dotyčný politik nezabývá přivítáním, ale přejde rovnou k věci.

V politických textech lze užívat jak knižněji znějící koncovky některých slovesných typů - např. *kryji, kupuji*, nebo slova s *é* - např. *podlézavec*, tak rovněž kodifikované

hovorové koncovky – např. *kryju, kupuju*, či variantu slov s *í* – např. *podlízavec*³⁷. Mluvčí má v této situaci možnost vybrat si jazykové prostředky podle svých zvyklostí a konkrétní komunikační situace, ve které se nachází.

„*Já jsem se nikdy nenechal **zaplést** do žádného náznaku korupčního jednání.*“ (Nečas, ODS, 6/2010)

V tomto rozhovoru dodržel P. Nečas jednotnou spisovnou formu, a proto volil variantu s hláskou *–é–*, která harmonizuje s ostatními spisovnými tvary, a nepůsobí tak nenáležitě.

„*Topolánek, jenž je za morálku svých stranických kolegů jednoznačně odpovědný, žvaní o vymetání Augiášova **chlívu**.*“ (Kříž, DS, 9/2008)

P. Kříž ve své psané glose, ve které reaguje na článek otisknutý v novinách, volí variantu s *–í–*, tedy hovorovou (ale spisovnou) podobu slova „chlív“. Odpovídá to tak stylu, který je použitý v celém článku. Uvolněnější styl dokládají i slova hovorová a expresivní, jako je např. sloveso „žvanit“.

„***Děkuji** vám za hezká slova ocenění mé práce. (...) **Děkuji** vám všem za podporu, kterou jsem u lidí cítil.*“ (Paroubek, ČSSD, 6/2010)

Při odstoupení z funkce předsedy ČSSD použil J. Paroubek ve své řeči vznosný až slavnostní styl řeči. S tím souvisí i použití veskrze spisovných tvarů, které sice mohou působit ve velkém množství příliš knižně, avšak k takovéto příležitosti patří. Jazykový projev stylově odpovídá situaci.

„*Já si to **pamatuju**, protože jsem ten den ve sněmovně byl a bylo to za mé přítomnosti (...)*“ (Zaorálek, ČSSD, 6/2010)

Hovorové koncovky jsou často ke slyšení především v radiových či televizních debatách, jako je tomu v případě výše uvedeném.

Důležitým faktorem při užívání knižních prostředků je jejich míra. Příliš vysoký stupeň knižnosti by mohl působit obřadně, proto je příhodné zacházet s takovými prvky opatrně a střídmě.

Úprava kodifikace provedená v roce 1993 přidělila status spisovnosti některým dosud nespisovným prostředkům. Lze předvídat, že tento trend bude pokračovat i při další kodifikaci českého jazyka. Příkladem často užívané odchylky od spisovné normy by mohly být

³⁷ Jak říká Krčmová (1999, s. 224), hodnocení hovorovosti nebo naopak knižnosti nemusí být u každého člověka stejné. Rodáci z Čech vnímají podoby slov s *é* jako silně knižní, na Moravě (zejména na východě a severu) je to pocíťováno jako neutrální. Souvisí to samozřejmě s nářečím, která jsou v daných oblastech základem běžné mluvy.

femininní tvary shodných přívlastků po plurálu substantiv neutrálních – např. *ty členské* seskupení oproti *ta členská* seskupení.³⁸ Shrnuła bych to slovy Marie Krčmové: „*V rámci spisovného jazyka volíme mezi prostředkem neutrálně spisovným, jichž je většina, prostředkem knižním, většinou starším, nebo naopak hovorovým, který je ve spisovném jazyce nový. Knižní a hovorové prostředky nelze užívat univerzálně, pozorný autor je volí jen tam, kde to typu textu a komunikační situaci odpovídá*“ (Krčmová, 1999, s. 223). Podstatné však je, aby text byl sourodý, což vyžaduje vždy prostředky z jedné jazykové oblasti, tedy buď knižní, nebo hovorové. Střídání obou oblastí může být zajímavé v publicistice či krásné literatuře, v politických textech je ale nutné být v tomto případě obezřetný. Ve formálních politických textech (např. politických programech stran, veřejných projevech a proslovech) je vhodnější dodržovat sourodost textu, tedy i jednotný výběr jazykových prvků (viz příklady výše). Naopak při tvoření politických hesel v předvolebních kampaních a podobných situacích, kdy je potřeba strhnout pozornost a zapůsobit na „čtenáře“, může být využití kontrastu mezi prvky z různých jazykových oblastí velice funkční.

Příklady hesel:

„*ODS plus*“ (volební slogan ODS z roku 2006)

„*ODS minus*“ (reakce ČSSD na předchozí slogan ODS)

Jsou zde zkombinovaná zkratka politické strany a výrazy matematické terminologie, které zastupují kladné/záporné hodnocení. Slogan „*ODS plus*“ říká, že je to dobrá volba dát hlas právě ODS, slogan „*ODS minus*“ má vyjádřit přesný opak. Je to jasné výstižné, maximálně zhuštěné a účelné. ODS svá „*plus*“ představovala v protikladu k „*ČSSD minus*“, tedy k věcem, které se jim ve volební kampani ČSSD nelíbily.

Na serveru www.novinky.cz se píše, že „*slogan nemusí být inteligentní, hlavně jde o zapamatovatelnost.*“³⁹ U sloganů je na prvním místě jejich maximální zjednodušení (kondenzace smyslu a obsahu na minimální plochu) a upoutání pozornosti voličů.

Kultivovaný jazykový projev však nevyžaduje jen dodržování kodifikace, ale také správnou volbu výrazových prostředků, které by měly odpovídat záměru komunikace a celkové komunikační situaci. Při sestavování politické řeči, projevu nebo rozhovoru je důležitým faktorem adresát. Pokud bude politik hovořit na sjezdu politické strany, má před

³⁸ V politických textech se takové tvary mohou vyskytovat v projevech mluvených, v psané podobě je dodržována pravidla spisovného jazyka.

³⁹ Uvádí tak politolog Zdeněk Zbořil v článku o volbách do krajských zastupitelstev na podzim roku 2008. Online dostupné na: <http://www.novinky.cz/domaci/137146-ods-jde-do-voleb-s-heslem-nas-kraj-muj-domov.html>, 11. 6. 2010

sebou odborné publikum, může si tak dovolit svou řeč sémanticky zhustit, to znamená používat specifickou terminologii, internacionální slova či jiné prvky typické pro danou oblast. Pokud by mluvil příliš „lidově“, mohla by být zpochybněna jeho znalostní orientace v oboru.

*„Při sestavování návrhu státních rozpočtů se bude postupovat prostřednictvím **metody fiskálního cílení**. Od roku 2020 se při sestavování státních rozpočtů bude dodržovat pravidlo pro stanovení **salda státního rozpočtu**, které zjednodušeně říká: "Zprůměrují se dva poslední **růsty HDP**, od nich se odečte navržené **saldo státního rozpočtu**, a to musí být menší nebo rovno třem." Je to pravidlo, které říká, že **rozpočtové hospodaření** v dobách růstu, masivního růstu, by mělo být přebytkové, v dobách normálního růstu vyrovnané a v době **recese** případně mírně **deficitní**.“*

*„Co se týká efektu navržené **fiskální vize** ODS do roku 2020. V oblasti příjmů je naše představa taková, že složená **daňová kvóta** bude dlouhodobě v autonomním smyslu **oscilovat** mezi 35 až 37 % HDP, přičemž v roce 2010 to má být 36,5 %.“* (oboje Kocourek, projev na 20. kongresu ODS, 11/2009)

Dva výše uvedené příklady jsou z kongresu ODS a pojednávají o ekonomických problémech. Tučně vyznačené jsou výrazy, které patří do ekonomické (ale i politické) terminologie, nebo jde o slova mezinárodní, která nejsou běžně používána, a tak by mohla být nezasvěcený uživatelům nesrozumitelná. Termíny „daňová kvóta, fiskální cílení, saldo státního rozpočtu“ a další mají svou přesnou definici, ale laici ji pravděpodobně znát nebudou. Na kongresu politických stran je však zbytečné tyto termíny vysvětlovat, nebo se jim dokonce vyhýbat, protože se předpokládá, že všichni zúčastnění jim rozumí. Problém u nezasvěceného adresáta by mohl nastat i se slovy, která mají v tomto kontextu svůj specifický odborný význam. Jedná se např. o slovo „recese“, které je běžně známo ve zcela jiném významu.

V opačné situaci, kdy politik mluví k laickému publiku, se musí snažit udržet míru profesionality, ale nesmí působit moc povýšeně. Lidé musí rozumět tomu, co říká, aby mu mohli věřit. Příliš mnoho terminologických výrazů, které nejsou laickému publiku známy z každodenních situací, by mohlo způsobit, že se pro ně text stane nepřístupným. Výhodiskem by bylo, pokud by autor neznámé termíny publiku definoval. To by ale text mohlo značně prodloužit a publikum by mohlo ztrácet koncentraci, případně se nudit.

„Pokud se okamžitě po volbách nezačne pracovat na změně Ústavy ČR, aby se uvolnila cesta ke skutečné demokracii a možnosti, kdy občané mohou ovlivňovat chod této země, dojde ke kolapsu státu nejpozději v roce 2013. Po prostudování všech dostupných informací a čísel o stavu státního rozpočtu jsem zjistil a je patrné, že státní dluh České republiky k 31. prosinci

2010 bude činit zhruba 1,6 bilionu korun. Rok 2013 jsem uvedl i z toho důvodu, že právě v tomto roce přestanou proudit z Bruselu do ČR různé dotace a příspěvky na rozvoj a realizaci daných programů.“ (Mrúz, DS, 4/2010)

Takovéto příklady se často nacházejí právě u Dělnické strany, což je ovlivněno tím, na jakou cílovou skupinu je DS orientovaná. V úryvku z projevu se nenachází žádná nesrozumitelná slova a definice, dokonce je tu i vysvětlení, proč je uvedeno právě toto datum a co s tím souvisí.

Odborné texty musí všeobecně odpovídat několika faktorům. Nejdůležitější je, aby text byl koherentní a vztahy mezi jeho členy byly explicitní. Docílit toho lze tak, že nebudeme užívat příliš složité souvětne konstrukce.

„Obavy z veřejného mínění vedou k váhavému postoji zejména komunálních politiků. Ti vnímají dlouhodobý negativní vztah české společnosti k Romům. Odmítavý vztah k nim mají asi dvě třetiny až tři čtvrtiny obyvatel. Plných 66 procent obyvatel ČR považuje soužití s Romy za problematické. Postoje občanů resp. změna jejich postojů tak představuje pomyslnou startovní čáru pro řešení problémů sociálně vyloučených lokalit.“

Text je rozdělen do kratších jednoduchých vět a smysl textu je tak lehce srozumitelný. Zbytečně se nekupí vedlejší věty, od kterých není daleko k nepřijatelně složitým souvětím.

Záleží samozřejmě i na situaci, ve které je text realizován. Může to být text psaný, primárně určený pro čtení, text předem připravený a autorem poté přečtený publiku, nebo text spontánně pronesený. Podle dané situace pak autor textu volí jednotlivé jazykové a syntaktické prostředky.

7 Závěr

Celá práce ukázala, že ani jazyk politiky není nikterak strohý a ozvlášťují ho i prvky běžné v lidovém jazyce. Už v první kapitole byl vidět náznak, jak se jednotlivé strany od sebe liší, zbylé kapitoly to jen potvrdily.

Dělnická strana se naprosto odchýlila od ODS a ČSSD. Svoji politikou apeluje na méně vzdělané vrstvy obyvatel a odpovídá tomu i jazyk. Její řeč je útočná, často velice expresivní a metaforická, frazeologické obraty ji přibližují „obyčejným“ lidem. DS má ve svých textech mnoho negativních apelů, které jdou proti současnému stavu naší politiky. Chtějí občany/voliče přesvědčit o jiné cestě, po které by se dalo v budoucnu jít, jdou na to však taktikou negace a skrytého nátlaku.

O zaměření Dělnické strany vypovídá už její název. Jak na svých webových stránkách sami píší, DS má zahrnovat nejenom dělníky, ale i zemědělce a nezaměstnané. Jejich politika tedy směřuje do řad občanů s nižším vzděláním.

Zaměření Dělnické strany potvrzuje i předvolební průzkum, který byl prováděn mezi studenty. Data uveřejněná 14. května 2010 ukazují, že DS by mezi studenty dostala 7,14% hlasů, přičemž podpora DS byla nejvyšší na učilištích a směrem ke gymnáziím výrazně klesala. ČSSD, která se netají tím, že taktéž míří především do nižších a méně vzdělaných řad občanů, překvapivě zaostala o dvě místa za DS s 5,27%. ČSSD dostala nejvíce hlasů na odborných školách, nejméně na gymnáziích. V popředí tohoto průzkumu se nachází ODS se 17,56%, přičemž nejvíce hlasů získala na gymnáziích. Studentské volby vyhrála strana TOP 09 s 26,59%, která však není zahrnuta do mého zkoumání.⁴⁰

Česká strana sociálně demokratická svým jazykem chce taktéž zapůsobit na občany s nižším vzděláním, avšak dikce se od DS liší, naopak se spíše přibližuje jazyku ODS. Řeč ČSSD je ale o něco jednodušší a přístupnější.

Ústřední volební manažer ČSSD Jaroslav Tvrdík řekl, že asi 60% voličů ČSSD jsou lidé se základním vzděláním, či lidé vyučení⁴¹. S tím je spojeno i to, jakým způsobem tato strana se svými

⁴⁰ Online dostupné na: <http://www.novinky.cz/domaci/200236-studentske-volby-drtive-vyhrala-top-09.html>, 21. 5. 2010

⁴¹ Online dostupné z: <http://www.novinky.cz/domaci/199120-v-discipline-utocnych-billboardu-vede-cssd.html>, 3. 5. 2010

Uvedl tak Tvrdík vzhledem k předvolebnímu průzkumu pro květnový termín voleb roku 2010.

potencionálními voliči „komunikuje“. Protože jsou si vědomi faktu, že většina jejich voličů má nízké vzdělání, musí tomu odpovídat i jejich „řeč“. Pokud by používali příliš mnoho cizích slov či neprůhlednou terminologii, mohlo by dojít k situaci, že by lidé nemuseli pochopit to, co je jim říkáno.

A právě to odlišuje politické texty ČSSD od textů jejich hlavního odpůrce, tedy Občanské demokratické strany. ODS se totiž nachází v opačné situaci, kdy jsou jejich voliči převážně lidé s vyšším vzděláním. Mohou si tak dovolit používat ve svém projevu a textech slova cizí či pojmy z politické (ekonomické ad.) terminologie. ČSSD raději používá české ekvivalenty, aby své myšlenky zpřístupnila i méně vzdělaným občanům. ČSSD a její vystupování působí lidově, ODS chce naopak působit vzdělaným dojmem.

U ODS a ČSSD se najde mnohem méně negace, metaforické obraty a frazeologismy neodkazují vždy jen k negativním jevům. Expresivita se v textech vyskytuje, ale spíše jen v textech mluvených, texty psané dodržují základní pravidla spisovné češtiny a politického bonmotu.

8 Seznam použité literatury

- BARTOŠEK, Jaroslav. *Jazyk současné české politiky*. 1. vyd. Olomouc: Vydavatelství Univerzity Palackého v Olomouci, 1993. 64 s.
- BEČKA, J. V. *Slovník synonym a frazeologismů*. Praha: Vydavatelství Novinář, 1979. 432 s.
- ČERMÁK, F.; HRONEK, J.; MACHAČ, J. *Slovník české frazeologie a idiomatiky 3: Výrazy slovesné*. Praha: LEDA, 2009. 1248 s.
- ČERMÁK, František, et al. *Slovník české frazeologie a idiomatiky 4: Výrazy větné*. Praha: LEDA, 2009. 1272 s.
- Československá akademie věd. *Slovník české frazeologie a idiomatiky: Přirovnání*. Praha: Academia, 1983. 496 s.
- Československá akademie věd. *Slovník české frazeologie a idiomatiky: Výrazy neslovesné*. Praha: Academia, 1988. 512 s.
- ČMEJRKOVÁ, Světla, HOFFMANNOVÁ, Jana (eds.). *Jazyk, média, politika*. 1. vyd. Praha: Academia, 2003. 260 s.
- Encyklopedický slovník češtiny*. Praha: NLN, 2002. 608 s.
- HAUSENBLAS, Karel. Interpretace textu a její druhy v současné komunikaci. In: *AUC Philologica: Slavica Pragensia XXXII*. Praha: Univerzita Karlova, 1988. s. 13–24.
- CHRZ, Vladimír: *Metafory v politice*. Praha, PsÚ AV ČR, 1999, 169 s.
- JABŁOŃSKI, Andrzej W., et al. *Politický marketing: Úvod do teorie a praxe*. Přeložil: Lumír Kopeček. 1. vyd. Brno: Barrister & Principal, 2006. 208 s.
- JELÍNEK, Milan: Stylistické předpoklady úspěšnosti veřejného projevu. In: *Argumentace a umění komunikovat*. Brno: PedF MU, 1999, s. 197–219.
- JIRÁK, Jan, ŘÍCHOVÁ, Blanka. *Politická komunikace a média*. 1. vyd. Praha: Nakladatelství Karolinum, 2000. 166 s.
- JIRÁK, Jan, KÖPPLOVÁ, Barbara. *Média a společnost*. 1. vyd. Praha: Portál, 2003. 208 s.
- KOŘENSKÝ, Jan. *Komunikace a čeština*. 1. vyd. Jinočany: H&H, 1992. 92 s.
- KRČMOVÁ, Marie. Jazyk v komunikaci. In: *Argumentace a umění komunikovat*. Brno: PedF MU, 1999, s. 221–230.
- Příruční mluvnice češtiny*. Ed.: Karlík Petr, Nekula Marek, Rusínová Zdenka, 2. opravené vyd. Praha: NLN, 2003. 800 s.
- SCHULZOVÁ, Olga. Účastníci komunikácie a smerovanie komunikátu. In: *AUC Philologica: Slavica Pragensia XXXII*. Praha: Univerzita Karlova, 1988. s. 119–123.

Spisovná čeština a jazyková kultura: Sborník z olomoucké konference 23.–27. 8. 1993. Praha: FF UK, 1995. 192 s.

Ústav pro jazyk český AV ČR. *Slovník spisovné češtiny pro školu a veřejnost*. 2. dopl. vyd. Praha: Academia, 1998. 648 s.

ZIMA, Jaroslav. *Expresivita slova v současné češtině*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1961. 139 s.

8.1 Internetové zdroje

<http://prirucka.ujc.cas.cz/>

<http://www.ceskatelevize.cz>

<http://www.cssd.cz>

<http://www.ct24.cz>

<http://www.delnicka-strana.cz>

<http://www.dsss.cz>

<http://www.impuls.cz>

<http://www.klaus.cz>

<http://www.novinky.cz>

<http://www.ods.cz>

<http://www.parlamentnilisty.cz>

<http://www.paroubek.cz>